

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH NA 1. STUPNI ZŠ
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Kateřina Faů
Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: PaedDr. Jana Vejvodová, CSc.

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 18. března 2022

.....
vlastnoruční podpis

DĚKUJI PAEDDR. JANĚ VEJVODOVÉ, CSc., ZA JEJÍ CENNÉ RADY
A VSTŘÍCNOST PŘI VEDENÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH NA 1. STUPNI ZŠ.

OBSAH

ÚVOD.....	3
1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH NA 1. STUPNI ZŠ	4
2 ČESKÝ JAZYK A LITERATURA V RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	5
2.1 SLOVNÍ DRUHY V RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	6
3 SLOVNÍ DRUHY A KRITÉRIA JEJICH TŘÍDĚNÍ	8
3.1 KRITÉRIA TŘÍDĚNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ	8
4 VYVOZOVÁNÍ UČIVA O SLOVNÍCH DRUZÍCH	11
4.1 RADOSLAVA BRABCOVÁ A KOL.: DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA PRO STUDUJÍCÍ OBORU UČITELSTVÍ NA PRVNÍM STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY.....	11
4.2 PŘEMYSL HAUSER A KARLA ONDRÁŠKOVÁ: ZÁKLADY DIDAKTIKY ČESKÉHO JAZYKA PRO PRVNÍ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY	12
4.3 MARIE ČECHOVÁ, VLASTIMIL STYBLÍK: ČEŠTINA A JEJÍ VYUČOVÁNÍ	13
4.4 KAREL KAMIŠ, MARIE HANZOVÁ: DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY.....	14
4.5 STANISLAV ŠTĚPÁNIK A KOL.: ŠKOLNÍ VÝPRAVY DO KRAJINY ČEŠTINY	14
4.6 EVA HÁJKOVÁ: KAPITOLY Z DIDAKTIKY ČESKÉHO JAZYKA PRO 1. STUPEŇ ZŠ.....	15
5 KOGNITIVNĚ-KOMUNIKAČNÍ PŘÍSTUP	17
6 ANALÝZA UČEBNIC	19
6.1 NAKLADATELSTVÍ NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.	19
6.2 NAKLADATELSTVÍ TAKTIK	20
6.3 NAKLADATELSTVÍ FRAUS	20
7 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 2. ROČNÍK ZŠ.....	22
7.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 2, UČEBNICE PRO 2. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.....	22
7.1.1 Učivo o slovních druzích	22
7.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 2, UČEBNICE PRO 2. ROČNÍK ZŠ.....	24
7.2.1 Učivo o slovních druzích.....	25
7.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 2	28
7.3.1 Učivo o slovních druzích	28
7.4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA UČIVA V TABULCE	33
7.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ.....	34
7.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY	34
8 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 3. ROČNÍK ZŠ.....	35
8.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 3, UČEBNICE PRO 3. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.....	35
8.1.1 Učivo o slovních druzích	35
8.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 3.....	41
8.2.1 Učivo o slovních druzích	41
8.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 3	45
8.3.1 Učivo o slovních druzích	45
8.4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA UČIVA V TABULCE	50
8.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ	51
8.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY	51
8.7 SPLNĚNÍ OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ JAZYKOVÉ VÝCHOVY ZA 1. OBDOBÍ ZŠ.....	51
9 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 4. ROČNÍK ZŠ.....	53
9.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 4, UČEBNICE PRO 4. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.....	53
9.1.1 Učivo o slovních druzích	53

9.2	TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 4.....	59
9.2.1	Učivo o slovních druzích.....	59
9.3	FRAUS: ČESKÝ JAZYK 4.....	62
9.3.1	Učivo o slovních druzích.....	62
9.4	ANALÝZA UČIVA V TABULCE.....	64
9.5	ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ.....	64
9.6	ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY.....	65
10	SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 5. ROČNÍK ZŠ.....	66
10.1	NOVÁ ŠKOLA BRNO, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 5, UČEBNICE PRO 5. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.....	66
10.1.1	Učivo o slovních druzích.....	66
10.2	TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 5.....	67
10.2.1	Učivo o slovních druzích.....	68
10.3	FRAUS: ČESKÝ JAZYK 5.....	70
10.3.1	Učivo o slovních druzích.....	70
10.4	KVANTITATIVNÍ ANALÝZA V TABULCE.....	72
10.5	ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ.....	72
10.6	ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY.....	73
10.7	SPLNĚNÍ OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ JAZYKOVÉ VÝCHOVY ZA 2. OBDOBÍ ZŠ.....	73
11	VÝZKUM.....	74
11.1	CÍL VÝZKUMU.....	74
11.2	CHARAKTERISTIKA VZORKU.....	74
11.3	POPIS A METODY VÝZKUMU.....	75
11.4	TEST ÚROVNĚ ZNALOSTÍ.....	75
11.5	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ.....	80
11.6	ZÁVĚR.....	84
12	NÁVRHY PŘÍPRAV VYUČOVACÍCH HODIN ČESKÉHO JAZYKA.....	88
12.1	PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA.....	88
12.2	PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA.....	90
12.3	PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA.....	92
	ZÁVĚR.....	96
	RESUMÉ.....	97
	SEZNAM LITERATURY.....	99
12.4	SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ.....	101
	SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK, GRAFŮ A DIAGRAMŮ.....	103
	PŘÍLOHY.....	I

ÚVOD

Ve své diplomové práci se budu zabývat učivem o slovních druzích na 1. stupni ZŠ, zejména tím, do jaké míry je při osvojování slovních druhů ve školní praxi uplatňován kognitivně-komunikační přístup.

V teoretické části vymezuji učivo o slovních druzích tak, jak ho přibližuje RVP ZV, a uvádím výstupy jednotlivých období. Přibližuji komunikační kompetence, které mají být ve výuce naplňovány. Porovnávám přístupy různých autorů didaktik českého jazyka k postupům doporučeným pro osvojení učiva o slovních druzích.

Analyzuji kapitoly zaměřené na učivo o slovních druzích v učebnicích českého jazyka pro 2. – 5. ročník různých nakladatelství.

Interpretuji výsledky výzkumu zaměřeného na zjištění vědomostí a dovedností žáků 5. ročníku ZŠ. Na základě výsledků tohoto výzkumu pak navrhuji soubor cvičení založených na kognitivně-komunikačním přístupu k učivu o slovních druzích. Uvádím i ukázky příprav na vyučovací hodiny.

Cílem mé diplomové práce je tedy upozornit na úskalí, která žáky při osvojování slovních druhů provázejí, a navrhnout takové metodické postupy, které povedou k rozvoji komunikačních kompetencí, budou atraktivní, motivující a které budou zároveň respektovat výstupy učiva RVP ZV

1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUŽÍCH NA 1. STUPNI ZŠ

Učivo o slovních družích je učivem jazykovým, vyučuje se na prvním i druhém stupni základních škol a to již od 2. ročníku. Učivo je uspořádáno cyklicky, v navazujících ročnících si ho žáci osvojují vždy na vyšší úrovni. Slovnědruhový rozbor je součástí komplexních jazykových rozborů. Ty umožňují, aby si žáci uvědomili vztahy mezi jednotlivými jazykovými rovinami a jejich prvky. Poznávají například, že tvarosloví je stavebním kamenem pro syntax. Žáci poznávají, že slovní druh členu řídicího je rozhodující pro poznání rozvíjejícího větného členu. Uvědomují si, jak může například volba citoslovce a dějových sloves urychlit děj vypravování.

Učivo jazykovědy by nemělo být hlavním cílem výuky českého jazyka. Cílem by měl být rozvoj kognitivních funkcí a komunikačních dovedností žáků.¹ Učivo by mělo sloužit jako prostředek k poznání praktičnosti jazyka, jde totiž o předmět ryze praktický, nikoli naukový.² Jedním z hlavních cílů je opora o tyto získané jazykovědné poznatky v běžném životě a v něm v každodenní komunikaci.

„Komunikace je životním principem. Znamená výměnu informací, tj. předávání, přijímání, zpracování a vydávání informací.“³

Praktičnost slovních druhů tkví v tom, že se „uplatňují ve slovní zásobě, ale také v gramatickém systému a při vytváření textu.“⁴ Uvádí se, že slovní zásoba žáka při nástupu do základní školy čítá několik tisíc slov.⁵

Aby byla žákova komunikace pestrá a srozumitelná, je potřeba, aby i jeho slovní zásoba byla pestrá. Důležité je vést žáky k pochopení toho, jakou funkci jednotlivé slovní druhy v textu plní, a pěstovat v nich dovednost funkčně je využívat a volit vhodně tvary ohebných slov.

¹ ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Školní výpravy do krajiny češtiny. Didaktika českého jazyka pro základní školy*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-595-1. S. 8.

² Tamtéž, s. 28.

³ ZELINKOVÁ, Olga. *Poruchy učení*. 12. vydání. Portál Praha, 2015. ISBN 978-80-262-0875-4. S. 150.

⁴ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 2011. ISBN. 978-80-7235-413-9. S. 86.

⁵ ZELINKOVÁ, Olga. *Poruchy učení*. 12. vydání. Portál Praha, 2015. ISBN 978-80-262-0875-4. S. 155.

2 ČESKÝ JAZYK A LITERATURA V RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

„Jazyková výuka, jejímž cílem je zejména podpora rozvoje komunikačních kompetencí, vybavuje žáka takovými znalostmi a dovednostmi, které mu umožňují účinně uplatňovat i prosazovat výsledky svého poznávání.“⁶

Vzdělávací obor Český jazyk a literatura je v RVP zařazen do vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace.

RVP ZV stanoví výstupy kompetence komunikativní takto:

„Na konci základního vzdělávání žák:

- formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu,
- naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje,
- rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění,
- využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem,
- využívá získané komunikativní dovednosti k vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi.“⁷

To, jak budou jednotlivé kompetence, včetně kompetence komunikativní, rozvíjeny, je pak v jednotlivých ŠVP rozpracováno do konkrétních vzdělávacích oborů.

⁶ Národní ústav pro vzdělávání, 2011-2022. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2021 [online]. NÚV: 11. 2. 2021, [cit. 20. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/file/4982/>

⁷ Tamtéž.

ŠVP ZŠ, kde pracuji, uvádí:

„Kompetence komunikativní:

- vedeme žáky k otevřené a všestranné komunikaci,
- podporujeme různé formy komunikace i mezinárodní (ústní, písemná,...),
- prosazujeme a vštěpujeme žákům důležitost kulturní úrovně komunikace,
- vedeme žáky k prezentaci svých názorů a myšlenek,
- vedeme žáky k pozitivní prezentaci a reprezentaci své osoby,
- vedeme žáky ke zvládnutí komunikace s jinými lidmi.“⁸

2.1 SLOVNÍ DRUHY V RÁMCOVĚ VZDĚLÁVACÍM PROGRAMU PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Dle Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP) se žáci ZŠ se slovními druhy seznamují prvně již v 1. období ZŠ, tedy v 2. až 3. ročníku.

Ukazují to následující očekávané výstupy Jazykové výchovy:

Žák

ČJL-3-2-03	porovnává a třídí slova podle zobecněného významu – děj, věc, okolnost, vlastnost
ČJL-3-2-04	rozlišuje slovní druhy v základním tvaru
ČJL-3-2-05	užívá v mluveném projevu správné gramatické tvary podstatných jmen, přídavných jmen a sloves
ČJL-3-2-06	spojuje věty do jednodušších souvětí vhodnými spojkami a jinými spojovacími výrazy

Tabulka 2.1: Očekávané výstupy jazykové výchovy za 1. období ZŠ

Očekávané výstupy Jazykové výchovy týkající se slovních druhů pro 2. období ZŠ, tedy 4. a 5. ročník, jsou následující:

⁸ Základní škola a mateřská škola Svárov. Školní vzdělávací program Škola pro život. [online]. ZŠ a MŠ Svárov: 1. 9. 2021, [cit. 15. 11. 2021]: [Dokumenty - ZŠ a MŠ Svárov \(zssvarov.cz\)](https://www.zssvarov.cz)

Žák

ČJL-5-2-03	určuje slovní druhy plnovýznamových slov a využívá je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu
ČJL-5-2-05	vyhledává základní skladební dvojici a v neúplné základní skladební dvojici označuje základ věty
ČJL-5-2-07	užívá vhodných spojovacích výrazů, podle potřeby projevu je obměňuje

Tabulka 2.2: Očekávané výstupy jazykové výchovy za 2. období ZŠ

RVP stanovuje také Minimálně doporučenou úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření a to takto:

Žák

ČJL-5-2-03p	pozná podstatná jména a slovesa
-------------	---------------------------------

Tabulka 2.3: Očekávané výstupy při PO

Učivo o slovních druzích je v jazykovém učivu v RVP zahrnuto v těchto rovinách:

Tvarosloví – slovní druhy, tvary slov.

Skladba – věta jednoduchá a souvětí, základní skladební dvojice.

Pravopis – lexikální, základy morfologického (koncovky podstatných jmen a přídavných jmen tvrdých a měkkých) a syntaktického (shoda přísudku s podmětem).

3 SLOVNÍ DRUHY A KRITÉRIA JEJICH TŘÍDĚNÍ

Slovními druhy, jejich významy a fungováním tvarů slov ve větě se zabývá funkční morfologie.

Slovní druh je jedním z nejdůležitějších jazykovědných pojmů, je spjat se vznikem systematické gramatiky od počátku. Mluvnice novodobých evropských jazyků přejímaly třídění slovních druhů z řecké a latinské gramatiky. Podle latinské mluvnice bylo dlouho v českých starších koncepcích vyučování vymezeno devět slovních druhů. Žáci se s nimi seznamovali v nižších ročnících. V koncepci vyučování z 60. let se také žáci nově od 7. ročníku⁹ seznamovali s desátým slovním druhem – částicemi. „Mnozí z žáků v dalších letech nově získané vědomosti zapomněli, protože nebyly integrovány s ostatními, dříve a trvale osvojenými skupinami jevů, a proto zůstala izolována.“¹⁰ Od 80 let. 20. století se pak ve školách pracuje s desaterem slovních druhů jako s celkem.¹¹ Do té doby byla tato slova řazena k příslovcím, případně ke spojkám.¹²

V současnosti rozlišujeme deset slovních druhů. Jsou to:

- substantiva (podstatná jména),
- adjektiva (přídavná jména),
- pronomina (zájmena),
- numeralia (číslovky),
- verba (slovesa),
- adverbia (příslovce),
- prepozice (předložky),
- konjunkce (spojky),
- partikule (částice),
- interjekce (citoslovce).

3.1 KRITÉRIA TŘÍDĚNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ

Při třídění slovních druhů uplatňujeme tři kritéria:

⁹ HAUSER, Přemysl a kol. *Metodika vyučování českému jazyku a slohu v 6. – 9. ročníku ZDŠ*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1964. ISBN 16-909-67. S. 78.

¹⁰ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 112.

¹¹ Tamtéž, s. 112.

¹² KAMIŠ, Karel a kol. *Didaktika českého jazyka a literatury*. 1. vydání. Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2016. ISBN 978-80-7452-124-9. S. 113.

- formální,
- obsahově-sémantické,
- syntaktickofunkční.¹³

Marie Čechová¹⁴ nazývá tato kritéria takto: kritérium morfologické, kritérium lexikálně sémantické a kritérium syntaktické.

Kritérium formální se ve školní praxi využívá v prvních dvou krocích algoritmu poznávání slovních druhů. Třídí slovní druhy na ohebné a neohebné a ohebná slova podle typu flexe na ty, které se skloňují, a na ty, které se časují. Toto kritérium nelze použít jako jedině, protože neroztrídí uje neohebné slovní druhy.

Kritérium obsahově-sémantické bývá v mluvnících uváděno jako první, protože věcný význam slova je snadno přístupný. Plný lexikální význam mají základní slovní druhy, které odrážejí základní jevy reality. Substance jsou pojmenovány podstatnými jmény, vlastnosti přídavnými jmény, děje slovesy a okolnosti příslovci. Kritérium obsahově-sémantické je jediným kritériem, na základě kterého jsou jako samostatný slovní druh vymezeny číslovky. Obecně však ani toto kritérium nelze použít samostatně; „vlastní obsah nemají například zájmena; předložky ve spojení s pádem podstatného jména jsou schopny vyjadřovat stejné významy jako adverbia“.¹⁵

Kritérium syntakticko-funkční dělí slovní druhy na ty, které mohou být větnými členy, a ty, které do syntaktických vztahů vůbec nevstupují či do nich vstupují společně s jinými slovy. Odlišuje slova, která „se podílejí na vyjádření syntaktických vztahů mezi větnými členy a větami (spojky), formují větu z hlediska vztahu mluvčího ke sdělované výpovědi (částice), fungují jako prostředky anafory a deixe (odkazování a ukazování) v rámci textu i ve vztahu ke skutečnosti (zájmena) apod.“¹⁶ Ani toto kritérium nelze použít samostatně, slova totiž nevyjadřují pouze své primární syntaktické funkce, ale také funkce sekundární a terciální, tedy funkce primárně přisouzené jiným slovním druhům. Dochází k tzv. slovnědruhovým transpozicím (slovnědruhovým přechodům). Pokud je taková slovnědruhová transpozice ustálená, chápe se jako jev slovtvorný a slovo je řazeno k tomu slovnímu druhu, jehož primární funkci vyjadřuje. Např. ve větě *Lidé cestující do Prahy*

¹³HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 117.

¹⁴ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 111.

¹⁵ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 117.

¹⁶ Tamtéž, str. 117.

čekali na příjezd vlaku je slovo *cestující* přídavné jméno, ve větě *Cestující čekali na nástupišti* je slovo *cestující* podstatné jméno. „Hranice mezi příležitostnou (gramatickou, syntaktickou) a ustálenou (slovotvornou) transpozicí není ostrá, v mnohých případech lze slovnědruhovou příslušnost slova interpretovat dvojím způsobem.“¹⁷

¹⁷ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 117.

4 VYVOZOVÁNÍ UČIVA O SLOVNÍCH DRUŽÍCH

Vyučováním slovních druhů na 1. stupni ZŠ se zabývá celá řada didaktik českého jazyka. Tato kapitola je zaměřena na porovnání přístupu jednotlivých autorů k učivu o slovních družích na 1. stupni ZŠ.

4.1 RADOSLAVA BRABCOVÁ A KOL.: DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA PRO STUDUJÍCÍ OBORU UČITELSTVÍ NA PRVNÍM STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Tato odborná publikace přibližuje způsob poznávání a třídění slov na 1. stupni ZŠ, které probíhá podle dělidel, se kterými se žáci postupně seznamují. Autorka ve své práci přibližuje, které informace se v procesu slovnědruhového poznání mají žáci v jednotlivých ročnících naučit.

První setkání se slovními druhy probíhá ve 2. ročníku ZŠ, kde „začíná soustavný výcvik v třídění slov podle znaků. Žáci poznají, že každé slovo mohou zařadit do skupiny. Těchto skupin je deset a říká se jim druhy slov. V první fázi výcviku je „hlavním úkolem dát žákovi základní představu o celku a jeho částech – o systému slovních druhů.“¹⁸ Autorka doporučuje provádět nácvik třídění na slovech v textu.

Autorka uvádí tři hlediska třídění. Je to hledisko významové, skladební a tvaroslovné.

Při základním seznámení autorka doporučuje seznámit žáky s celkovým přehledem slovních druhů v jedné vyučovací hodině. Učitel by měl vyžadovat jejich pamětné osvojení. Žáci by měli podrobněji probírat slovní druhy v tomto pořadí: podstatná jména, slovesa, spojky, předložky, přídavná jména, číslovky, zájmena, příslovce, částice, citoslovce. Poučky nejsou vyžadovány pamětně, důraz by měl učitel klást na pochopení smyslu termínů. I z tohoto důvodu není vhodné užívat místo názvů číslice.

Ve 3. ročníku, po seznámení se se jmennými a slovesnými kategoriemi, respektive po poznání, že slovo může měnit svůj tvar, vedeme žáky k třídění slov prostřednictvím algoritmu určování slovních druhů. Tento algoritmus by měl být v počátcích výcviku hojně využíván, později na něm již nelpíme z důvodu jeho zdlouhavosti.

Od 4. ročníku by mělo být průběžné poznávání slovních druhů zařazeno do komplexních jazykových rozborů.¹⁹

¹⁸ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 120.

¹⁹ Tamtéž, s. 124.

4.2 PŘEMYSL HAUSER A KARLA ONDRÁŠKOVÁ: ZÁKLADY DIDAKTIKY ČESKÉHO JAZYKA PRO PRVNÍ STUPEŇ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Učivo o slovních družích je v této didaktické publikaci zařazeno do kapitoly Tvarosloví. Autoři uvádějí, že tvarosloví je důležité pro spisovné vyjadřování, s čímž je spojováno osvojení základů skloňování a časování. Tomuto předchází důležité učivo o slovních družích, se kterým se čeští žáci setkávají od 2. ročníku ZŠ každoročně. „Učivem je získání poznatků a na jejich základě získání dovedností rozlišovat slovní druhy.“²⁰

Autoři upozorňují na to, že poznávání slovních druhů není snadné a že hranice mezi jednotlivými druhy slov nejsou pevně dány, což umožňuje zařazovat některá slova k několika slovním druhům. Nabádají učitele, aby si této skutečnosti byli vědomi a zpočátku zařazovali do výcviku slova jen v jejich hlavním významu. Je vhodnější zadávat slova k určování ve větném kontextu, nikoli izolovaně.

O algoritmu určování slovních druhů autoři tvrdí, že je vhodný v počátcích slovnědruhového třídění slov. S postupujícími zkušenostmi může být tento postup pro žáky zbytečně zdlouhavý, a proto ho přestanou používat. Žáci se dále řídí osvojeným významem jednotlivých druhů slov.

Autoři uvádějí, že nejobtížnější pro žáky bývá poznávání zájmen a neohebných slovních druhů s výjimkou citoslovcí.

Definice slovních druhů si mají žáci postupně rozšiřovat počínaje věcným významem slov až po význam skladební. „Základní rozlišení si však mají osvojit žáci na 1. stupni.“²¹ Dle názoru autorů není nutné opakovaně zařazovat do učebnic kapitoly o slovních družích. Bylo by účinnější, aby učitelé zařazovali poznávání slovních druhů při všech vhodných příležitostech.

Určování druhů slov by ve školách mělo probíhat spíše ústně. Písemné určování je dle autorů méně vhodné, často dochází k nevhodnému zkracování. Označování slovních druhů číslicemi je možné jen v případě, mají-li žáci před sebou tabulku s číselným označením. Autoři upozorňují, že učitel musí předejít tomu, aby žáci zapomínali termíny a označovali slova jen čísly, např. nikdy by neměli říci, že strom je jednička.

²⁰ HAUSER, Přemysl a kol. Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 71.

²¹ Tamtéž, s. 72.

4.3 MARIE ČECHOVÁ, VLASTIMIL STYBLÍK: ČEŠTINA A JEJÍ VYUČOVÁNÍ

Publikace kolektivu těchto autorů je didaktikou pro učitele na 2. stupni ZŠ a na SŠ, není tedy zaměřena na výuku na 1. stupni ZŠ. Věnuje se poznávání těch slovních druhů, které obvykle činí žákům potíže. Tyto problematické jevy jsou blíže specifikovány. Obecně autoři považují učivo za obtížné z důvodu jejich nejednotného třídění. Slova se třídí dle tří kritérií: morfologického, lexikálněsémantického a syntaktického. Autoři zdůrazňují, že se každé hledisko uplatňuje jinou měrou. Z těchto důvodů jsou pro žáky nejvíce obtížné poznat slova, která patří k zájmenům a číslovkám. U číslovek konkrétně autoři uvádějí vnitřní diferenciaci ohýbání. Na tomto příkladu pak vyvozují, že mnohdy může být význam slovního druhu rozporný.

Žáci by z tohoto důvodu měli při třídění slov uplatňovat všechna kritéria, a to jak z kontextu věty, tak i na izolovaných slovech. Žákům je takto na dvojicích homonymních slov ukazováno, že mohou zastupovat rozdílné slovní druhy. Příklady autoři uvádí na slově kolem (podstatné jméno, předložka, příslovce).

Učivo o slovních družích si žádá systémové pojetí výuky. Od přehledu slovních druhů se spěje k výkladu jejich morfologických vlastností a k jejich uplatnění ve větě. To zpětně ovlivňuje hlubší vzhled žáků do systému slovních druhů. Takto vedená výuka zajišťuje trvalé a soustavné vědomosti. Učitelé 2. stupně by neměli dle autorů očekávat znalost všech slovních druhů, protože syntaktické vztahy a morfologické vlastnosti jednotlivých slov, nejsou zcela na 1. stupni probírány. Žáci se na nižším stupni školy setkávají jen s repertoárem vybraných reprezentativních příkladů.²²

Na některých příkladech autoři uvádí, proč je nutné brát zřetel na všechna tři kritéria a proč bychom na ně žáky měli upozorňovat. Různá slovnědruhovú příslušnost je uváděna na příkladech neohebných slovních druhů, z nichž některá mohou zastupovat příslovce z hlediska významového a spojky z hlediska syntaktického (kde, kdy, kam, jak) či některá slova (ale, i, aby) mohou být jak spojkou, tak v jiném větném kontextu zároveň částicí.

Autoři nabádají, že na prvním stupni by měl probíhat slovnědruhový výklad a výcvik postupující od jednoduchých, snadných jevů k obtížnějším.²³

²² ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 112.

²³ Tamtéž, s. 112.

4.4 KAREL KAMIŠ, MARIE HANZOVÁ: DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

Autoři se v této publikaci zabývají tříděním slovních druhů a slovnědruhovými přechody v češtině z didaktického hlediska na 1. stupni ZŠ. Autoři netřídí slovní zásobu tradičně dle tří klasifikačních kritérií, ale berou v úvahu pět hledisek. Jsou to:

- hledisko logicko-gramatické,
- hledisko komunikativně-gramatické,
- hledisko strukturně-gramatické
- hledisko tvaroslovné,
- hledisko skladební.

Vysvětlují, jak dochází ke slovnědruhovým přechodům. Nabízejí také ukázky některých slov v různých slovnědruhových pozicích a jejich sekundární a terciální funkce.

Např. hlas kanára (podstatné jméno s funkčním příznakem adjektiva), tento pták je kanár (podstatné jméno s funkčním příznakem slovesa), přišel s kanárem (podstatné jméno s funkčním příznakem příslovečného určení), pracovat neznámá řečnit (sloveso ve funkci podstatného jména), vůle pracovat (sloveso ve funkci přídavného jména), vrátil se vyléčen (sloveso ve funkci doplňku).²⁴

Uvedeny jsou také slovní druhy, ke kterým přecházejí podstatná jména. Např. k příslovcím (trochu, ráno), k předložkám (kolem, během), k spojкам (dokonce), k částicím (naneštěstí), k citoslovcím (hrome). Uvedeny jsou také příklady tvarů přídavných jmen, zájmen a sloves, které přecházejí ve své sekundární funkci k jiným slovním druhům.

U přehledu slovních druhů nabízejí autoři jejich základní charakteristiku, způsoby skloňování (přehled vzorů), případné druhy daného slovního druhu a také jejich primární a sekundární skladební funkci.

Autoři této didaktické příručky neudávají přesný návod, kdy a jak s žáky se slovními druhy seznamovat.

4.5 STANISLAV ŠTĚPÁNIK A KOL.: ŠKOLNÍ VÝPRAVY DO KRAJINY ČEŠTINY

Tato publikace od Stanislava Štěpánika a kolektivu autorů je na knižním trhu teprve krátkou dobu. Zabývá se výukou českého jazyka na 1. i 2. stupni ZŠ. Kapitulu o slovních druzích neobsahuje, přesto nám může být při výuce tvarosloví nápomocná.

²⁴ KAMIŠ, Karel a kol. *Didaktika českého jazyka a literatury*. 1. vydání. Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2016. ISBN 978-80-7452-124-9. S. 109.

Autor ve své publikaci zavádí při výuce českého jazyka postup „od komunikace k jazyku a následně od jazyka zpět ke komunikaci“. ²⁵ Středobodem vyučování českého jazyka a literatury by měla být nejdříve komunikace (mluvená, psaná, smíšená), teprve z ní by mělo být vyvozeno poučení o jazyce. Jednotlivá cvičení mají být založena na myšlenkovém procesu indukce²⁶, tj. z jednotlivých příkladů vyvozujeme závěry o jazyku.

Problém celé této didaktiky spočívá v tom, že neposkytuje žádný praktický materiál, který by demonstroval, jak konkrétně se má vycházet z komunikátu, aby se vyvodilo poučení o slovních družích.

4.6 EVA HÁJKOVÁ: KAPITOLY Z DIDAKTIKY ČESKÉHO JAZYKA PRO 1. STUPEŇ ZŠ

Štěpánikovo komunikační pojetí výuky předmětu český jazyk je konkrétněji rozpracováno v publikaci autorky Evy Hájkové.

Autorka je přesvědčena, že inovace výuky českého jazyka a literatury nevychází již ze systémově-strukturních disciplín jazykových disciplín, nýbrž z teorie komunikačních sfér.

Navrhuje postup vyvozování a osvojování slovních druhů a to za využití výukové strategie textocentrismu. „Výchozí text má nejen vlastní (jazykový) obsah, ale důležitost mají i účastníci situace, v níž je komunikát realizován. Svůj význam má pochopitelně i to, jak situaci a vše v ní vnímají a vyhodnocují její účastníci, adresáti promluvy.“²⁷ Žáci tedy mají vyvodit poučení o slovních družích prostřednictvím textu. Autorka představuje konkrétní text, tématem v něm je popis kosa. Žáci v textu mají vyhledávat slova podle pokynů učitele. Ten by měl „ukázat žákům různé druhy slov z hlediska komunikačního, ukázat, jak různě fungují v komunikaci.“²⁸

Žáci mají v textu podtrhnout třemi různými barvami slova, která:

- označují, co všechno kos má: zobák, peří, křídla, nohy, drápky....,
- označují, jaké ty věci jsou: žlutý (zobák), černé (peří), ostré (drápky),
- označují, co kos dělá: létá, zpívá, sbírá (hmyz)....

²⁵ ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Školní výpravy do krajiny češtiny. Didaktika českého jazyka pro základní školy*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-595-1. S. 42.

²⁶ Tamtéž, s. 42.

²⁷ HÁJKOVÁ, Eva. *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. 1. vydání. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta Praha, 2021. ISBN 978-80-7603-268-2. S. 106.

²⁸ Tamtéž, s. 56.

Žákům jsou tímto způsobem představeny tři slovní druhy. Žáci poznají, že v komunikaci podstatná jména pojmenovávají věci a jevy, přídavná jména vyjadřují vlastnosti věcí a jevů a slovesa vyjadřují děj.

Prostřednictvím dalších textů autorka navrhuje postup seznámení žáků s ostatními slovními druhy. Následně lze, podle autorky, žákům představit slovní druhy tak, jak je známe z jiných mluvnic. Zaměříme se v této fázi na jejich pořadí, definice a funkci v komunikaci.

Autorka ve své didaktice shodně s jinými didaktickými publikacemi uvádí, že s některými slovními druhy seznamujeme žáky mladšího školního věku jen informativně.

29

²⁹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 96.

5 KOGNITIVNĚ-KOMUNIKAČNÍ PŘÍSTUP

„Hlavním cílem vyučování češtině je rozvoj schopnosti komunikace spisovným jazykem.“³⁰ Chceme-li, aby žákova komunikace, a to ať psaná nebo mluvená, byla efektivní, musí být komunikační cíl v jednotě s cílem kognitivním, tedy s ovládnutím jazykového systému.³¹

Jazyková složka obsahuje také složku slohovou. Obě dvě tyto složky by se ale v praxi neměly izolovat.³²

I přes tyto dva cíle a uvedená didaktická doporučení je učivo českého jazyka a literatury v RVP rozděleno na tři složky: „Vzdělávací oblast vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura má komplexní charakter, ale pro přehlednost je rozdělen do tří složek: Komunikační a slohové výchovy, jazykové výchovy a literární výchovy. Ve výuce se však vzdělávací obsah jednotlivých složek vzájemně prolíná.“³³

Někteří autoři oborových didaktik se snaží o integraci jazykové a slohově-komunikační výchovy, a to za použití dvou výukových strategií. Jedná se o využití textocentrismu a situačnosti.

Za použití těchto dvou výukových strategií lze uplatnit induktivní přístup, který je vhodný zejména na 1. stupni. U žáků mladšího školního věku totiž převažuje myšlení konkrétní, je pro ně tedy snazší docházet na základě jednotlivých příkladů k obecnému závěru.³⁴

Vyučujeme-li kognitivně-komunikačním přístupem, naplníme tak požadavek zásady integrity jazykového vyučování.³⁵ Tím je myšleno propojení jednotlivých složek vyučování, tj. složky jazykové, slohové a komunikační, a také složky literární.³⁶

Realita je ovšem taková, že jazykového učiva je velmi mnoho, proto je otázkou, jestli je možné vždy vystavět vyučování tak, aby nebyly mluvnice a sloh odděleny.

³⁰ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 10.

³¹ Tamtéž, s. 10.

³² Tamtéž, s. 18.

³³ Národní ústav pro vzdělávání, 2011-2022. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2021*. S. 16. [online]. NÚV: 11. 2. 2021, [cit. 20. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/file/4982/>

³⁴ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 42.

³⁵ Tamtéž, s. 29.

³⁶ Tamtéž, s. 29.

Proto jedním z cílů analýzy této práce bude průzkum jednotlivých učebnic, obsahují-li kapitoly s učivem o slovních druzích také cvičení stylistická, ve kterých mohou poučení o jazyce zasadit do komunikačně-funkčního rámce.³⁷

³⁷ ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Možnosti integrace ve výuce českého jazyka. Metodická příručka Český jazyk a literatura*. 1. vydání. Národní pedagogický institut České republiky, 2020. ISBN 978-80-7578-048-5. S. 6.

6 ANALÝZA UČEBNIC

„Žáci se seznamují se slovními druhy už na nejnižším stupni školy, setkávají se ovšem jen s repertoárem vybraných reprezentativních příkladů. Nemůžeme tedy hned od počátku druhého stupně žádat určování všech slov. Systematické uplatňování všech kritérií je záležitostí až vyšších ročníků, kdy žáci poznají stavbu větnou (plnovýznamové slovní druhy plní funkci větných členů) a morfologické vlastnosti jednotlivých slovních druhů. Tedy od přehledu slovních druhů se spěje k výkladu jejich morfologických vlastností a k jejich uplatnění ve větě a to zpětně ovlivňuje hlubší vhled žáků do systému slovních druhů.“³⁸

V následující obsahové analýze provedu rozbor kapitol o slovních družích v několika učebnicích českého jazyka pro 2. – 5. ročník ZŠ různých nakladatelství. Tato analýza poskytne materiál k výzkumu, ve kterém si kladu za cíl postihnout kritická a pro žáky obtížná místa týkající se učiva o slovních družích.

V závěru každého vyučovacího období zhodnotím, jestli je učivo o slovních družích jednotlivých nakladatelství v souladu s očekávanými výstupy z jazykové výchovy za jednotlivá období.

K analýze jsem zvolila učebnice od těchto nakladatelství:

- Nakladatelství Nová škola – DUHA, s.r.o.,
- Nakladatelství Taktik,
- Nakladatelství FRAUS.

6.1 NAKLADATELSTVÍ NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.

Toto nakladatelství má v České republice více než dvacetiletou tradici s vydáváním učebnic a pracovních sešitů. V edici Čtení s porozuměním se zaměřuje na rozvoj čtenářské gramotnosti. Do učebnic jsou zařazeny úryvky z krásné i z odborné literatury. S těmito texty souvisí otázky směřující k porozumění, posuzování a interpretaci textu, žáci se pak samostatně učí vyvozovat závěry. Předkládané informace jsou přehledné a přiměřené věku žáků. Učivo je doplněno o vhodné a motivační ilustrace. Orientaci v učebnici usnadňuje systém ikon a piktogramů, jejichž význam je vysvětlen na začátku učebnice. Autoři

³⁸ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Didaktika češtiny*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989. ISBN 80-04-22439-3. S. 89.

nezapomínají na mezipředmětové vztahy a skupinové aktivity, které vedou k rozvoji klíčových kompetencí. Autoři dbají na praktičnost předkládaného učiva v běžném životě.³⁹

6.2 NAKLADATELSTVÍ TAKTIK

Motto tohoto nakladatelství je Učení je radost. Taktik byl založen na Slovensku v roce 2007. V následujících letech se rozšířil i do dalších zemí střední Evropy a stal se partnerem mnohých učitelů a žáků. „Do portfolia společnosti patří moderní učebnice a pracovní sešity, pokrývající široké spektrum základních učeních předmětů, jakož i mezipředmětové učební a vzdělávací pomůcky pro žáky základních škol, víceletých gymnázií a středních škol.“⁴⁰

Společnost Taktik se také zaměřuje na rozvoj elektronických-interaktivních materiálů a v rámci akreditované vzdělávací instituce se podílí na dalším rozvoji pedagogických pracovníků.⁴¹

6.3 NAKLADATELSTVÍ FRAUS

„Naším cílem je pomáhat dětem v rozvoji jejich dovedností a znalostí. Chceme děti především motivovat k samostatnému přemýšlení a objevování, a to nejen ve vzdělávání, ale hlavně v jejich budoucím životě.“⁴²

Toto nakladatelství je na českém trhu již od roku 1991 a je největším učebnicovým nakladatelstvím u nás. Podporuje zavádění nových výukových metod a hledá nové způsoby, jak pomáhat s individuálním rozvojem žáků. Od roku 2006 se pak toto nakladatelství podílelo na projektech, které pomáhaly se zavedením digitálních technologií do škol. S tímto nakladatelstvím je také spojen projekt Škola s nadhledem, který slouží jako univerzální online procvičování, a to na www.skolasnadhledem.cz. V současné covidové době pak nakladatelství zareagovalo potřebou hybridních vzdělávacích materiálů. Jde o propojení tištěných učebnic a interaktivního procvičování s okamžitou zpětnou vazbou. Tyto materiály jsou smysluplným prostředím pro standardní školní výuku i pro distanční vzdělávání.⁴³

Tyto učebnice jsem do analýzy vybrala z důvodu jejich na první pohled odlišné typografie.

³⁹ Nová škola – DUHA, s.r.o. 2022. O nás. [online], [cit. 2. 2. 2022]. Dostupné z: [Články - O nás - Nová škola - DUHA, Brno - distribuce učebnic, pracovních sešitů a interaktivních učebnic \(novaskoladuha.cz\)](http://www.novaskoladuha.cz)

⁴⁰ TAKTIK International, s.r.o. 2022 O nás, vydavatelství TAKTIK. [online], [cit. 3. 3. 2022]. Dostupné z: [O nás | etaktik.cz](http://www.taktik.cz)

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Nakladatelství Fraus 2022. O nás. 30 let inovace. [online], [cit. 2. 2. 2022]. Dostupné z: [30 let inovace - Nakladatelství Fraus](http://www.fraus.cz)

⁴³ Tamtéž.

Vzhledem k širokému obsahu učiva o slovních druzích sleduji v analýze jen problematiku slovních druhů jako kategorii vyššího řádu. Kategorie nižšího řádu slovních druhů, tedy jmenné a slovesné kategorie v analýze nesleduji.

7 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNICÍCH PRO 2. ROČNÍK ZŠ

V této kapitole popisují obsah učiva o slovních druzích ve třech učebnicích, které se na našich základních školách používají.

Zamýšlím se nad tím, jestli jednotlivé postupy k vyvození učiva jsou v souladu s doporučenými didaktickými postupy.

V závěru kapitoly uvádím tyto tabulky:

- kvantitativní analýza učebnic: Učivo o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ,
- aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ – verbální komponenty⁴⁴,
- splnění/nesplnění očekávaných výstupů jazykové výchovy za 1. a 2. období ZŠ,
- integrace jazykové a komunikační výchovy.

Z těchto tabulek jasně vyplývá, která učebnice se sledovaným parametrem věnuje nejvíce, případně jestli hledaný prvek obsahuje, či ne.

7.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 2, UČEBNICE PRO 2. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Český jazyk, čtení s porozuměním.

Autoři učebnice: Mgr. Magda Burdová, Mgr. Radka Adamová, Mgr. Zita Janáčková.

Vydání: 4. upravené

Nakladatelství: Nová škola – DUHA, s.r.o.

ISBN 978-80-88285-10-6

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 19. dubna 2018 na dobu platnosti šesti let.⁴⁵

7.1.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUŽÍCH

Kapitola o učivu o slovních druzích je 11. v pořadí. Žák se v ní seznamuje se základním přehledem slovních druhů. Dále se učí poznávat, rozlišovat a určit:

- podstatná jména jako názvy osob, zvířat a věcí,
- slovesa,
- předložky.

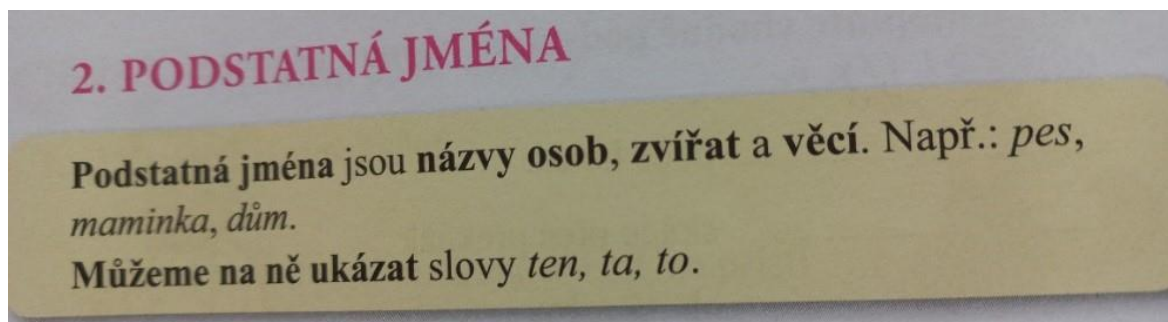
⁴⁴ KALHOUS, Zdeněk a kol. *Školní didaktika*. 2. vydání. Nakladatelství Portál, s.r.o. Praha, 2019. ISBN 978-80-7367-571-4. S. 244.

⁴⁵ BURDOVÁ, Magda a kol. *Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 4. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-88285-10-6. S. 2.

Základní přehled slovních druhů pouze vyjmenovává slovní druhy tak, jak jdou za sebou. Neuvádí jednotlivé příklady. Tento přehled slovních druhů se mají žáci dle zadání naučit z paměti.

Poučení o podstatných jménech a slovesech jsou formulována vhodně pro daný školní věk. Poučky si třída má dle metodického příručky přečíst společně.

Podstatná jména jsou zaváděna zjednodušenou poučkou, že vše, na co si můžeme ukázat slovy *ten/ta/to*, je podstatné jméno.⁴⁶ Jsou to názvy osob, zvířat a věcí.

Obrázek 1: Nová škola – DUHA, s.r.o, 2. ročník⁴⁷

Z této poučky poté vychází následujících sedm cvičení. Někdy jsou využívány doplňující ilustrace.

Př. cvičení: 1. Říkejte nahlas podstatná znázorněná na obrázcích, nakreslená podstatná jména říkejte znovu. Ukazujte si na ně slovy *ten, ta to*. 2. Skřítek Kvítek má roztrdit slova do tří hrnečků. Zkuste to také, spojte slovo se správným hrnečkem. 4. Do vět doplňte podstatné jméno z nápovědy. Potom doplňte *i, í/y, ý*. 5. Opravte věty, opravené věty запиšte do sešitu. Podtrhněte podstatná jména.

V kapitole o **slovesech** je uvedena následující poučka: „Slovesa jsou slova, která nám říkají, co osoby, zvířata a věci dělají nebo co se s nimi děje. Např.: psát, štěkal, svítí, rozkvetla.“⁴⁸

Na poznávání sloves jsou zaměřena jednotlivá cvičení.

Př. cvičení: 1. Přečtěte si básničku. Báseň opište do sešitu. Vlnovkou v ní podtrhněte silně vyznačená slova, jsou to slovesa – slova, která označují, co osoby, zvířata a věci dělají nebo co se s nimi děje. 4. Přečtěte neúplné věty, doplňte slovesa z nápovědy. Proveďte společnou kontrolu. Potom doplňte vynechaná písmena a napište. 5. Zahrajte si na Popelku. Roztrďte do dvou sloupečků podstatná jména a slovesa. Zapište je do sešitu.

⁴⁶ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. Metodická příručka k učebnici s pracovními sešity Český jazyk 2. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2017. ISBN 978-80-87591-86-4. S. 67.

⁴⁷ BURDOVÁ, Magda a kol. Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník základní školy. Čtení s porozuměním. 4. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-88285-10-6. S. 77.

⁴⁸ Tamtéž, s. 80.

V kapitole o **předložkách** jsou žáci seznámeni s poučkou: „Slova na, pod, nad, za, do, před, bez, u, v, k, s, z, o jsou předložky. Vyslovujeme je dohromady se slovem, ke kterému patří, ale píšeme je zvlášť.“⁴⁹

Cvičení jsou v této kapitole založena na přiřazování vhodných podstatných jmen k uvedeným předložkám.

Př. cvičení: 1. Přečtěte vyprávění (*Fík ve škole*). V prvním odstavci vyhledejte slovesa. Přečtěte znovu první a třetí větu. Kolik slov má první a kolik třetí věta? Vypište silně vyznačená slova. Seřadte je podle abecedy. Tato slova patří ke slovnímu druhu předložky. 4. Vyberte, co je s čím dobré. Použijte předložku s. Vzor: párky s hořčicí. 5. Vymýšlejte věty s předložkami podle obrázku.

Cvičení v této učebnici jsou podle způsobu práce s nimi modelová, doplňovací, obměňovací. Žáci procvičují myšlenkový proces třídění, a to písemně či ústně. Podle úlohy ve vyučovacím procesu jsou zastoupena cvičení poznávací, aplikační a prohlubovací.

4. Do vět doplňte vhodné podstatné jméno z nápovědy. Potom doplňte i, í / y, ý.

_____ peče housk__.

_____ skáče přes překážk__.

_____ ch__tá r__by.

_____ štěká na c__zí lid__.

Nápověda: pekař, kůň, r__bář, pes.

Obrázek 2: Nová škola – DUHA, s.r.o, 2. ročník⁵⁰

Některé úkoly v této kapitole se váží k rozvíjení znalostí z jiných vzdělávacích oblastí.

7.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 2, UČEBNICE PRO 2. ROČNÍK ZŠ

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Hravá čeština.

Autoři učebnice: Mgr. Jolana Lukášová, Mgr. Nataša Heráková, PeaDr. Eva Drnková, Mgr. Jana Olžbutová

Vydání, rok: 1., 2016

Nakladatelství: Taktik International, spol. s.r.o.

⁴⁹ BURDOVÁ, Magda a kol. Český jazyk 2, učebnice pro 2. ročník základní školy. Čtení s porozuměním. 4. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-88285-10-6. S. 82.

⁵⁰ Tamtéž, s. 78.

ISBN 978-80-87881-90-3

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 16. února 2016 na dobu platnosti šesti let.⁵¹

7.2.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Učivo o slovních druzích se v této učebnici nachází na stranách 67 až 73. Obsah přibližuje v učebnici toto konkrétní učivo:

- slovní druhy,
- podstatná jména,
- slovesa,
- předložky,
- spojky.

Kapitola o **slovních druzích** je oproti předchozí učebnici uvedena výchozím textem *O kouzelníkovi*. „Obsahuje jevy, které jsou předmětem výkladu lekce. Je východiskem výkladu, poskytuje materiál pro indukční postup. Užívá se pro motivaci učiva.“⁵²

Výchozí text je v učebnici pro 2. ročník psán psacím písmem.

Za výchozím úvodním textem následuje souhrnné opakování jazykového učiva v podobě otázek, které na text navazují. Jde o cvičení ústní. Žáci vyhledávají vlastní jména, slova významem souřadná, nadřazená, slova nespisovná, slova příbuzná, zdůvodňování psaní i/í a y/ý po tvrdých a měkkých souhláskách, odůvodňování psaní znělých a neznělých souhlásek.

V kapitole o slovních druzích následuje zjednodušených přehled slovních druhů tak, jak jdou po sobě. Poučka o nich, resp. o tom, že všechna slova dělíme do 10 slovních druhů, je graficky zvýrazněna.

V úvodu kapitoly o **podstatných jménech** se nachází další graficky zvýrazněná poučka. Žáci v ní najdou tak didakticky transformovanou definici podstatných jmen, aby ji ve svém věku byli schopni porozumět.

Autoři v poučce podstatná jména zavádí nejen jako názvy osob, zvířat, věcí, ale také zde uvádí názvy vlastností, činností a dějů. Didakticky správné by mělo být postupné

⁵¹ LUKÁŠOVÁ, Jolana a kol. *Hravá čeština 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. Taktik International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-87881-90-3. S. desky.

⁵² HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 25.

rozšiřování definic⁵³. Definice podstatných jmen by se o názvy vlastností a dějů měla rozšiřovat až ve 3. ročníku⁵⁴.

Pod poučkou o podstatných jménech následují tři cvičení na procvičení učiva. Žáci si zde prohlubují a upřesňují své právě získané vědomosti, které se snaží převést v dovednost a schopnost slova třídit. Při práci s každým cvičením žáci pozorují daná slova, vyhledávají podstatná jména. S vyhledáváním je spojen již zmíněný myšlenkový proces třídění jazykových jevů podle určitých znaků. Žáci při procvičování dokazují a formulují závěry⁵⁵.

Př. cvičení: 1. Vyber podstatná jména. 2. Ke slovům přidej podstatná jména a dvojice napiš. 3. Vytvoř podstatná jména. Vzor: (tichý – ticho).

Jednotlivá cvičení jsou doplňována ilustracemi a piktogramy.

Kapitola o **slovesech** také začíná graficky zvýrazněnou poučkou. Cvičení, která po ní následují, mají podobný charakter jako cvičení v kapitole o podstatných jménech. Jsou ústní i písemná a záměrem autorů je skrze ně procvičení nového učiva.

Př. cvičení: 1. Vyber slovesa. 2. Co kdo dělá? (Pekař _____). 3. Co se děje na obrázcích? Vymysli věty. Věty napiš. 4. Sestav věty. 5. Přepiš, potom podtrhni podstatná jména a slovesa. 6. V poslední větě deníku urči podstatná jména. 7. Doplň vhodná slovesa do vět. Do které věty se hodí nejvíce různých sloves? Jak jim říkáme?

Ve cvičení 5 žáci učí podtrhávat podstatná jména rovnou čarou, slovesa vlnovkou.

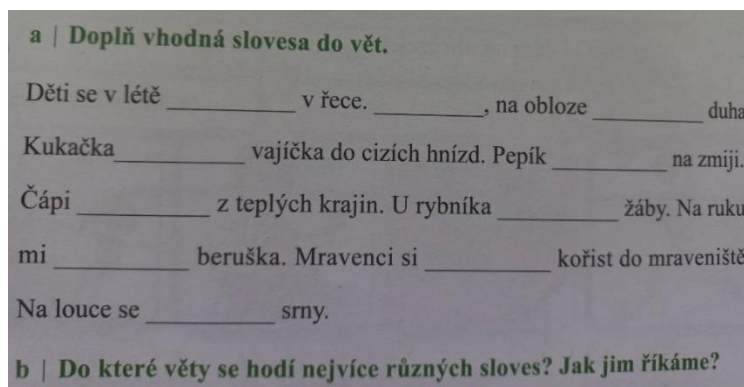
Cvičení 7 má charakter problémového cvičení. Žák má doplnit neúplný text z hlediska logického úsudku.⁵⁶

⁵³ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 72.

⁵⁴ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 120.

⁵⁵ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 29.

⁵⁶ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 48.

Obrázek 3: Taktik, 2. ročník⁵⁷

Kapitola umožňuje realizaci mezipředmětového vztahu českého jazyka a prvouky.

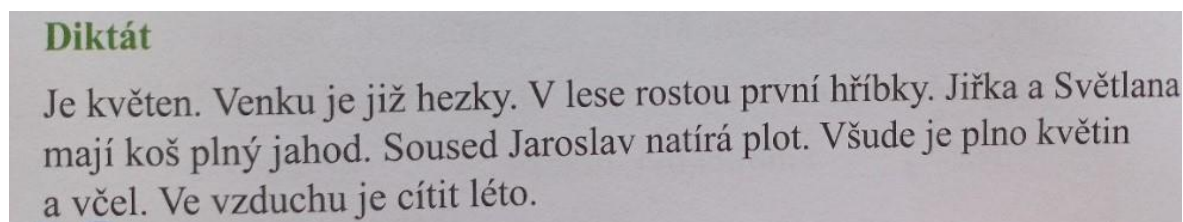
Kapitola o **předložkách** začíná stejně jako dvě předchozí kapitoly poučkou. Vzhledem k tomu, že jsou předložky funkčně a sémanticky nesamostatná slova⁵⁸ může určování tohoto slovního druhu působit žákům obtíže.

Žáci se učí, že „předložky jsou slova, která čteme dohromady se slovem, ke kterému patří, ale píšeme je vždy zvlášť.“⁵⁹ Uváděny jsou většinou příklady předložek vlastních. Výjimku tvoří předložky nevlastní *mezi* a *vedle*.

Ve cvičeních, která jsou v učebnici zařazena, žáci poznají, že na rozdíl od podstatných jmen a sloves předložky nemohou měnit tvar.

Př. cvičení: 1. Najdi v textu předložky. 2. Mezi předložku a jméno vlož vhodné slovo. 3. Doplň předložku. 4. S obrázkem spoj co nejvíce předložek. 5. Najdi slova a urči jen podstatná jména, slovesa a předložky. 6. Vymýšlej věty podle obrázku. 7. Diktát

V diktátu mají žáci uplatnit získaný poznatek, že předložky se píšou zvlášť. Jde o diktát cvičný. Jestli ho učitel pojme jako diktát s přípravou či bez přípravy, záleží na jeho rozhodnutí.

Obrázek 4: Taktik, 2. ročník⁶⁰

⁵⁷ LUKÁŠOVÁ, Jolana a kol. *Hravá čeština 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. Taktik International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-87881-90-3. S. 70.

⁵⁸ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 187.

⁵⁹ LUKÁŠOVÁ, Jolana a kol. *Hravá čeština 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. Taktik International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-87881-90-3. S. 71.

⁶⁰ Tamtéž, s. 72.

Jednotlivá další cvičení jsou ústní, některá písemná. Najdeme cvičení problémová, doplňovací a již zmíněný diktát. Žáci opět užívají myšlenkový proces třídění.

Poslední kapitolou v učivu o slovních druzích je kapitola o **spojkách**. Spojky jsou v úvodní poučce charakterizovány také na základě kritéria syntaktického. Žáci se dozvídají, že „spojky spojují slova nebo věty.“⁶¹ Uváděny jsou příklady spojek souřadících i podřadících.

Žáci poznávají, že spojky nemohou měnit svůj tvar. Autoři jednotlivých cvičení uvádí nejen příklady spojek stojících mezi dvěma větami, které spojují, ukazují také, že spojka může stát na začátku jedné z těchto vět. Poznání spojky v této pozici je pro žáky obtížnější.

Př. cvičení: 1. *Vyber spojky.* 2. *Doplň spojky. Vyhledej podstatná jména a slovesa.* 3. *Spoj věty vhodnou spojkou.*

Nejvíce prostoru v této učebnici je věnováno učivu o slovesech a předložkách.

7.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 2

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Nová generace.

Autoři učebnice: PhDr. Gabriela Babušová, Ph.D., Mgr. Petra Chlumská, PhDr. Jaroslava Kosová, Ph.D., Mgr. Veronika Nespěšná, Mgr. Arlen Řeháčková

Vydání, rok: 1., 2019

Nakladatelství: Fraus

ISBN 978-80-7489-452-7

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 19. února 2019 na dobu platnosti šesti let.

7.3.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Na první pohled působí obsah této učebnice velmi nepřehledně, zajímá-li nás učivo jako celek. V učebnici tohoto nakladatele je totiž učivo o slovních druzích podáváno žákům v blocích, které jsou uváděny ústředním tématem z života žáků. Z tohoto hlediska může být učebnice pro žáky mladšího školního věku motivující, samotné jazykové učivo ale působí roztříštěně a nesystematicky.

Učivo o slovních druzích je podáváno žákům v tomto pořadí:

- slovní druhy,
- slovní druhy – přehled,
- slovesa,

⁶¹ LUKÁŠOVÁ, Jolana a kol. *Hravá čeština 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. Taktik International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-87881-90-3. S. 73.

- slovesa – opakování,
- slovní druhy – opakování,
- spojky, souvětí,
- podstatná jména,
- předložky.

Tento postup není tedy v souladu s didakticky doporučeným postupem doporučujícím, aby žáci poznávali slovní druhy v tomto pořadí:

podstatná jména, slovesa, spojky, předložky, přídavná jména, číslovky, zájmena, příslovce, částice, citoslovce.⁶²

Samostatnému základnímu přehledu slovních druhů v kapitole o **slovních druzích** předchází cvičení zaměřené na poznávání tvarů slov. Cvičení jsou průpravou k uplatnění morfologického kritéria, tedy k ohebnosti a neohebnosti slov, při určování slovních druhů.

Př. cvičení: *1. Vyber z nabídky tvary slov, které ke slovům patří. 2. Roztříd' slova vždy do dvou skupin po čtyřech. Podle čeho jsi skupiny tvořil/a? 3. Tvoř věty se slovy. 4. Diktát*

Následuje základní přehled slovních druhů. U každého slovního druhu jsou dva příklady. Přehled obsahuje také graficky zvýrazněné poučení, že slova můžeme rozdělit do deseti slovních druhů.

Přehled slovních druhů je motivován dětskými ilustracemi.

V následujících kapitolách je ještě před samotnou poučkou, která je vždy součástí kapitoly, uvedeno vyvozovací cvičení.

⁶² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 121.

110 **PODSTATNÁ JMÉNA**

 Vezmi si tři listy papíru. Piš na ně slova z textu *Na rybách*:

1. list – **názvy osob** (např. **rybář**),
2. list – **názvy zvířat** (např. **ryby**),
3. list – **názvy věcí** (např. **lodka**).

 Potom dej listy zkontrolovat spolužákovi nebo spolužačce.

 Říkej další názvy osob, zvířat a věcí.

 Názvy osob, zvířat nebo věcí jsou **podstatná jména. Např. **rybář**, **ryby**, **lodka**. Podstatné jméno má více tvarů (např. **ryba**, **ryby**, **rybou**...).**

Obrázek 5: Fraus, 2. ročník⁶³

Slovesa jsou žákům představena v další kapitole. K vyvození učiva je využit text: *Jak se člověk zlobí na psa.*

Graficky zvýrazněná poučka je kromě již tradičního poučení o skutečnosti, že slovesa jsou slova, která vyjadřují, co osoby, zvířata nebo věci dělají, doplněna také o fakt, že „každé sloveso má různé tvary (např. rozkousat, rozkousali bychom, bude psát, psal jsem).“⁶⁴

U jednotlivých cvičení jsou ve velké míře zařazeny kromě ilustrací také fotografie.

Př. cvičení: 4. *Říkej, co všechno mohou dělat domácí zvířata papoušek, králík a kočka.* 5. *Řekni, co dělají tyto věci nebo co se s nimi dělá. Vymýšlej více sloves. (ilustrace šálku, pastelky, tužky, nože, konve)* 7. *Uspořádej ilustrace tak, jak se příběh stal. Vyprávěj, co se stalo. Můžeš použít slovesa z nabídky.* 8. *Dokonči věty správným tvarem slova ze závorek. Některé věty napiš.* 9. *Nahrad' obrázky slovy. Slova nebo věty napiš.* 10. *Přečti si rady pro začínající chovatele morčat. Doplňte ve skupinách do vět slovesa z nabídky (každé použijte jen jednou).* 12. *Říkej, co se děje na obrázku. Slovesa si společně zapisujte. Zkus užívat i některá slova citově zabarvená.* 14. *Diktát.*

Učivo o spojkách je začleněno do kapitoly **spojky, souvětí**. Tato kapitola je také doplněna nejen o ilustrace, ale i o fotografie.

⁶³ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2016. ISBN 978-80-7489-452-7. S. 110.

⁶⁴ Tamtéž, s. 86.

V úvodním cvičení žáci poznávají, že spojky spojí dvě věty do souvětí. Toto tvrzení je následně uvedeno v graficky zvýrazněné poučce. Tato poučka také rozlišuje, co je to souvětí a co větný celek.

Samotných spojek se pak týká poučka další. Uvedeny jsou příklady spojek souřadících i podřadicích.

 Linda na otázky z předchozího cvičení odpovídala:
 „V parku kvetou sedmikrásky.“
 „Vedle se začíná zelenat nějaký keř.“
 Šimon ji špatně slyšel:
 „Co jsi říkala, Lindo?“
 Linda mu to zopakovala: „V parku kvetou sedmikrásky a vedle se začíná zelenat nějaký keř.“

■ **Řekni, v čem jsou její odpovědi rozdílné.**

 Spojení dvou nebo více vět označujeme jako **souvětí**.
 Věta i souvětí jsou **větné celky**.

 Slova, která spojují slova nebo věty, jsou **spojky**. Např. **a, ale, protože**.

Obrázek 6: Fraus, 2. ročník⁶⁵

Př. cvičení: 8. *Jak by Linda odpověděla, kdyby začala Šimonovi říkat: „Říkala jsem...“? Kterou by použila spojku? 9. Spoj věty spojkami. Spojky napiš. 11. Dokonči souvětí. 13. Vymysli větné celky s těmito spojkami. 14. Spoj správně věty do souvětí. Vyber si spojky z nabídky. Nabídka: ale, ani, protože, když, nebo, protože, ale, a.“*

Kapitola o **podstatných jménech** následuje až daleko za spojkami. Tematicky je toto učivo začleněno do kapitoly Na rybách. Před samotnou graficky zvýrazněnou poučkou následuje poznávací cvičení, ve kterém žáci vyhledávají názvy osob, zvířat a věcí z uvedeného textu

Je zařazena poučka, že podstatná jména jsou názvy osob, zvířat nebo věcí a že mají více tvarů.

Př. cvičení: 8. *Jmenuj podstatná jména, která souvisejí s výletem do přírody, s tvým koníčkem, se školou. 9. Napiš si do sešitu následující názvy osob (ženy i muže): kdo prodává v obchodě, kdo léčí lidi, kdo nosí poštu, kdo řídí autobus, kdo vaří. 10. Zjisti, jak se jmenuje*

⁶⁵ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2016. ISBN 978-80-7489-452-7. S. 92.

zvíře na obrázku a kde žije. Pomůže ti tajenka. 11. Říkej různé tvary podstatných jmen k obrázkům. 13. Řekni názvy osob, zvířat, rostlin a věcí, které se mohou objevovat u rybníka.

Učivo o **předložkách** je tematicky zařazeno do kapitoly U moře. Jako poznávací cvičení slouží ilustrace s mořskými živočichy. Žáci mají popisovat obrázek podle vzoru: Chobotnice je **pod** delfínem.

Použitá cvičení jsou podle úlohy ve vyučovacím procesu poznávací, aplikační a prohlubovací. Podle způsobu provedení jde o cvičení přepisovací, doplňovací, obměňovací, problémová, diktáty. Podle formy jde o cvičení ústní i písemná.

8 Doplň chybějící předložky. Pomůže ti obrázek.

Nejtěžším savcem ____ Zemi je plejtvák obrovský (modrá velryba).
 Modré velryby najdeme ____ chladnějších mořích. ____ zimě se však stěhují
 ____ teplejších moří. Žraloci jsou schopni se ponořit ____ velké hloubky.
 Někdy žijí až ____ mořského dna. Některé mořské ryby mají ploutve
 ____ jedovatými trny.

Obrázek 7: Fraus, 2. ročník⁶⁶

⁶⁶ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2016. ISBN 978-80-7489-452-7. S. 117.

7.4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA UČIVA V TABULCE

Analýza učebnic: Učivo o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ			
	Taktik	Nová škola – DUHA, s.r.o.	Fraus
Rozsah stran učiva z celkového počtu stran učebnice.	8/120	7/95	14/125
Rozsah stran učiva v procentech.	9,6 %	6,65 %	17,5 %
Pořadí probíraných slovních druhů	Přehled slovních druhů, podstatná jména, slovesa, předložky, spojky.	Přehled slovních druhů, podstatná jména, slovesa, předložky.	Přehled slovních druhů, slovesa, spojky, podstatná jména, předložky.
Zjednodušený přehled slovních druhů/příklady	Ano/ne	Ano/ne	Ano/ano
Počet cvičení/úkolů v kapitole o podstatných jménech	3/3	7/11	7/14
Počet cvičení/úkolů v kapitole o slovesech	7/10	6/9	12/20
Počet cvičení/úkolů v kapitole o spojkách	3/5	-	8/12
Počet cvičení/úkolů v kapitole o předložkách	7/7	5/10	9/17

Tabulka 7.1: Analýza učiva o slovních druzích

7.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ					
Verbální komponenty, část. 1					
	Výkladový text prostý	Výkladový text zpřehledněný	Shrnutí učiva k tématům	Shrnutí učiva k celému ročníku	Shrnutí učiva k předchozím ročníkům
Nová škola – DUHA	NE	ANO	NE	ANO	ANO
TAKTIK	NE	ANO	NE	ANO	ANO
FRAUS	NE	ANO	ANO	ANO	ANO

Tabulka 7.2: Verbální komponenty učebnic 1

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ				
Verbální komponenty, část. 2				
	Doplňující texty	Poznámky a vysvětlivky	Podtexty k vyobrazením	Slovníčky pojmů, cizích slov, rejstřík
Nová škola – DUHA	NE	ANO	ANO	NE
TAKTIK	NE	ANO	ANO	NE
FRAUS	NE	NE	ANO	ANO

Tabulka 7.3: Verbální komponenty učebnic 2

7.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY

Integrace jazykové a slohově komunikační výchovy v učivu o slovních druzích v učebnicích pro 2. ročník ZŠ				
	Textocentrismus⁶⁷	Situačnost	Komunikační přesah učiva	E – U – R
Nová škola – DUHA	ANO	NE	ANO	NE
TAKTIK	1/5	ANO	ANO	NE
FRAUS	ANO	NE	ANO	NE

Tabulka 7.4: Jazyková a komunikační výchova

⁶⁷ Klíč k hodnocení: v kolika z celkových kapitol byl textocentrismus použit.

8 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNICÍCH PRO 3. ROČNÍK ZŠ

8.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 3, UČEBNICE PRO 3. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Český jazyk, čtení s porozuměním.

Autoři učebnice: Mgr. Lenka Andrášková, Mgr. Zita Janáčková

Vydání: bez upřesnění

Nakladatelství: Nová škola – DUHA, s.r.o.

ISBN 978-80-87591-10-9

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 2. května 2018 na dobu platnosti šesti let.

8.1.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

V učebnici tohoto nakladatelství se žáci 3. ročníku podle obsahu seznámí s významem každého z deseti slovních druhů. S žáky bude tedy v kapitole **Slovní druhy** slovnědruhový význam slov probírán podrobněji. Po této kapitole následují ještě kapitoly o podstatných jménech a slovesech, kde se seznámí s mluvnickými významy uvedených slovních druhů.

Kapitolu o slovních druzích začíná poučení o tom, „že každé slovo můžeme zařadit k jednomu slovnímu druhu.“⁶⁸

Po poučení následuje přehled jednotlivých slovních druhů, které jsou uvedeny bez svých charakteristik, zato však s četnými příklady. Přehled slovních druhů je rozdělen na slova ohebná a neohebná.

Následuje výklad o tomto morfologickém třídění. Žáci se dozvědí, že „slova ohebná mění své tvary – ohýbají se. Ohýbání podstatných jmen se nazývá skloňování, ohýbání sloves se nazývá časování. Slova neohebná nemohou měnit své tvary.“⁶⁹

Po výkladu si žáci mohou tento nový poznatek procvičit na upravené literární ukázce od Nikolaje Nosova: Neznámkovy příhody. Žáci si mají dle zadání přečíst vyprávění. Poté mají určit slovní druh u slov, kde to dokáží.

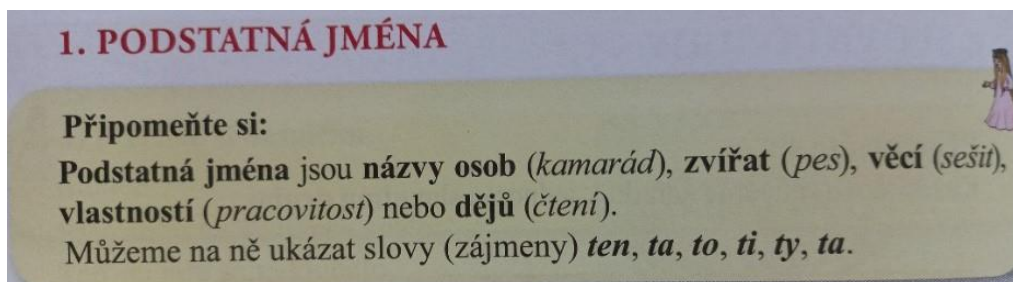
Za problematiku považují to, že u přehledu slovních druhů nejsou uvedeny jejich charakteristiky. Žáci se tak mohou pokoušet zařazovat jednotlivá slova ke slovním druhům pouze podle příkladu z přehledu, případně z poznatků z minulého ročníku.

⁶⁸ ANDRÁŠKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním.* Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 85.

⁶⁹ Tamtéž, s. 85.

Nejvíce prostoru je věnováno učivu o **podstatných jménech**. Tato kapitola obsahuje kromě připomenutí a poučení také 6 cvičení, která zahrnují jedenáct úloh. Kapitola obsahuje několik ilustrací. Fotografie zde nejsou.

V graficky zvýrazněném textu s názvem Připomeňte si, vidím obtíž v tom, že si žáci mají připomenout něco, co se v loňském školním roce neučili. Totiž to, že podstatná jména jsou mimo jiné také názvy vlastností a dějů. Tento znak podstatných jmen je pro žáky nový, nemohou si ho tedy připomenout, ale nově zapamatovat.

Obrázek 8: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník⁷⁰

V graficky zvýrazněném poučení, které je doporučeno autory k zapamatování, najdou žáci výklad učiva o obecných a vlastních jménech.

Př. cvičení: *Ukazujte na podstatná jména zájmeny ten, ta, to, ti, ty, ta a říkejte, zda se jedná o název osob, zvířete nebo věci. 2. Přečtete si vyprávění. Vyhledejte podstatná jména a rozlišujte, zda se jedná o podstatné jméno obecné, nebo vlastní. Ve větách vyhledejte slovesa. 3. Doplňte společně počáteční písmena vlastních jmen. Pokuste se najít uvedená města, řeky, hory a pohoří na mapě. Řekněte a napište, jak se nazývá vaše obec, krajské město, nejbližší řeka, hora, pohoří. Řekněte, jak se nazývají státy, se kterými sousedí Česká republika. 4. Společně přečtete. Dále pracujte samostatně. Vyberte správné počáteční písmeno. Proveďte společnou kontrolu. Kdo má úkol správně, dostane od víly hvězdičku. 5. Z daných slov utvořte podstatná jména – názvy vlastností a děju. 6. Napište diktát. Z diktátu vypište všechna podstatná jména.*

Z uvedených zadání jednotlivých cvičení vidíme, že samotným slovnědruhovým významem slov se zabývají čtyři cvičení. Žáci při jejich řešení využívají logicko-myšlenkové postupy dedukci a třídění. Cvičení jsou podle úlohy ve vyučovacím procesu poznávací, aplikační a prohlubovací, podle způsobu práce s nimi jsou to cvičení doplňovací, problémová, obměňovací a diktát, písemná i ústní.

⁷⁰ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním.* Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 86.

5. Z daných slov utvořte podstatná jména – názvy vlastností a dějů.*Vzor: křičet – křik.*plavat, šeptat, smutný, poctivý, čist, nadšený, doma,
zlomyslný, malovat, radostný, chytrý, psátObrázek 9: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník⁷¹

V této kapitole lze uplatnit mezipředmětové vztahy s prvoukou. Také je u jednoho cvičení využita vnější motivace žáků v podobě udělení Hvězdičky od víly.⁷²

Algoritmus určování slovních druhů v této učebnici není naznačen.

V kapitole o **přídavných jménech** se žáci seznámí s poučkou k zapamatování. Ta vysvětluje, že „přídavná jména vyjadřují vlastnosti osob, zvířat nebo věcí. Ptáme se na ně otázkami: Jaký? (mokrý), Který? (jarní), Čí? (tátův).“⁷³

Následuje 5 cvičení, ve kterých najdeme 8 úkolů.

Př. cvičení: *1. Přečtete. Všimněte si tučně vyznačených slov. Jsou to přídavná jména. Ptejte se na vyznačená přídavná jména vhodnými otázkami. 2. Říkejte, jaká mohou být podstatná jména namalovaná na obrázcích. 3. K přídavným jménům přidejte vhodné podstatné jméno. 4. Pomocí přídavných jmen popisujte věci, které kolem sebe vidíte (oblečení své i spolužáků, pomůcky, třídu, pohled z okna atd.). 5. Doplňte i, í, y, ý. Podtrhněte přídavná jména. Přídavná jména přepište do sešitu. Cvičení napište jako diktát.*

Jde o cvičení poznávací, aplikační a prohlubovací. Cvičení modelová, problémová, doplňovací a diktát. Cvičení jsou ústní i písemná. V zadání 2. cvičení dochází k ztotožnění skutečnosti jazykové i mimojazykové.

U posledního cvičení je výhodou, že si žáci před tím, než cvičení napíší jako diktát, procvičí učivo formou doplňování. Jde tedy o diktát s přípravou.

V uvedených cvičeních si žáci mimo jiné procvičí užívání správných tvarů přídavných jmen.

Následují kapitoly o **zájmenech, číslovkách a slovesech**. Tyto kapitoly nejsou náročné, co se týká časové dotace. Cvičení, která jednotlivé kapitoly obsahují, jsou založena na deduktivním myšlenkovém postupu. Postupujeme v nich od obecného k jednotlivému (od definice k příkladům).⁷⁴

⁷¹ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním.* Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 86.

⁷² Tamtéž, s. 4.

⁷³ Tamtéž, s. 89.

⁷⁴ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy.* 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 42.

Poučka o zájmenech: „Zájmena jsou slova, která ve větách zastupují podstatná jména nebo na ně ukazují.“⁷⁵ V této poučce se žáci seznámí s osobními a ukazovacími zájmeny a jejich konkrétními příklady.

Př. cvičení: 1. *Ve větách vyhledejte zájmena. Určete druhy vět. 2. Vyznačená podstatná jména nahrad'te zájmeny. Jde o cvičení substituční.*

2. Vyznačená podstatná jména nahrad'te zájmeny.

Jakub kreslí parník. Chceš jablko? Pomůžes mi s taškou? Ivana přinesla čerstvé jahody. Půjdeš odpoledne k sousedům? Odnes kabát do skříně. Ukazuj jen na čísla. Koně se dali do klusu. Te-rezce je dnes devět.

Obrázek 10: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník⁷⁶

Poučka o **číslovkách**: „Číslovky jsou slova, která vyjadřují počet (tři jablka), pořadí (osmý závodník), množství druhů (dvoje kalhoty) nebo kolikrát se něco děje (třikrát zat'ukal).“⁷⁷

Př. cvičení: 1. *Vyhledejte a do sešitu запиšte číslovky. 2. Na korálcích jsou navlečená zájmena a číslovky. Slova pište do dvou sloupců, do jednoho zájmena, do druhého číslovky. Cvičení můžete využít pro práci ve dvojici nebo skupině. Jeden (jedna skupina) píše pouze zájmena, druhý (druhá skupina) číslovky. Proveďte společnou kontrolu.*

Druhé z těchto dvou cvičení je vhodné ke spolupráci žáků. Jde o cvičení, při jehož řešení žáci uplatňují logicko-myšlenkový postup třídění. Vztahuje se jak k procvičení třídění číslovek, tak také zájmen. První cvičení se věnuje pouze procvičení číslovek.

V kapitole o slovesech je uvedena poučka: „Slovesa vyjadřují, co osoby, zvířata nebo věci dělají (plave, sedí, čte) nebo co se s nimi děje (padá, sněží).“⁷⁸

Př. cvičení: 1. *Doplňte vhodné sloveso. Řekněte, co tito lidé dělají. 2. Pojmenujte obrázky a tvořte trojice slov podle vzoru. Před podstatné jméno přidejte zájmeno, za podstatné jméno přidejte sloveso. Vzniklé trojice slov pište na tabuli. Se vzniklými trojicemi tvořte věty. Některé věty napište do sešitu. 3. Ve větách vyhledejte slovesa. Proveďte kontrolu. Kdo má úkol správně, dostane od víly hvězdičku. Ve větách společně vyhledejte podstatná jména. Ve větách společně vyhledejte přídavná jména a napište je*

⁷⁵ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním.* Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 90.

⁷⁶ Tamtéž, s. 90.

⁷⁷ Tamtéž, s. 90.

⁷⁸ Tamtéž, s. 91.

na tabuli. Samostatně je přepište do sešitu seřazená podle abecedy. Jde o cvičení doplňovací, modelová a vyhledávací.

1. Doplňte vhodné sloveso. Řekněte, co tito lidé dělají.
kuchař, řidič, malíř, lékař, spisovatel, učitel, prodavač, zedník, truhlář

2. a) Pojmenujte obrázky a tvořte trojice slov podle vzoru. Před podstatné jméno přidejte zájmeno, za podstatné jméno přidejte sloveso. Vzniklé trojice slov pište na tabuli.
Vzor: kočka – ta kočka přede.

b) Se vzniklými trojicemi tvořte věty. Některé věty napište do sešitu.

3. a) Ve větách vyhledejte slovesa. Proveďte kontrolu. Kdo má úkol správně, dostane od vily hvězdičku.
Na louce za babiččiným domem pobíhají ovce. Po řece plula velká loď. Maminka v obývacím pokoji žehlí prádlo. Po cestě poskakuje neposedné hříbě. Alice přinesla plný košík třešní. Dalibor čte zajímavou knihu.

b) Ve větách společně vyhledejte podstatná jména.
c) Ve větách společně vyhledejte přídavná jména a napište je na tabuli. Samostatně je přepište do sešitu seřazená podle abecedy.

Obrázek 11: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník⁷⁹

Kapitola o **příslovcích** uvádí tuto poučku: „Příslovce jsou slova, která blíže určují místo (odpovídají na otázku Kam?, Kde?), způsob (odpovídají na otázku Jak?) a čas (odpovídají na otázku Kdy?). Některá příslovce vznikla z přídavných jmen. Např. hezký - hezky.“⁸⁰

Cvičení jsou celkem 4, v nich pak 5 úkolů.

Př. cvičení: 1. Přečtete si příslovce a řekněte, jakou otázkou se na ně zeptáte. 2. Z přídavných jmen vytvořte příslovce. Zapište je do sešitu. Mezi příslovci vyhledejte dvojice protikladných slov. 3. Do vět doplňte vhodné příslovce z nabídky. Odůvodněte pravopis doplněných slov. 4. Řekněte, k jakému slovnímu druhu patří vyznačená slova. Na každé se zeptejte vhodnou otázkou.

V zadání 4. cvičení je nevhodně místo zájmena *který* užit zájmeno *jaký*.

Na základě deduktivního postupu si žáci v mnohých typech cvičení procvičují poznatky z pouček. Jde např. o cvičení doplňovací.

Kapitola o **předložkách** stejně jako kapitoly ostatní, začíná poučkou k zapamatování. Žáci se v ní dovedí, že předložky jsou slova, která stojí nejčastěji před

⁷⁹ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním.* Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 91.

⁸⁰ Tamtéž, s. 92.

podstatným jménem, ale také mohou být před přídavným jménem, zájmenem a číslovkou. Předložky se rozdělují na neslabičné, jednoslabičné a víceslabičné. Předložky se čtou dohromady s následujícím slovem, ale píší se zvlášť.⁸¹ Uvedeny jsou příklady předložek vlastních i nevlastních, např. *mezi, kromě, okolo*.

Následují tři cvičení s pěti úkoly.

Př. cvičení: 1. *Pojmenujte obrázky. Potom tvořte spojení uvedených předložek s podstatným jménem na obrázku. S některými slovními spojeními tvořte věty.* 2. *Přečtete si básničku. Vyhledejte v ní předložky. V básni vyhledejte další známé slovní druhy.* 3. *Dívejte se kolem sebe a říkejte, co kde je. Užívejte předložky.*

Učivo o předložkách není pro žáky novým učivem. Je opakujícím z 2. ročníku, a jde tedy o učivo prohlubující.

Následující tři krátké kapitoly o **spojkách, částicích a citoslovcích**.

V poučce o spojkách se žáci dozvědí, že spojky spojují slova nebo věty. Následují příklady souřadících i podřadících spojek.

Ve dvou následujících doplňovacích cvičeních si žáci procvičí jak doplňování vhodných spojek z nabídky do textu, tak tak doplnění i,i/y,y a vyhledávání spojek.

„Částice vyjadřují přání, pravděpodobnost, souhlas nebo popření. Obvykle stojí na začátku věty.“⁸² Následují příklady částic.

Je dobře, že toto poučení o částicích je široké. Částice mají totiž v komunikaci důležitý význam. „Mohou modifikovat význam celé věty.“⁸³

„O částicích by se na 1. stupni ZŠ mluvit mělo. Žák mladšího školního věku nepotřebuje jejich klasifikaci a terminologii, měl by ale vědět, že částice jsou slova neohebná, neplnovýznamová, která se nemohou stát součástí základu věty (to zvládne žák 5. ročníku), ale že základním způsobem pozměňují význam celé věty (to zvládnou žáci 4. a možná již i 3. ročníku).“⁸⁴

Následují dvě cvičení se čtyřmi úkoly, na kterých si žáci procvičí nové učivo.

Poučka o citoslovcích: „Citoslovce vyjadřují nálady, city, upozorňují na něco nebo označují hlasy a zvuky osob, zvířat a věcí.“⁸⁵

⁸¹ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 93.

⁸² Tamtéž, s. 94.

⁸³ HÁJKOVÁ, Eva. *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. 1. vydání. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta Praha, 2021. ISBN 978-80-7603-268-2. S. 57.

⁸⁴ Tamtéž, s. 57.

⁸⁵ ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 95.

Následují cvičení poznávací, aplikační a prohlubovací, cvičení doplňovací aj.

Př. cvičení: 1. *Doplňte do vět vhodná citoslovce z nabídky.* 2. *Doplňte hlasy zvířat. Využijte citoslovce.* 3. *Určete slovní druh vyznačených slov. Uhodnete hádanky? Vyhledejte předložky. Každou přečtete spolu s podstatným jménem, které po ní následuje. Z hádanek vypište všechna slovesa.* 4. *Vyhledejte citoslovce, dejte je do rámečku. Určete ostatní slovní druhy.*

V následující kapitole **Opakování s vílou – slovní druhy** si žáci mohou zopakovat všechny poznatky z probraného učiva o slovních druzích.

8.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 3

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Hravá čeština.

Autoři učebnice: Mgr. Jana Olžbutová

Vydání, rok: 1., 2016

Nakladatelství: Taktik International, s.r.o.

ISBN 978-80-7653-004-9

Schvalovací doložku MŠMT není uvedena.

8.2.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Učivo o slovních druzích najdeme v obsahu učebnice v části Jazyková výchova. Celkem je slovnědruhé učivo rozděleno do 14 kapitol, které uvádím v následujícím přehledu

22. Slovní druhy – slova ohebná a neohebná	29. Slovesa, číslo jednotné a množné, čas minulý, přítomný a budoucí
23. Slovní druhy – podstatná jména	30. Infinitiv – neurčitý tvar
24. Vlastní jména, obecná podstatná jména, místní	31. Zvratná slovesa
25. Skloňování podstatných jmen, pádové otázky	32. Procvičování probraného učiva
26. Podstatná jména – určování čísla a rodu	33. Časování sloves, změna koncovky u sloves
27. Podstatná jména – opakování učiva	34. Podstatná jména, slovesa – opakování
28. Slovesa, osoba u sloves	35. Souhrnné opakování

Tabulka 8.1: Učivo o slovních druzích

Jak jsem již zmínila výše, zajímat nás v této práci budou pouze slovní druhy jako kategorie vyššího řádu. Učivo v kapitolách nebo jejich částech, které se touto problematikou zabývají, jsem zvýraznila barevně.

Žáci se poprvé setkávají s dělením slovních druhů na ohebná a neohebná. Učebnice tohoto nakladatelství k předchozímu ročníku neposkytovala cílenou přípravu týkající se tvarům slov.

Žáci si z výkladového textu prostého zopakují, že slovních druhů je deset. Nově se dozví, že těchto deset slovních druhů dělíme na „ohebné a neohebné. Ohebné slovní druhy můžeme skloňovat a časovat (=ohýbat, měnit jejich tvar). Podstatná jména, přídavná jména, zájmena a číslovky se skloňují. Slovesa se časují. Neohebné slovní druhy jsou slova, která nemůžeme skloňovat ani časovat (nemění svůj tvar).“⁸⁶

Následuje graficky zvýrazněný přehled ohebných a neohebných slovních druhů. U každého z nich je napsáno, podle čeho jednotlivé uvedené slovní druhy žáci poznají. Uvedeny jsou také příklady. Při dělení slov do slovních druhů jsou zde uplatněna všechna tři kritéria pro třídění slov: kritérium formální, kritérium obsahově-sémantické, kritérium syntaktickofunkční. Oproti 2. ročníku tak přibylo kritérium formální, tedy třídění slov podle toho, jestli mohou měnit svůj tvar, či ne.

Následují 3 cvičení, ze kterých vychází 6 úkolů.

V 1. cvičení najdeme volně upravenou literární ukázkou z knihy Karla Čapka *Dášeňka čili život štěněte*. Na tento text navazuje výklad učiva v podobě úkolů. Tyto úkoly jsou stručné, jejich upřesnění je na výkladu učitele.⁸⁷

Žáci mají za úkol v uvedeném textu určit u vyznačených slov, jestli jsou to slova ohebná, nebo neohebná. Dále mají vyhledat 10 sloves. Také mají určit, ke kterým slovním druhům patří slova *štěkání* a *kviknutí*.

⁸⁶ OLŽBUTOVÁ, Jana a kol. *Hravá čeština 3. Učebnice pro 3. ročník ZŠ*, v souladu s RVP. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7653-004-9. S. 53.

⁸⁷ Tamtéž, s. 26.

1 **Dášenka čili život štěněte**
 Toho dne, kdy Dášeňka slavila desítidenní výročí svého života, potkala ji první velká událost: když se ráno probudila, shledala k svému úžasu, že vidí – zatím jen na jedno oko, ale ono i jedno oko je, abych tak řekl, veliký krok do světa. Byla tím tak překvapena, že vykvikla, a toto památné kviknutí bylo počátkem psí řeči, která se jmenuje štěkání. Dnes už Dášeňka umí nejenom mluvit, nýbrž i nadávat a pouštět hrůzu; ale tehdy to jen tak vyjeklo, jak když nůž sjede po talíři.

Karel Čapek – *Dášeňka čili život štěněte*

Urči, která vyznačená slova v textu jsou ohebná a která neohebná.
 Vyhledej 10 sloves.
 K jakým slovním druhům zařadíš slova štěkání a kviknutí?

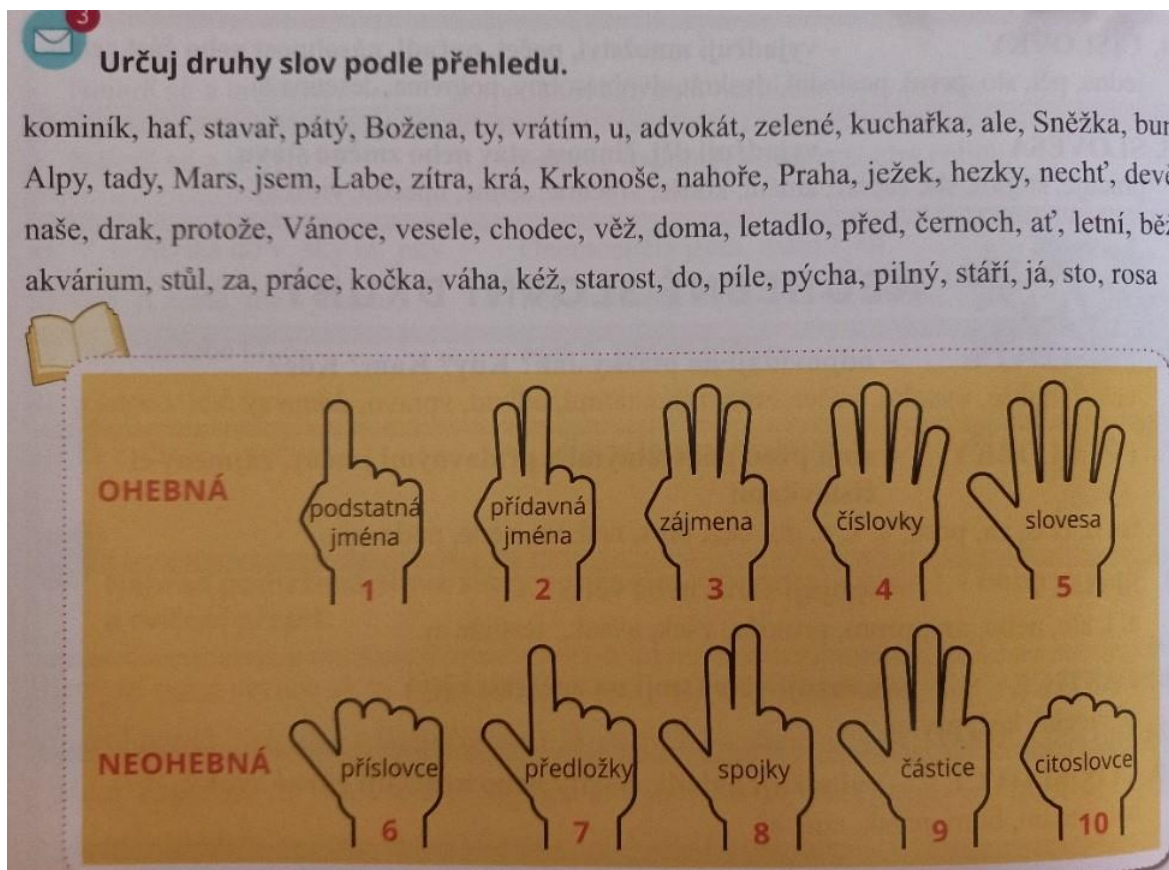

Obrázek 12: Taktik, 3. ročník⁸⁸

Ve druhém cvičení pak žáci mají říkat slova týkající se štěněte a patřící k podstatným jménům, přídavným jménům a slovesům.

1. Podstatné jméno: Dášenka, stěně,
2. Přídavné jméno: chlupatá, bílá,
3. Sloveso: štěká,..... atd.

Ve třetím cvičení mají žáci určovat druhy slov podle přehledu. Jde o 58 různých slov. Je zde uveden přehled slovních druhů, podle kterého se při třídění mohou orientovat.

⁸⁸ OLŽBUTOVÁ, Jana a kol. *Hravá čeština 3. Učebnice pro 3. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7653-004-9. S. 54.

Obrázek 13: Taktik, 3. ročník⁸⁹

V tomto cvičení je naznačen první krok **algoritmu poznávání slovních druhů**. Žák si procvičí, mění-li slovo svůj tvar, a je-li tedy ohebné, či neohebné.⁹⁰

Žáci se sice v úvodním textu dozvěděli, které slovní druhy skloňujeme a které časujeme, nicméně dosud nevědí, co skloňování a časování znamená. Žáci by při procvičování a upevňování učiva měli mít tento přehled slovních druhů na lavici před sebou.⁹¹

V následující kapitole o **podstatných jménech** si žáci prohlubují význam těchto slov. Autoři učebnice pro 2. ročník žákům představili podstatná jména jako názvy osob, zvířat, věcí, vlastností, činností a dějů. V učebnici pro 3. ročník činnosti z definice vypustili.

Po poučce o významu podstatných jmen následují tři cvičení na prohloubení učiva. V prvním cvičení jde o skupinovou práci. Žáci zde mají v týmu vyhledat podstatná jména ze všech vyjmenovaných slov.

⁸⁹ OLŽBUTOVÁ, Jana a kol. *Hravá čeština 3. Učebnice pro 3. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7653-004-9. S. 54.

⁹⁰ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 27.

⁹¹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 123.

Do druhého cvičení je vložen zjednodušený výklad prostý. Žáci si v zadání přečtou, že na podstatná jména si můžeme ukázat slovy ten, ta nebo to. Podstatná jména pojmenovávající jevy na obrázcích mají roztrždit na tři skupiny podle toho, kterým ukazovacím zájmenem na ně můžeme ukázat.

V posledním cvičení mají žáci doplnit vynechaná písmena a cvičení přepsat do sešitu. „Přepisování je ve vztahu k poznávacím procesům náročnější. Podporuje rozvoj paměti, zvláště zrakové, a rozvoj techniky psaní. Dlouhé opisování není žádoucí.“⁹²

Cvičení jsou tedy podle způsobu svého provedení zařazena modelová a doplňovací, podle převahy poznávacího procesu pak analytická a třídící. Podle své formy ústní i písemná.

Poučka o slovesech je totožná jako v učebnici pro 2. ročník. Žáci se ihned dozvídají, že slovesa vyjadřují různou osobu, číslo i čas.

8.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 3

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Nová generace.

Autoři učebnice: PhDr. Gabriela Babušová, Ph.D., Mgr. Petra Chlumská, PhDr. Jaroslava Kosová, Ph.d., Mgr. Veronika Nespěšná, Mgr. Arlen Řeháčková

Vydání, rok: 1., 2019

Nakladatelství: Fraus

ISBN 978-80-7489-452-7

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 19. února 2019 na dobu platnosti šesti let.

8.3.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Učivo o slovních druzích je již tradičně u tohoto nakladatele rozděleno do tematických částí, které jsou pro žáky na první pohled více motivující než pouhé pojmy z jazykového učiva. K analýze vybírám opět pouze to učivo o slovních druzích, ve kterém jde pouze o poznání slovních druhů. Takovéto učivo o slovních druzích se nachází v kapitole Sportovní, v kapitole Rostlinná najdeme učivo o přídavných jménech, předložkách a číslovkách. V kapitole Ptačí pak učivo o zájmenech a spojkách. Kapitola Přírodní žákům představí příslovce, kapitola Sci-fi pak citoslovce a částice. Toto seřazení se nejvíce přibližuje doporučení, v jaké pořadí žáky seznamovat s jednotlivými slovními druhy.⁹³

Přehledu **slovních druhů** s jejich charakteristikou a příklady předchází dvě cvičení s úkolem na čtení s porozuměním. Text, se kterým mají žáci pracovat, je se sportovní

⁹² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 46.

⁹³ Tamtéž, s. 121.

tematikou a jde o text vytvořený autory učebnice. Textu předchází deset otázek, na které mají žáci vyhledávat odpovědi a zapisovat si je do sešitu. Jde o otázky typu: „*Co hraje Dan? Jakou raketu dostal Dan k narozeninám? Co dělá trenér? Které slovo spojuje první dvě věty v souvětí?*“⁹⁴ aj. Poté mají žáci splnit tyto úkoly: „*Na 1., 5., 7., 8. řádek vedle slova, která jsi napsal/a, zapiš, o který slovní druh jde. Která z těchto čtyř slov mohou měnit své tvary? Zopakuj si, co jsou podstatná jména, slovesa, předložky a spojky.*“⁹⁵

V prvním úkolu jde o průpravu k pochopení pojmů ohebná a neohebná slova. V druhém úkolu jde o zopakování učiva z 2. ročníku.

Následuje cvičení: „*Doplň věty. Potom zjisti v přehledu na následující straně, které slovní druhy jsi doplnil.*“⁹⁶

12 Dopln věty. Potom zjisti v přehledu na následující straně, které slovní druhy jsi doplnil/a.

Škola nám začíná v _____ hodin. Ve třídě máme _____ dívek a _____ chlapců. Máme tu i _____ cizinců. _____ krát týdně máme hodinu anglického jazyka. _____ do roka navštěvujeme divadlo.

Obrázek 14: Fraus, 3. ročník⁹⁷

Přehled slovních druhů je graficky zvýrazněn, doplněn o charakteristiky a příklady.

Po přehledu slovních druhů následuje cvičení písemné. Žáci mají ze sportovního textu vypsát několik podstatných jmen, sloves, předložek, spojek, případně některé další slovní druhy. Přehled jim má být nápomocný.

Učivo o přídavných jménech najdeme v kapitole Rostlinná. Toto učivo následuje až 50 stran po přehledu slovních druhů. Učivo je do kapitol poskládáno nesystematicky. V této lekci je celkem šest cvičení s deseti úkoly, ovšem jen některá se věnují přídavným jménům. Otázky u úkolů „*Odpověz na otázky podle úvodního textu: jaké je tlačítko zvonku? Na jaký výlet se děvčata chystají? Jaké je počasí? Který čaj máš nejraději? Čí je to sešit?*“⁹⁸ slouží jako průprava k učivu o přídavných jménech.

⁹⁴ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 54.

⁹⁵ Tamtéž, s. 54.

⁹⁶ Tamtéž, s. 54.

⁹⁷ Tamtéž, s. 54.

⁹⁸ Tamtéž, s. 105.

Poučka: „*Slova, která vyjadřují vlastnosti podstatných jmen nebo či jsou osoby, zvířata a věci, se nazývají přídavná jména. Odpovídají na otázky jaký (jaká, jaké), který (která, které), či. Skloňují se.*“⁹⁹ Jsou uvedeny příklady.

Následují cvičení „*Najdi v úvodním textu přídavná jména. Použij je v jiných větách. Kdo je tvůj oblíbený filmový hrdina? Jaký je? Řekni co nejvíc přídavných jmen. Vyjádři přídavným jménem, z čeho jsou věci vyrobené. Vzor: stul ze dřeva – dřevěný stůl.*“ a další.

Poslední z uvedených cvičení slouží jako průprava k určování větných členů. Žáci poznají, že přívlastek rozvíjí podstatné jméno.

Následují kapitoly s učivem o **předložkách a číslovkách**. Učivo o předložkách bylo probíráno již ve 2. ročníku, nyní jde o učivo rozšiřující znalosti žáků. Poučení o předložkách je ale stejné jako v učebnici pro 2. ročník.

V jednotlivých cvičeních žáci poznají předložky vlastní i nevlastní. Také si procvičí s kolika pády a se kterými pády se předložky pojí.

Př. cvičení: „*Čti věty s jednotlivými příklady. Liší se významem? Vyber předložky, po kterých je podstatné jméno v tvaru 2. pádu, 3. pádu, 7. pádu. Na pomoc si vyber dvě nebo tři podstatná jména. Nabídka: s, k, pod, pro, bez, kromě, z, do nad.*“¹⁰⁰

Také kapitola s učivem o číslovkách obsahuje poučku, po které následují procvičovací a upevňovací cvičení. V poučce jsou uvedeny jako příklady číslovky určité i neurčité, cvičení se pak zaměřuje na procvičení pouze číslovek určitých.

Do kapitoly Ptačí je zařazeno učivo o **zájmenech a spojkách**. Zájmena jsou pro žáky učivem novým, spojky pak jsou učivem opakujícím a rozšiřujícím.

„Zájmena určují žáci nejhůře, protože jejich zástupný význam je jim nejméně přístupný. Potíže dělají i všechny neohebné slovní druhy, snad s výjimkou citoslovcí. Pro tyto kategorie pomůže k určení znalost příkladů, např. zájmena jsou já, ty... náš, který, kdo...“¹⁰¹

Poučka: „Zájmena zastupují podstatná jména nebo na ně ukazují, např. my, tvůj, který. Zájmena se většinou skloňují, např. naše, našich, našim...“¹⁰²

Bezprostředně navazuje cvičení, ve kterém mají žáci vysvětlit, co znamená, že zájmena podstatná jména zastupují nebo na ně ukazují.

⁹⁹ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 105.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 108.

¹⁰¹ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 72.

¹⁰² BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 111.

Některá z dalších cvičení, která se věnují procvičení učiva o zájmenech, mají tato zadání: „Vyhledej v básni zájmena. Řekni, která podstatná jména zastupují. Nahraď vyznačená zájmena vhodnými podstatnými jmény z říše ptáků.“

Posledně zmíněné cvičení řadíme k substitučním. Může být pro žáky dost obtížné, protože cvičení předpokládá, že žák má znalosti přírodovědné. Mohlo by být pro žáky snazší, kdyby u cvičení byla nabídka možností, ze kterých by mohli vybírat. Mnoho cvičení v této lekci o zájmenech se věnuje i jiným slovním druhům, případné procvičení učiva z jiných jazykovědných disciplín.

Kapitola s učivem o **spojkách** splňuje didaktický požadavek postupného rozšiřování učiva. Poučení o spojkách jako o slovech, která spojují slova nebo věty, je doplněno o poznatek, že „před spojkami se obvykle píše čárka. Čárka se většinou nepíše před spojkami a, i, ani, nebo.“¹⁰³

Př. cvičení: „*Co chybí mezi slovy? Dopln. Co chybí mezi větami? Dopln. Napiš alespoň tři dvojice slov, která můžeš spojit spojkami i, nebo, ani. Diktáty.*“¹⁰⁴

Cvičení zaměřená na spojky jsou ve velkém množství doplněna také o procvičování znalostí ostatních slovních druhů.

Učivo o **příslovcích** najdeme v kapitole Přírodní. Jako v ostatních kapitolách, i zde některá cvičení vycházejí z úvodního textu. Žáci dospívají k definici příslovčí pokládáním vhodných otázek, jimiž se lze zeptat na zvýrazněná slova.

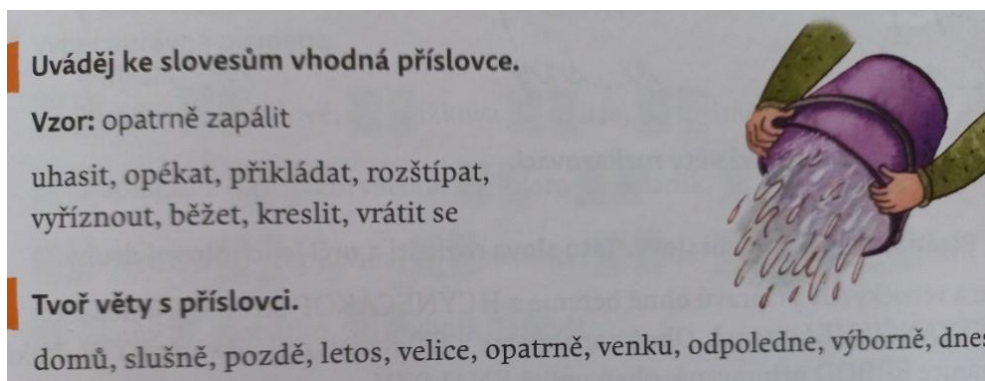
Obrázek 15: Fraus, 3. ročník¹⁰⁵

¹⁰³ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 114.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 114.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 116.

Poučka: „Slova, která odpovídají na otázku kde, kam, kdy, jak?, jsou příslovce. Např. tady, nahoru, včera, rychle.“¹⁰⁶ Cvičení, která následují, jsou např. doplňovací, modelová a konstrukční.

Obrázek 16: Fraus, 3. ročník¹⁰⁷

Učivo o **citoslovcích a částicích** se nachází v kapitole Sci-fi. Citoslovce patří mezi méně problémové slovní druhy, žáci je obvykle snadno v textu poznají.

Poučka „slova, která označují zvuky nebo vyjadřují pocity a výzvy, jsou citoslovce, např. crr, ách, prr.“¹⁰⁸

Východiskem k poznání citoslovcí je ilustrace, která vyjadřuje děj. Žáci mají použít citoslovce, aby vyjádřili zvuky z obrázku. V dalším cvičení mají žáci odstranit úmyslnou chybu a nahradit ji správným citoslovcem např.: *Kráva bučí cáky, cáky. Batole ve vaně rozstříkuje vodu bú, bú.*

Částice jsou v učebnici charakterizovány takto: „Slova, která vyjadřují přání, zvolání nebo zdůraznění, jsou částice, např. ať, kéž. Také slova ano, ne jsou částice. Částice stojí většinou na začátku vět – uvozují ji.“¹⁰⁹

Výčet příkladů částic není obsáhlý. Bylo by vhodné žákům upřesnit, že tento výčet není konečný, aby nedocházelo k tomu, že žádné jiné částice žák nepozná.

V celé této učebnici je dodržena zásada zřetele k věkovým zvláštěnostem žáků. Není zde nijak naznačen **algoritmus určování slovních druhů**.

¹⁰⁶ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 117.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 117.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 123.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 124.

8.4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA UČIVA V TABULCE

Analýza učebnic: Učivo o slovních druzích v učebnicích pro 3. ročník ZŠ			
	Taktik	Nová škola – DUHA, s.r.o.	Fraus
Rozsah stran učiva z celkového počtu stran učebnice.	23/120	11/124	14/135
Rozsah stran učiva v procentech.	27,6 %	13,6 %	18,9 %
Pořadí probíraných slovních druhů	Slovní druhy ohebné a neohebné Podstatná jména Slovesa	Slovní druhy postupně všechny od podstatných jmen až po citoslovce.	Přehled slovních druhů Přídavná jména Předložky Číslovky Zájmena Spojky Příslovce Citoslovce Částice
Zjednodušený přehled slovních druhů/příklady	Ano	Ano	Ano
Algoritmus určování slovních druhů	Ano ¹¹⁰	Ne	Ne

Tabulka 8.2: Analýza učiva o slovních druzích

¹¹⁰ Obtíže při uchopení algoritmu uvádím v samotné analýze učebnice.

8.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 3. ročník ZŠ					
Verbální komponenty, část. 1					
	Výkladový text prostý	Výkladový text zpřehledněný	Shrnutí učiva k tématům	Shrnutí učiva k celému ročníku	Shrnutí učiva k předchozím ročníkům
Nová škola - DUHA	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO
TAKTIK	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO
FRAUS	ANO	ANO	NE	ANO	ANO

Tabulka 8.3: Verbální komponenty 1

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 3. ročník ZŠ				
Verbální komponenty, část. 2				
	Doplňující texty	Poznámky a vysvětlivky	Podtexty k vyobrazením	Slovníčky pojmů, cizích slov, rejstřík.
Nová škola - DUHA	NE	NE	ANO	NE
TAKTIK	NE	NE	ANO	NE
FRAUS	Ne	NE	NE	ANO

Tabulka 8.4: Verbální komponenty 2

8.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY

Integrace jazykové a slohově komunikační výchovy v učivu o slovních druzích v učebnicích pro 3. ročník ZŠ				
	Textocentrismus	Situačnost	Komunikační přesah učiva	E – U - R
Nová škola - DUHA	NE	NE	NE	NE
TAKTIK	ANO	NE	NE	NE
FRAUS	ANO	NE	ANO	NE

Tabulka 8.5: Jazyková a komunikační výchova

8.7 SPLNĚNÍ OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ JAZYKOVÉ VÝCHOVY ZA 1. OBDOBÍ ZŠ

Následné splnění očekávaných výstupů hodnotím podle toho, jestli dané učivo bylo s žáky probíráno alespoň v jedné z kapitol ve 2. nebo 3. ročníku. Ideální by bylo zopakování a prohloubení učiva z 2. ročníku v ročníku dalším, nicméně ne v učebnicích každého

nakladatelství se tak stalo. Pro splnění očekávaného výstupu tedy dostačuje, aby učivo bylo probíráno pouze v jednom z uvedených ročníků.

<u>Zhodnocení očekávaných výstupů jazykové výchovy za 1. období ZŠ</u>			
Nakladatelství	<u>Nová škola – DUHA,s.r.o</u>	<u>Taktik</u>	<u>FRAUS</u>
Očekávaný výstup			
porovnává a třídí slova podle zobecněného významu – děj, věc, okolnost, vlastnost	ANO	ANO	ANO
Rozlišuje slovní druhy v základním tvaru	ANO	Bez procvičení všech druhů. Základní přehled s třídícími znaky uveden.	ANO
užívá v mluveném projevu správné gramatické tvary podstatných jmen, přídavných jmen a sloves	ANO	Bez nácvičku přídavných jmen	ANO
užívá vhodných spojovacích výrazů, podle potřeby projevu je obměňuje	ANO	ANO	ANO

Tabulka 8.6: Splnění očekávaných výstupů za 1. období ZŠ

9 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 4. ROČNÍK ZŠ

Učivo o slovních druzích v učebnicích všech tří sledovaných nakladatelství je pojato tradičně, zřetel k rozvoji komunikační kompetence není uplatněn. Je zařazováno do kapitoly o tvarosloví.

Vzhledem očekávaným výstupům RVP ve 2. období by se v učebnicích pro 4. nebo 5. ročník mělo vyskytnout učivo o plnovýznamových slovech. Žáci by si měli upevnit své dovednosti poznávání podstatných jmen, přídavných jmen, zájmen, číslovek, sloves, příslovcí a citoslovcí.

9.1 NOVÁ ŠKOLA – DUHA, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 4, UČEBNICE PRO 4. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Český jazyk, čtení s porozuměním.

Autoři učebnice: Mgr. Zita Janáčková, Mgr. Ilona Kirchnerová, doc. PhDr. Karla Ondrášková, CSc.

Vydání: aktualizované vydání, rozšířeno o téma Práce s počítačem

Nakladatelství: Nová škola – DUHA, s.r.o.

ISBN 978-80-88285-48-9

Schvalovací doložku MŠMT učebnice získala dne 21. ledna 2019 na dobu platnosti šesti let.

9.1.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Oproti učebnicím z dalších uvedených nakladatelství obsahuje tato učebnice podrobný přehled slovních druhů a cvičení na opakování a prohlubování tohoto učiva. Celkem se slovnědruhového významu slov věnuje na jedenácti stranách, což je nejvíce ze sledovaných učebnic pro daný ročník. Probírány jsou, stejně jako v učebnici pro 3. ročník, všechny slovní druhy.

Toto pojetí učiva dokonce přesahuje požadavky RVP, podle kterého se žáci za 2. období v jazykové výchově mají naučit určovat slovní druhy plnovýznamových slov, a také užívat vhodných spojovacích výrazů (spojky, vztažná zájmena a vztažná příslovce).

V učebnici jsou dále probírány mluvnické významy podstatných jmen a sloves, učivo o předložkách je pak také zařazeno do kapitoly o stavbě slova. Přehled slovních druhů je zařazen až na závěr tématu.

Ve všech lekcích žáci najdou poučení, kterému předchází výchozí text. „Texty jsou buď vytvořené autory učebnic, nebo jsou to texty převzaté z naší současné literatury pro děti, částečně pak z literatury cizí, z literatury starší (hlavně meziválečného období) a z literatury

populárně naučné. Tyto texty jsou převážně dále drobně upravovány tak, aby vyhovovaly povaze probíraného učiva.“¹¹¹

Autoři této učebnice pracují s textocentrismem, jako „s výukovou strategií, kdy jazykové poznání „vytahujeme“ z textu.“¹¹² Při výuce pak využíváme induktivní přístup, který je pro žáky 1. stupně vhodnější vzhledem k jejich převažujícímu konkrétnímu myšlení. „Poznatky osvojené tímto postupem bývají trvalejší a uvědomělejší.“¹¹³

V lekci o **podstatných jménech** je výchozím textem báseň Honička od Jiřího Žáčka. Po jejím přečtení mají žáci vyhledat všechna podstatná jména. Úkolem žáků je na základě vyhledaných slov vyvodit poučku, že podstatná jména jsou názvy osob, zvířat, věcí, vlastností a dějů. V poučce pod textem básně se žáci také dozvědí, že si na podstatná jména mohou ukázat zájmeny *ten, ta, to, ti, ty, ta*.

Následně mají žáci splnit dvě cvičení; mají rozhodnout, která ze slov jsou označením osoby, zvířete, věci, vlastnosti či děje.

Třetí cvičení je doplňovací, žáci mají doplnit i, y po písmenech označující obojetné souhlásky. Žáci mají dále z uvedených adjektiv, adverbíí a sloves utvářet podstatná jména.

Posledním cvičením v lekci o podstatných jménech je text *Ježek*, který žáci mají napsat jako diktát. Následně v něm mají žáci podtrhnout všechna podstatná jména.

Také v lekci o **přídavných jménech** žáci indukčně vyvozují poučení z výchozího textu. Je jím vypravování o životě zvířat v zimě. V textu jsou zvýrazněna slova: *tuhý, teplé, zimnímu, vydatné, velkým, lesníkův, lesní, vhodnou*. Žáci si mají vypravování přečíst a mají říci, jak se zeptají na vyznačená slova a ke kterému slovnímu druhu patří.

Za přínosný považují úkol, ve kterém mají žáci článek přečíst bez vyznačených slov. Mají se zamyslet, který text je obsahově bohatší. Tento úkol přispívá k rozvoji komunikačních kompetencí.

V tomto cvičení jsou žáci vedeni k poznání, že substantiva jsou rozvíjena adjektivy, respektive že přídavná jména vyjadřují vlastnosti jevů označených podstatnými jmény. Cílem je poznání, že přídavná jména jsou slova kvalitativní, zpřesňují význam jevů označených podstatnými jmény.

¹¹¹ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 29.

¹¹² ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Možnosti integrace ve výuce českého jazyka. Metodická příručka Český jazyk a literatura*. 1. vydání. Národní pedagogický institut České republiky, 2020. ISBN 978-80-7578-048-5. S. 7.

¹¹³ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 42.

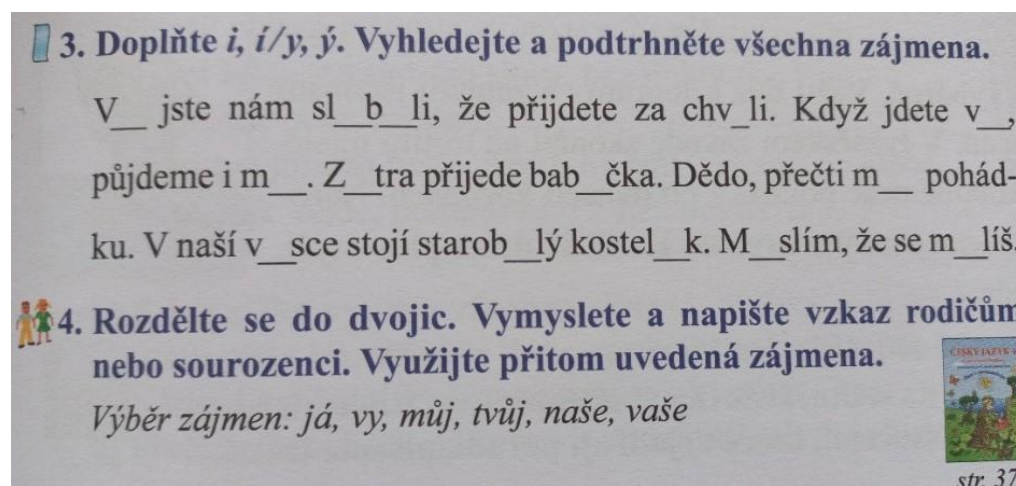
Z uvedeného cvičení žáci dále vyvodí poučení, že „na přídavná jména se ptáme otázkami jaký? který? čím?“¹¹⁴

I v dalších cvičeních žáci prohlubují své znalosti o adjektivech.

Lekce o **zájmenech** je uvedena textem, ve kterém žáci mají nahrazovat zvýrazněná zájmena podstatnými jmény. Mají poté určit, který slovní druh ve větě zastupují.

V poučení žáci najdou také první dělení zájmen, a to na zájmena osobní, přivlastňovací a ukazovací.

Následující cvičení je doplňovací a vyhledávací. Konstruktivním cvičením je cvičení čtvrté. Žáci mají pracovat ve dvojicích a za pomoci uvedených zájmen mají vymyslet a napsat vzkaz rodičům či sourozenci.

3. Doplněte i, í/y, ý. Vyhledejte a podtrhněte všechna zájmena.

V__ jste nám sl__ b__ li, že přijdete za chv__ li. Když jdete v__,
půjdeme i m__. Z__ tra přijede bab__ čka. Dědo, přečti m__ pohád-
ku. V naší v__ sce stojí starob__ lý kostel__ k. M__ slím, že se m__ líš.

**4. Rozdělte se do dvojic. Vymyslete a napište vzkaz rodičům
nebo sourozenci. Využijte přitom uvedená zájmena.**

Výběr zájmen: já, vy, můj, tvůj, naše, vaše

str. 37

Obrázek 17: Nová škola – DUHA, s.r.o.: 4. ročník¹¹⁵

Ačkoli lekce o **číslovkách** nezačíná žádným literárním textem, výchozím cvičením pro pochopení číslovek jsou otázky, které se ptají na věci a události ze života žáků. Odpověďmi jsou výrazy číselného významu. Žáci mají odpovědět na otázku, kterým slovním druhem odpovídali.

Poučení je stejné jako v učebnici pro 3. ročník. Rozšířeno je o poznatek, že za číslovkou, která vyjadřuje pořadí, se píše tečka.

Po poučce následují tři cvičení s šesti úkoly. Jazyková hra ve formě hádanky slouží „pro zpestření procesu opakování a v procvičování v hodinách mateřského jazyka i pro povzbuzení aktivity motivace žáků.“¹¹⁶

¹¹⁴ JANÁČKOVÁ, Zita a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 50.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 51.

¹¹⁶ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 52.

V dalších cvičeních jsou pak uvedena jak izolovaná slova, tak větné celky, na nichž si žáci procvičují vyhledávání číslovek, a to základních, řadových, druhových i násobných.

V lekci o **slovesech** je výchozím textem známá lidová píseň *Když jsem já sloužil*. Žáci mají v textu vyhledat nejen slovesa, ale také zájmena a číslovky. Toto cvičení slouží k nácvičování komplexních jazykových rozborů, které by měly být součástí celoroční práce.

Poučení o slovesech, jako jediné z uvedených deseti, začíná pojmem *Zopakujte si*, přestože to nejsou jen slovesa, se kterými se žáci v předchozím ročníku setkali.

Poučení je stejné jako v předchozím ročníku. Na následujících dvou cvičeních s pěti úkoly si žáci procvičí a prohloubí své znalosti o slovesech. Jde o cvičení tvořivá i vyhledávací.

Výchozí text k učivu o **příslovcích** má také silný motivační charakter. Jde o hádanky, které mají žáci uhodnout. Hádanky nejsou samoučelné. Zvýrazněna jsou v nich slova *dobře, ven, doma, dopředu, dozadu*. Žáci se na ně mají zeptat jednou z otázek, kterými se na příslovce ptáme.

Poučení je velmi podobné tomu, se kterým se žáci seznámili ve 3. ročníku. Navazují na něj cvičení. Cvičení jsou motivující, rozvíjejí tvořivost žáků. Žáci se při jejich řešení učí naslouchat druhým, diskutovat nad názorem spolužáka, případně vyjádřit souhlas či nesouhlas a poskytnout jiné řešení. V dalších cvičeních pak mají žáci tvořit přídavná jména z příslovcí. Toto cvičení je průpravou k tématu o tvoření slov, se kterým se setkají v 5. ročníku, ve vyšší míře pak na 2. stupni ZŠ.

Lekce o **předložkách** je započata textem písně s názvem *Naše škola*. Obsahuje dvě strofy. Žáci je mají zazpívat na nápěv písně *Pec nám spadla*. V textu mají poté vyhledat předložky, přídavná jména a příslovce.

Poučení o předložkách rozšiřováno není. K upevnění učiva a jeho procvičení slouží např. cvičení doplňovací. Běžná doplňovací cvičení mají uveden seznam slov, která mají být doplněna. V tomto cvičení mají žáci doplnit neúplný text na základě znalosti říkanky.

2. a) Doplňte chybějící předložky v úryvcích z lidových písní.

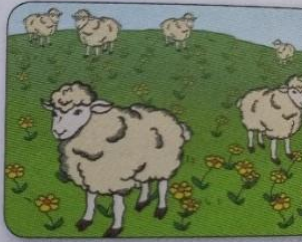
Skákal pes _____ oves, _____ zelenou louku...

Já _____ lesa nepojedu, já _____ lesa nepůjdu...

Pásla ovečky _____ zeleném háječku...

Vyletěla holubička _____ skály...

_____ našima okny teče vodička...

Obrázek 18: Nová škola – DUHA, s.r.o.: 4. ročník¹¹⁷

Žáci si mají připomenout také učivo z tématu Stavba slova; mají rozlišit předpony a předložky. Dále mají rozhodnout, zda je použita předpona, nebo předložka a ve správné podobě slova ve větách přepsat do sešitu. V posledním souvětí mají žáci určit slovní druh všech slov.

Oblíbený autor Jiří Žáček poskytl autorům učebnice materiál k dalšímu výchozímu textu, tentokrát jde o prozaický text z Encyklopedie pro žáčky v lekci o **spojkách**. Text je upraven. Vypravování s názvem *Sníh* má motivační charakter. Žáci se o sněhu dozvědí přírodovědné informace, a zároveň z něho vyvozují jazykové učivo. Jde tedy opět o indukční přístup učení.

Na tučně zvýrazněných slovech v textu se žáci mají rozhodnout, ve kterém případě jsou slova předložkou a kdy spojkou. Procvičovány jsou spojky souřadící i podřadící.

Poučení o spojkách je totožné s poučením v učebnici pro 3. ročník a deduktivním přístupem mají žáci využít poznatky v následujících třech cvičeních s třemi úkoly.

V jednom z těchto cvičení mají žáci z uvedených slov vybírat spojky a zapsat je. Jde o slova patřící k různým slovním druhům. Zde se ukazuje, proč je dobré uplatňovat kritérium syntaktické a proč bychom měli učit žáky poznávat slovní druhy v kontextu ostatních slov ve větě či slovním spojení. Naučí-li se žáci pamětně příklady slov, která budou považovat za spojkou, mohou se později dostat do obtíží, protože slovo bude mít ve větě jinou slovnědruhovou platnost, např. slova *ale*, *i*, *aby*, mohou být spojkou i částicí.

Učí-li se žáci poznávat slovní druhy na izolovaných slovech, je nutné, aby učitel bral v potaz všechny možnosti jeho uplatnění v souladu s jeho kontextem.¹¹⁸

¹¹⁷ JANÁČKOVÁ, Zita a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 56.

¹¹⁸ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 111.

Ve cvičení tři mají žáci spojit věty jednoduché do souvětí s využitím spojek z nabídky. Spojka *a* má slučovací význam. Ostatní spojky jsou podřadící, je tedy nutné před nimi psát čárku. Žáci by o psaní interpunkčního znaménka měli dostat poučení, aby nedocházelo k chybným návykům.

V následující lekci o **částicích** je pro žáky místo výchozího textu nachystán výchozí úkol. Uvedena je modelová věta Což takhle dát si špenát? Úkolem je určit slovní druh počátečního slova ve větě. Žáci poté mají vymýšlet další podobné věty.

V poučení je informace, že: „částice jsou slova, která obvykle vyjadřují přání nebo výzvu. Většinou stojí na začátku věty. Mezi částice patří slova: ano, ne, ať, kéž, necht', což, prý, možná, zejména.“¹¹⁹

Je vhodné, aby vyučující zdůraznil slova obvykle a většinou. Žáci by si měli uvědomit, že „funkcí částic je formovat větu s ohledem na vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti.“¹²⁰ Je nutné, aby se žák dozvěděl, že částice nejsou jen krátká slova na začátku vět přacíh a že existují i jiné částice než *ať*, *necht'* a *kéž*.

Žákům bychom také měli komparaci ukázat, že částicemi se mohou stát i původně jiné slovní druhy. Konkrétně pak spojky, příslovce nebo s tvary ohebných slovních druhů (prosím, pravda, aj.)¹²¹

Cvičení dvě je zaměřené právě na věty přací a na částice stojící na začátku věty. Cvičení na poznání dalších slov patřící k částicím je v této učebnici málo. Najdeme pouze čtyři věty, ve kterých jsou uvedeny příklady částic *ano*, *ne*, *možná*, *zejména*.

Lekce o **citoslovcích** začíná výchozím textem od Michala Černíka Zimní návštěvníci z Knížky pro děti od dvou do pěti. Text je upraven. Text slouží k procvičení pravopisných jevů. Zvýrazněna jsou některá slova v textu, žáci je správně mají zařadit k citoslovcím.

Z tohoto textu mají žáci vyvodit ponaučení, které je také níže uvedeno: „citoslovce vyjadřují nálady, city (ach, brr, au, pst), na něco upozorňují (hej, haló) nebo označují hlasy a zvuky osob (heč, hurá, zvířat (haf, bú) a věcí (cink, bác).“¹²²

Následně mají žáci ve dvojicích vymyslet pokračování pohádky za použití co největšího množství citoslovcí. Toto cvičení je zaměřeno na rozvoj komunikačních kompetencí žáků.

¹¹⁹ JANÁČKOVÁ, Zita a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 58.

¹²⁰ HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 189.

¹²¹ Tamtéž, s. 189.

¹²² JANÁČKOVÁ, Zita a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 59.

Další cvičení jsou doplňovací, vyhledávací, přepisovací. Dalším zajímavým cvičením zaměřeným na rozvoj komunikačních dovedností, ve kterém mají žáci uvedená slovesa z nabídky vyjádřit citoslovcem, např. vrčet, cinkat, bučet. Toto cvičení může být pro žáky velmi motivující.

2. Doplňte vhodné citoslovce z nabídky.

_____, to je dobrota. _____, vyhráli jsme! _____, to bolí.
 _____, to je krásné! _____, to je zima. _____, to je škoda.
 _____, jsou Vánoce. _____, táta kýchá.

Nápověda: jupí, au, brr, jú, mňam, hepčík, hurá, ach

3. a) Mezi slovy vyhledejte citoslovce. Vypište je do sešitu.
 ťuk, strom, on, ťuká, vlnky, kvak, hurá, tenkrát, břink,
 brr, mňau, míč, hop, skok, skákat, aby, achich, sedmý,
 šplouchy, šplouchání, cink, ten, křik, rána

b) Určete slovní druh ostatních slov.

4. Uvedená slovesa vyjádřete citoslovcem.
 vrčet, cinkat, bučet, bouchat, kopat, foukat, zvonit, klepat,
 brečet, štěkat, mečet, chrochtat, dupat, kvákat

Obrázek 19: Nová škola – DUHA, s.r.o., 4. ročník¹²³

V poslední lekci je uveden přehled slovních druhů s jejich charakteristikou. Tento přehled by žákům mohl být nápomocný při užívání algoritmu slovních druhů. Je na učiteli, aby žáky naučil při rozhodování algoritmus poznávání slovních druhů užívat.

9.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 4

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Hravá čeština.

Autoři učebnice: Mgr. Irena Stieranková, Mgr. Jana Olžbutová, Bc. Tereze Pavlišťová

Vydání, rok: 1., 2016

Nakladatelství: Taktik International, spol. s.r.o.

ISBN 978-80-7563-030-8

Schvalovací doložku MŠMT není uvedena.

9.2.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Slovním druhům se učebnice pro 4. ročník věnuje pouze na dvou stranách. Na první z nich najdeme přehled slovních druhů. U každého z nich je uvedena jeho charakteristika a jsou uvedeny příklady.

¹²³ JANÁČKOVÁ, Zita a kol. Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 59.

Druhá strana je věnována pěti cvičením s osmi úkoly. V prvním cvičení se čtyřmi úkoly se mají žáci naučit vyjmenovat slovní druhy za sebou a také si zapamatovat čísla označující jejich pořadí. Následovat má společné ústní procvičení, ve kterém mají žáci říkat slova a přiřazovat je ke slovním druhům. Posledním úkolem v prvním cvičení je otázka, které slovní druhy mohou žáci nakreslit.

Primárně vedeme žáky k poznání, že nakreslit mohou pouze jevy označující substance, tedy osoby, zvířata a věci.

V dalším cvičení následuje přehled šedesáti čtyř slov, která mají žáci zařadit ke slovním druhům. S některými z nich mají tvořit věty. Žáci zde uplatní logicko-myšlenkový proces třídění.

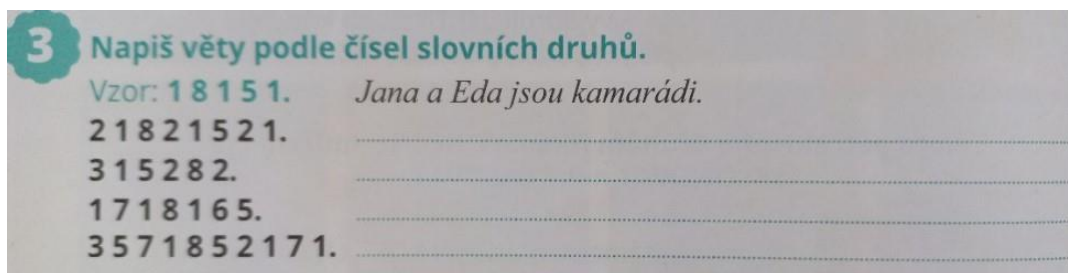
Vzhledem k tomu, že jde o určování izolovaných slov, měli by si žáci všimnout, že některá slova mohou patřit k více slovním druhům. Např. hned první slovo *ráno* může patřit jak k substantivům, tak i k adverbium. Důležitou částí úkolu je pokyn vymýšlet věty s některými ze slov. Učitel by měl vést výukovou situaci tak, aby s žáky vymýšlel věty právě u příkladů slovnědruhové homonymie a slovnědruhových přechodů, protože jen v kontextu věty si žáci mohou uvědomit slovnědruhovou platnost. Nezapomínat bychom tedy měli na uplatnění komparace, aby žáci pochopili různou slovnědruhovou platnost určovaného slova v různých kontextech, např. *Bylo pěkné jarní ráno. X Ráno mě probudil zpěv ptáků.*

Aby žáci mohli na vyšším stupni školy určovat i obtížnější slova, měl by „na nižším stupni školy předcházet jasný výklad a procvičování slovních druhů, postupující od jednoduchých, snadných jevů k obtížnějším.“¹²⁴ Tímto přístupem od jednoduchých příkladů po ty složitější dodržujeme didaktickou zásadu postupnosti, která je součástí didaktické zásady zřetele k věkovým zvláštěnostem žáků.¹²⁵

Ve třetím cvičení mají žáci napsat věty podle číselných symbolů označujících slovní druhy. Jde o cvičení modelové.

¹²⁴ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80 85 937-47-6. S. 114.

¹²⁵ Tamtéž, s. 60.

Obrázek 20: Nová škola – DUHA, s.r.o., 4. ročník¹²⁶

Práce s číselnými symboly jako s modelem, podle kterého žáci tvoří věty, je doporučována až žákům 5. ročníku,¹²⁷ snadnější modely vět zvládnout jistě již žáci 4. ročníku. Po důkladném procvičení můžeme žákům nabídnout problémový model číselné řady slovních druhů, ve kterém bude chybět číslice pět. Žáci si uvědomí, že podle takového modelu větu sestavit nemohou. „Na těchto a dalších příkladech mohou žáci sledovat, jak se naplňuje stejná forma různým významem.“¹²⁸

Určování slovních druhů pouze pomocí jejich číselného pořadí není vhodné, protože „při výlučném číselném označení se stává, že žáci zapomenou termíny a prohlašují např. že strom je jednička, kvete je pětka apod. Takový způsob je zcela nevhodný a jeho vzniku musíme předcházet.“¹²⁹ Jde o porušení didaktické zásady lingvistického přístupu.

Další cvičení je kreativní a pro žáky jistě atraktivní. Za úkol mají nakreslit deset jevů označených podstatnými jmény, spolužáci je užijí ve větách. Slovesa posléze vyjadřují pantomimou. Didaktická hra by neměla ve školním vyučování chybět. „Prostřednictvím herních situací se dají s žáky řešit i složité učební úlohy, neboť hra se pro ně stává silným motivačním stimulem, který je schopen značně zmobilizovat jejich kognitivní potenciál, zejména při soutěživých hrách.“¹³⁰

V posledním cvičení mají žáci určit slovní druhy z větného celku. Tento způsob určování slovních druhů je vhodnější než mechanické určování izolovaných slov. Žáci si totiž na spojitosti s jinými slovními druhy ve větě uvědomí vztahy mezi slovy. Např. adjektiva se spojují se substantivy (*krásná květina*), příslovce se spojují se slovesy nebo přídavnými jmény (*krásně maluje, krásně barevný*.)

¹²⁶ STIERANKOVÁ, Irena a kol. *Hravá čeština 4. Učebnice pro 4. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7563-030-8. S. 54.

¹²⁷ HÁJKOVÁ, Eva. *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. 1. vydání. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta Praha, 2021. ISBN 978-80-7603-268-2. S. 57.

¹²⁸ Tamtéž, s. 58.

¹²⁹ HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 72.

¹³⁰ KALHOUS, Zdeněk a kol. *Školní didaktika*. 2. vydání. Nakladatelství Portál, s.r.o. Praha, 20019. ISBN 978-80-7367-571-4. S. 323.

Algoritmus určování slovních druhů zde nijak komentován není, je proto na učiteli, aby žáky k jeho užívání vedl. „Až se algoritmičtý postup určování slovních druhů u žáků zautomatizuje, nebude třeba ho stále užívat, nazveme slovní druhy přímo. Své tvrzení musí žák umět zdůvodnit.“¹³¹

Určování slovních druhů je také zařazeno do komplexního celoročního opakování učiva na konci učebnice.

9.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 4

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Nová generace.

Autoři učebnice: PhDr. Gabriela Babušová, Ph.D., PhDr. Jaroslava Kosová, Ph.D.,
Mgr. Veronika Nespěšná

Vydání, rok: 1., 2021

Nakladatelství: Fraus

ISBN 978-80-7489-660-6

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 18. března 2021 na dobu platnosti šesti let.

9.3.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

Slovním druhům je stejně jako v učebnici nakladatelství Taktik, věnováno minimum stran. Jsou zařazeny jen do opakování učiva z 3. ročníku, nově jsou představeny pouze číslovky. Jako nové učivo jsou ve 4. ročníku představovány pouze mluvnické kategorie podstatných jmen a sloves. Učivo o významu slov týkající se číslovek najdou žáci v závěru učebnice.

Opakování učiva o slovních druzích začíná přehledem slovních druhů. Učebnice uvádí kritéria dělení slovních druhů, a to podle významu, vlastností a zapojení do vět.

K procvičení učiva jsou zařazena čtyři cvičení s několika úkoly. V jednom cvičení je úkol vyhledat v textu po jednom příkladu k prvním osmi druhům. V dalším cvičení mají žáci doplnit vhodná slova, následně mají určit jejich slovní druh.

V posledním cvičení je uvedeno několik slov různé slovnědruhové platnosti. Za každým slovem je v závorce uveden slovní druh. Žáci mají uvést slova příbuzná a zapsat ta z nich, která mají platnost slovního druhu v závorce. Toto cvičení je žákům třeba důkladně vysvětlit, aby nedocházelo k chybnému řešení, jehož příčinou je neporozumění zadání.

¹³¹ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 123.

7 K vyznačeným slovům uveď slova příbuzná. Zapiš pak ta z nich, která odpovídají slovnímu druhu v závorce.

zapsat (podstatné jméno), tisk (sloveso), barevný (příslowce), vypůjčit (přídavné jméno), ilustrovat (podstatné jméno), čitelně (přídavné jméno), kniha (přídavné jméno), dobrodružný (příslowce), detektivka (přídavné jméno), student (sloveso)

- Urči slovní druh slov **barevný a čitelně**.
- Porad' ostatním, jak správně určit přídavné jméno a jak příslowce.

Obrázek 21: Fraus, 4. ročník¹³²

¹³² BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2021. ISBN 978-80-7489-660-6. S. 28.

9.4 ANALÝZA UČIVA V TABULCE

Analýza učebnic: Učivo o slovních druzích v učebnicích pro 4. ročník ZŠ			
	Taktik	Nová škola – DUHA, s.r.o.	Fraus
Rozsah stran učiva z celkového počtu stran učebnice.	2/120	12/124	5/141
Rozsah stran učiva v procentech.	2,4 %	14,88 %	7,05 %
Pořadí probíraných slovních druhů	Přehled slovních druhů	Přehled slovních druhů Následují všechny slovní druhy jdoucí tradičně po sobě	Přehled slovních druhů, číslovky
Zjednodušený přehled slovních druhů/příklady	ANO	ANO	ANO
Algoritmus určování slovních druhů	ANO	ANO	ANO

Tabulka 9.1: Analýza učiva o slovních druzích

9.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 4. ročník ZŠ					
Verbální komponenty, část. 1					
	Výkladový text prostý	Výkladový text zpřehledněný	Shrnutí učiva k tématům	Shrnutí učiva k celému ročníku	Shrnutí učiva k předchozím ročníkům
Nová škola - DUHA	NE	ANO	ANO	ANO	ANO
TAKTIK	NE	ANO	NE	ANO	ANO
FRAUS	NE	ANO	ANO	ANO	ANO

Tabulka 9.2: Verbální komponenty 1

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 4. ročník ZŠ				
Verbální komponenty, část. 2				
	Doplňující texty	Poznámky a vysvětlivky	Podtexty k vyobrazením	Slovníčky pojmů, cizích slov, rejstřík.
Nová škola - DUHA	NE	NE	NE	NE
TAKTIK	NE	NE	NE	NE
FRAUS	NE	NE	NE	ANO

Tabulka 9.3: Verbální komponenty 2

9.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY

Integrita jazykové a slohově komunikační výchovy v učivu o slovních druzích v učebnicích pro 4. ročník ZŠ				
	Textocentrismus	Situačnost	Komunikační přesah učiva	E – U – R
Nová škola - DUHA	ANO	ANO	ANO	NE
TAKTIK	NE	NE	ANO	NE
FRAUS	ANO	ANO	ANO	NE

Tabulka 9.4: Jazyková a komunikační výchova

10 SLOVNÍ DRUHY V UČEBNÍCÍCH PRO 5. ROČNÍK ZŠ

10.1 NOVÁ ŠKOLA BRNO, S.R.O.: ČESKÝ JAZYK 5, UČEBNICE PRO 5. ROČNÍK ZÁKLADNÍ ŠKOLY. ČTENÍ S POROZUMĚNÍM.

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic Český jazyk, čtení s porozuměním

Autoři učebnice: Mgr. Ivana Fabiánová, Mgr. Ilona Kirchnerová, Mgr. Zita Janáčková

Vydání, rok: 1., 2014

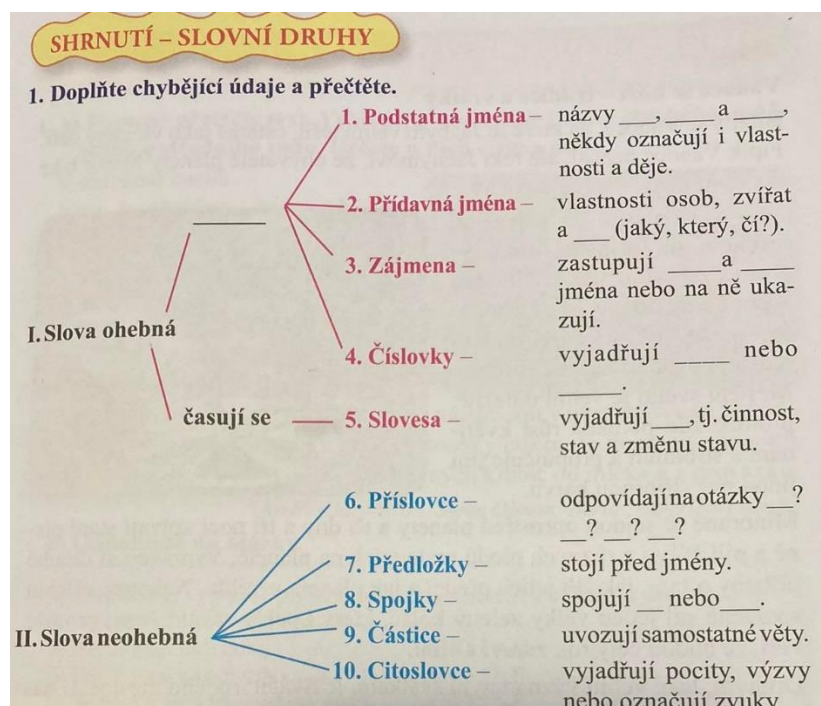
Nakladatelství: Nová škola Brno, s.r.o.

ISBN 978-80-87591-42-0

Schvalovací doložku MŠMT získala učebnice dne 27. března 2014 na dobu platnosti šesti let.

10.1.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUŽÍCH

Učivo o slovních družích je v této učebnici zařazeno v kapitole o tvarosloví, a to celkem na pěti stranách, pátou stranou je pak shrnutí slovních druhů a doplnění informací do grafu.

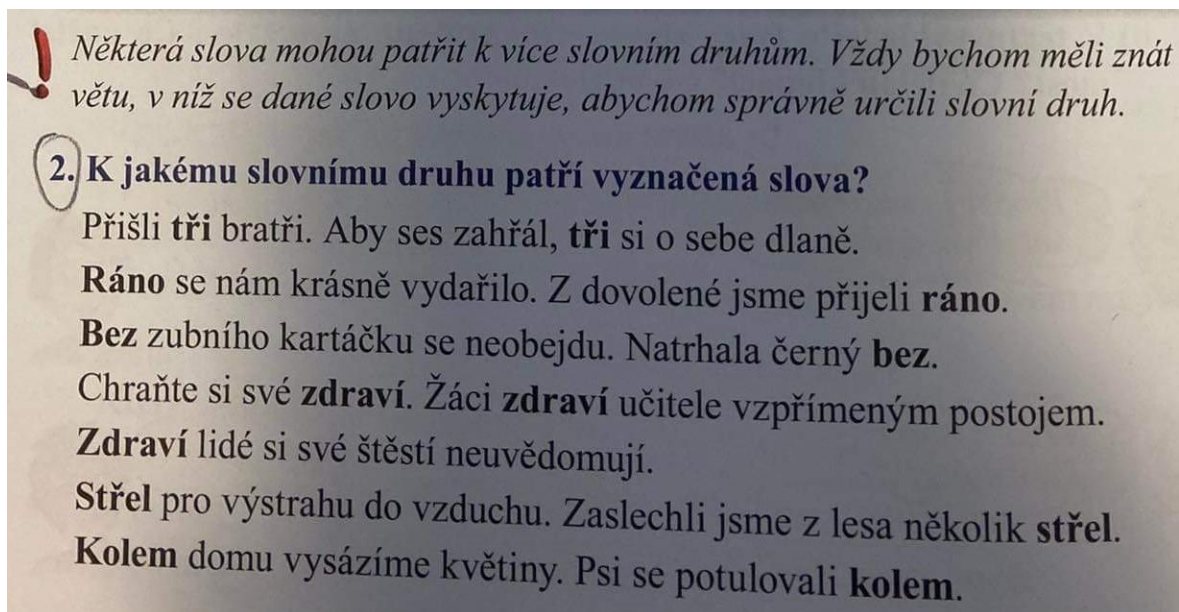
Obrázek 22: Nová škola Brno, s.r.o., 5. ročník¹³³

Přehled slovních druhů žáci najdou na druhé straně. U ohebných slovních druhů jsou vysvětleny mluvnické kategorie jmen a sloves.

¹³³ FABIÁNOVÁ, Ivana a kol. *Český jazyk 5. učebnice pro 5. ročník. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola Brno, 2014. ISBN 978-80-87591-42-0. S. 67.

Tomuto přehledu slovních druhů předchází výchozí text, který slouží jako opakovací cvičení k podstatným jménům, přídavným jménům, zájmenům a slovesům. Jde o úryvek z knihy Martiny Drijverové *České dějiny očima psa*.

Následuje cvičení na slova, která mohou být v různých kontextech různými slovními druhy. Tento jev je vhodně uváděn na komparaci větných celků¹³⁴. O tomto jsou také žáci informováni ve výkladovém textu.

Obrázek 23: Nová škola Brno, s.r.o., 5. ročník¹³⁵

Následuje dalších deset cvičení s devatenácti úkoly. Většina z nich je zaměřena na poznávání obtížnějších slovních druhů. Jde např. o tvoření vět se slovy v různé slovnědruhové platnosti, určování slovních druhů v slovotvorném hnízdě, tvoření přídavných jmen z příslovcí, rozlišování předložek a spojek ve větných celcích, vyhledávání částic a vysvětlení, jak mění význam sdělení, užívání citoslovcí ve větách místo slovesa aj.

Do závěrečné tabulky mají žáci doplnit chybějící údaje o slovních druzích. Toto cvičení ovšem musí učitel žákům nakopírovat, protože učebnice jsou na většině škol žákům propůjčeny a psát se do nich nesmí. Pod tabulkou následuje opakovací cvičení, ve kterém mají žáci v prvních dvou větných celcích určit slovní druhy.

10.2 TAKTIK: HRAVÁ ČEŠTINA 5

Tato učebnice je součástí ucelené řady učebnic *Hravá čeština*.

¹³⁴ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 113.

¹³⁵ FABIÁNOVÁ, Ivana a kol. *Český jazyk 5. učebnice pro 5. ročník. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola Brno, 2014. ISBN 978-80-87591-42-0. S. 64.

Autoři učebnice: Mgr. Drahuše Čavnická

Vydání, rok: 1., 2017

Nakladatelství: Taktik International, spol. s.r.o.

ISBN 978-80-7563-057-5

Schvalovací doložka MŠMT není uvedena.

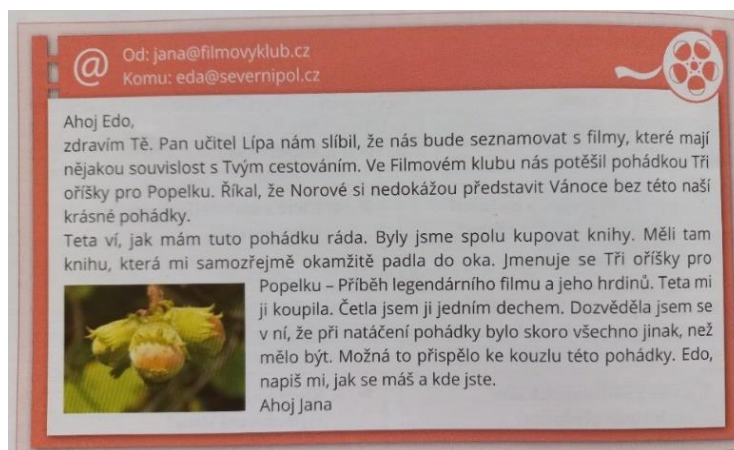
10.2.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUŽÍCH

Učivo o slovních družích je v této učebnici rozděleno do těchto lekcí:

- tvarosloví (morfologie),
- slovní druhy,
- procvičování slovních druhů.

V každé další kapitole o slovních družích jsou rozebírány kategorie nižšího řádu. Každá tato kapitola je uvedena věcným významem slova. Jde o substantiva, adjektiva, pronomina, numeralia a verba. Můžeme si všimnout, že autoři publikace zavádí latinské názvosloví.

V úvodu kapitoly o slovních družích se žáci seznámí s pojmem tvaroslovné (morfologické) hledisko. Jeho významu už žáci rozumí od 3. ročníku. Pod vysvětlením třídění slov na ohebná a neohebná najdou žáci první text, se kterým mají pracovat.

Obrázek 24: Taktik, 5. ročník¹³⁶

Jde o text e-mailu. Žáci mají v prvním odstavci vyhledat slovesa a v celém textu pak slova neohebná.

¹³⁶ ČAVNICKÁ, Drahuše a kol. *Hravá čeština 5. Učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2017. ISBN 978-80-7563-057-5. S. 46.

V dalším poučení se žáci dozvědí, že „desatero druhů slov rozlišujeme podle věcného významu a mluvnického významu.“¹³⁷ Další poučení se týká kategorií nižšího řádu.

Následuje přehled slovních druhů. Vzhledem k věku žáků je ale rozšiřováno jejich poznávání.

Substantiva jsou charakterizována jako názvy osob, zvířat, věcí, vlastností a dějů, činností, stavů a vztahů. Ačkoli jsou u každého tohoto pojmenování uvedeny příklady, je vhodné, aby učitel nechal žáky uvádět další příklady. Číslovky jsou v tomto přehledu nově rozlišovány na určité a neurčité, uvedeny jsou také jejich příklady.

Příslovce jsou definovány jako slova odpovídající na otázky *Jak? Kdy? Kam? Kde? Proč?* Oproti učebnici pro 4. ročník je tato charakteristika příslovcí rozšířena o otázku *Proč?* Částice jsou uváděny jako slova, která uvozují věty a označují jejich druh (věty přací apod.)

Po přehledu slovních druhů následuje jazyková hra, která slouží „pro zpestření procesu opakování a procvičování v hodinách českého jazyka i pro povzbuzení aktivity motivace žáků.“¹³⁸

Následuje nácvik poznávání slovních druhů, a to na textu Astrid Lindgrenové: Ronja, dcera loupežníka. Žáci mají na konkrétních větách z textu vyhledávat postupně všechny druhy slov od podstatných jmen až po citoslovce.

V další lekci je slovnědruhový výcvik zaměřen na rozeznávání substantiv konkrétních a abstraktních.

Žáci se setkají v učebnici s charakteristikou zájmen jako slov, která se používají za jména (tj. místo jmen podstatných a přídavných). Nejsou uvedeny příklady. Následuje poučení o druzích zájmen a cvičení.

¹³⁷ ČAVNICKÁ, Drahůše a kol. *Hravá čeština 5. Učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2017. ISBN 978-80-7563-057-5. S. 47.

¹³⁸ BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 52.

Já Baryk
František Nepil

Můj člověk mě vždycky brává s sebou. Mám na to školy: vím, že se v lese nesmí ani ceknout. A ještě nikdy v životě jsem v lese necekl. Tentokrát jsme však přišli do dubiny, a kdo myslíte, že se zjevil na paľoučku? – Nu ovšem, můj srnec! Čichl semhle, čichl tamhle a začal se pást, jako by se nechumelilo. Můj člověk tedy přiložil pušku k líci a já se díval, kdy to bouchne. Kdy se ten srnec, t'uhň'a jeden, složí do trávy. Bylo mi ho líto. Tak rád bych ho ještě slyšel špatně štěkat. A tak jsem poprvé v životě udělal to, co vzdělaný pes v lese nikdy provést nesmí. Udělal jsem haf! Můj srnec vyskočil, jako by byl na péro, a v ten ráz byl pryč.

A m___j člověk na mě ud___ven___ koukal a nev___ř___l svým uš___m. Já ty svoje sklop___l, protože jsem v___d___l, co bude. A taky že bylo! Neum___te si představ___t, jak to št___palo.

František Nepil – Já Baryk

- ▶ 1. Přečti si text Já Baryk.
- ▶ 2. Kdo vypráví příběh?
- ▶ 3. Jak se jmenuje?
- ▶ 4. Co se mu stalo?
- ▶ 5. Nahraď osobní zájmeno já podstatným jménem. Já Baryk - _____ Baryk
- ▶ 6. Urči u vyznačených zájmen jejich druhy.
- ▶ 7. V druhém odstavci doplň chybějící písmena a doplněný text napiš do sešitu.
- ▶ 8. V druhém odstavci najdi zájmena a urči jejich druh.
- ▶ 9. Najdi v textu citoslovce.
- ▶ 10. Najdi v textu větu tázací a zvolací.

Obrázek 25: Taktik, 5. ročník¹³⁹

Číslovky jsou děleny nejprve na určité a neurčité, poté na základní, řadové, druhové a násobné.

Slovesa jsou charakterizována jako slova, která vyjadřují děj, a to: činnost, stav, změnu stavu.

10.3 FRAUS: ČESKÝ JAZYK 5

Autoři učebnice: PhDr. Jaroslava Kosová, Ph.D., Mgr. Gabriela Babušová, Mgr. Lenka Rykrová, Mgr. Jitka Vokšická

Vydání, rok: 1., 2011

Nakladatelství: Fraus

ISBN 978-80-7238-960-5

Schvalovací doložku MŠMT získala dne 18. května 2011 na dobu platnosti šesti let.

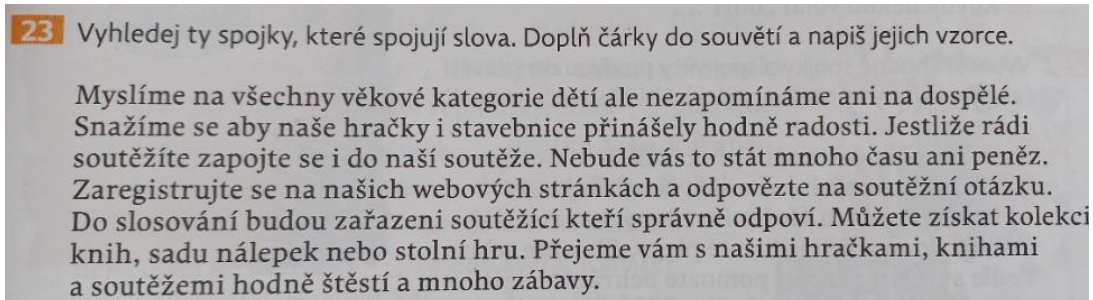
10.3.1 UČIVO O SLOVNÍCH DRUZÍCH

V této kapitole se autoři věnují vybraným slovním druhům podrobněji. Pozornost zaměřují na druhy číslovek, jejich skloňování a pravopis složených číslovkových výrazů.

¹³⁹ ČAVNICKÁ, Drahůše a kol. *Hravá čeština 5. Učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2017. ISBN 978-80-7563-057-5. S. 85.

Vysvětlují, že ke spojovacím výrazům patří spojky, stejně jako např. *zájmena který, jenž* nebo příslovce *kde, kdy*. Žáci jsou také poučeni o psaní čárky před spojkou, uvedeny jsou příklady.

Na toto poučení navazuje cvičení, ve kterém mají žáci vyhledávat v textu spojky, která spojují slova. Také mají doplnit čárky do souvětí. Uváděny jsou spojky, které žáci nenajdou v žádném přehledu, je tedy nutné vedení učitele.

Obrázek 26: Fraus, 5. ročník¹⁴⁰

O příslovcích se žáci dozvědí, že vyjadřují, kde, kdy, jak, proč se děje konají, tedy čas, způsob, míru, příčinu. Uvedeny jsou také příklady příslovcí, a to ve spojení se slovesem či přídavným jménem, které rozvíjí. Např. pracuje dobře, velmi rychlý, věděla proč aj. V poznámce pod poučením dávají autoři příslovce do souvislosti s předložkami: „Místo, čas, způsob apod. můžeme vyjádřit nejen příslovci, ale i slovními spojeními, např. ve škole, před dvěma dny.“¹⁴¹

V této části učebnice se žáci setkají s druhy zájmen. V jednom z uvedených cvičení mají žáci nahrazovat vyznačená slova a slovní spojení vhodnými zájmeny. Jde o souvislý text, věty na sebe významem navazují.

Žádné další slovní druhy v učebnici blíže vysvětlovány nejsou. Autoři ale dodržují doporučení, aby poznávání slovních druhů bylo součástí komplexních jazykových rozborů, a to po celý rok.¹⁴²

¹⁴⁰ KOSOVÁ, Jaroslava a kol. *Český jazyk 5. Učebnice pro 5. ročník základní školy*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2011. ISBN 978-80-7238-960-5. S. 105.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 106.

¹⁴² BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 124.

10.4 KVANTITATIVNÍ ANALÝZA V TABULCE

Analýza učebnic: Učivo o slovních druzích v učebnicích pro 5. ročník ZŠ			
	Taktik	Nová škola – DUHA, s.r.o.	Fraus
Rozsah stran učiva z celkového počtu stran učebnice.	10/128	5/180	5/163
Rozsah stran učiva v procentech.	12,8 %	9 %	8,15 %
Pořadí probíraných slovních druhů	Tvarosloví, slovní druhy, podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa	Slovní druhy, slovní druhy – shrnutí.	Spojky, příslovce, zájmena. (přídavná jména, podstatná jména v úvodním opakování).
Zjednodušený přehled slovních druhů/příklady	ANO	ANO	NE
Algoritmus určování slovních druhů	ANO	ANO	NE

Tabulka 10.1: Analýza učiva o slovních druzích

10.5 ANALÝZA VERBÁLNÍCH KOMPONENTŮ

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 5. ročník ZŠ					
Verbální komponenty, část. 1					
	Výkladový text prostý	Výkladový text zpřehledněný	Shrnutí učiva k tématům	Shrnutí učiva k celému ročníku	Shrnutí učiva k předchozím ročníkům
Nová škola - DUHA	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO
TAKTIK	ANO	ANO	NE	ANO	NE
FRAUS	NE	ANO	NE	ANO	ANO

Tabulka 10.2: Verbální komponenty 1

Aparát prezentace učiva o slovních druzích v učebnicích pro 5. ročník				
Verbální komponenty, část. 2				
	Doplňující texty	Poznámky a vysvětlivky	Podtexty k vyobrazením	Slovníčky pojmů, cizích slov, rejstřík.
Nová škola - DUHA	ANO	ANO	NE	NE
TAKTIK	NE	ANO	ANO	NE
FRAUS	ANO	ANO	ANO	ANO

Tabulka 10.3: Verbální komponenty 2

10.6 ANALÝZA INTEGRACE JAZYKOVÉ A SLOHOVĚ-KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVY

Integrace jazykové a slohově komunikační výchovy v učivu o slovních druzích v učebnicích pro 5. ročník ZŠ				
	Textocentrismus	Situačnost	Komunikační přesah učiva	E – U – R
Nová škola - DUHA	NE	NE	ANO	NE
TAKTIK	ANO	NE	ANO	NE
FRAUS	ANO	ANO	ANO	NE

Tabulka 10.4: Jazyková a komunikační výchova

10.7 SPLNĚNÍ OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ JAZYKOVÉ VÝCHOVY ZA 2. OBDOBÍ ZŠ

<u>Zhodnocení očekávaných výstupů jazykové výchovy za 2. období ZŠ</u>			
Nakladatelství	<u>Nová škola – DUHA, s.r.o</u>	<u>Taktik</u>	<u>FRAUS</u>
Očekávaný výstup			
Určuje slovní druhy plnovýznamových slov a využívá je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu	ANO	ANO	NE
Užívá vhodných spojovacích výrazů, podle potřeby projevu je obměňuje	ANO	ANO	ANO

Tabulka 10.5: Splnění očekávaných výstupů za 2. období ZŠ

11 VÝZKUM

11.1 CÍL VÝZKUMU

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, do jaké míry jsou žáci v druhém pololetí 5. ročníku ZŠ schopni zařazovat slova ke slovním druhům.

Vzhledem k tomu, že toto učivo žáci opakují již čtvrtým rokem, prohlubují ho o nové, obtížnější poznatky, zaměřuji se v testu na poznávání obtížnějších slovnědruhových jevů.

11.2 CHARAKTERISTIKA VZORKU

Testem úrovně znalostí učiva o slovních druzích prošlo 66 žáků ze tří základních škol, a to ze dvou škol v Plzeňském kraji a jedné školy v Středočeském kraji.

ZŠ a MŠ Svárov vyučuje podle ŠVP Škola pro život. Škola nemá žádné speciální zaměření. V den testování bylo přítomno 21 žáků. Struktura třídy podle pohlaví byla 52,38 % děvčat a 47,62 % chlapců. V pololetí školního roku 2021/2022 bylo 42,86 % žáků hodnoceno známkou výborně, 57,14 % žáků známkou chvalitebně. Ve třídě jsou vyučováni také žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. Jeden z testovaných žáků má IVP a také přiděleného asistenta pedagoga. Ten vypomáhá i ostatním slabším žákům ve třídě. Tři z testovaných žáků mají diagnostikovanou dyslexii, jeden dysortografii a čtyři dysgrafii. Z testovaných žáků mají celkem tři podpůrná opatření. Žáci se učí podle učebnice a pracovního sešitu Český jazyk 5 od Státního pedagogického nakladatelství v Praze.

15. základní škola v Plzni vyučuje podle ŠVP Škola plná života, jehož prioritou je environmentální výchova. Škola nabízí čtyři vzdělávací moduly, testovaná třída se učí podle všeobecného. V den testování bylo přítomno 22 žáků, z nich bylo 45,45 % dívek a 54,55 % chlapců. V pololetí školního roku 2021/2022 bylo 50 % žáků hodnoceno známkou výborně, 31,82 % žáků známkou chvalitebně a 18,18 % žáků pak známkou dobře. Ve třídě je vzděláván také žák se speciálními vzdělávacími potřebami. Tento žák má diagnostikovanou dyslexii a dysortografii. Jeden žák pracuje podle IVP a tři mají přidělena PO. Žáci se učí podle učebnice Český jazyk od nakladatelství Didaktis.

Základní škola Jižní předměstí v Rokycanech je běžnou školou bez speciálního zaměření. Ve třídě v den testování bylo přítomno 23 žáků, z toho 47,83 % děvčat a 52,17 % chlapců. Jeden z chlapců je ukrajinské národnosti a vzdělává se ve třídě třetím školním rokem. Nemá žádná doporučení z PPP. V pololetí školního roku 2021/2022 bylo 82,61 % žáků hodnoceno známkou výborně, 8,70 % známkou chvalitebně a 8,70 % známkou dobře. Ve třídě jsou tři žáci s PO, z toho dva pracují dle IVP. Ve třídě se vyskytují žáci

se speciálními vzdělávacími potřebami. Jeden žák má diagnostikovány poruchy učení: dyslexii, dysgrafii a poruchu pozornosti. Dva žáci mají diagnostikované ADHD a jeden ADD. Žáci se učí podle učebnice a pracovního sešitu Český jazyk 5 od Státního pedagogického nakladatelství v Praze.

11.3 POPIS A METODY VÝZKUMU

Výzkum probíhal na přelomu února a března roku 2022 na třech základních školách v rámci běžné výuky českého jazyka. Test byl zadán v jedné vyučovací hodině a byl anonymní.

Pro první část testu byl využit, jako výchozí text, upravený úryvek z knihy Oty Pavla Jak jsem potkal ryby. V tomto textu byla tučně vyznačena slova, která se pojila k prvním pěti úkolům prvního cvičení.

Test obsahuje deset úkolů zaměřujících se na zjištění úrovně znalostí a dovedností žáků, jedenáctá otázka se pak zaměřuje na jejich sebehodnocení. Některá cvičení jsou rozdělena na podúkoly. Do testu jsem zařadila různé typy cvičení podle způsobu práce s nimi. Jsou to např. cvičení substituční, problémová, konstrukční či doplňovací.

Z praktických důvodů bylo nutné počítat s časovým limitem, který byl stanoven na jednu vyučovací hodinu. V tomto časovém limitu nestihli dokončit celý test pouze nejpomalejší žáci. „Výzkumy ukazují, že tito nejpomalejší žáci mají ve většině případů také vědomostně nejslabší a ani při dalším prodloužení času nedosahují lepších výsledků.“¹⁴³

V další kapitole následuje doslovné znění testu, na kterém si žáci ověřovali úroveň znalostí učiva slovních druhů.

11.4 TEST ÚROVNĚ ZNALOSTÍ

Ahoj. ☺

Tento test je anonymní, to znamená, že se nemusíš podepisovat. Jen mi do horní části papíru napiš, z jaké základní školy jsi.

Test je nehodnocený, nemusíš se tedy bát žádné známky. Poslouží mi pouze ke studijním účelům. Nebudeš-li vědět nějaký úkol, pokračuj na další. Na test máš celou vyučovací hodinu.

Vzpomeň si na vše, co o slovních druzích víš, a držím palce! ☺

¹⁴³ KALHOUS, Zdeněk a kol. *Školní didaktika*. 2. vydání. Nakladatelství Portál, s.r.o. Praha, 20019. ISBN 978-80-7367-571-4. S. 217.

Paní učitelka Katka Faů, ZŠ Svárov

1. Přečti si následující ukázkou a vypracuj úkoly, které s textem souvisí.

Jak jsem potkal ryby

Pro každého rybáře je vůbec nejlepší začít si něco s rybami už jako holka nebo kluk. Když ho zasvětil do tajů rybařiny táta, strejda nebo nějaký převozník. U nás to byl převozník Karel Prošek z Luhu pod Bránovem, který se postupně stal naším strejdou.

Ten učil **dobře** chytat nejen bratry, Huga, Jirku a mě, ale také našeho povedeného tatínka. Strejda Prošek se v Berounce asi narodil jako vodníci a do Luhu přišel s velkou vodou.

....

„**Ale** to je překvapení,“ zvolal strejda Prošek, když jsme se u něj na rybárně toho léta zase objevili. **Z pravé strany kolem** stavení přiběhl vlčák Holan. Měl bráškům zachránit život, **ale** ještě o tom nevěděl.

(úryvek z textu Oty Pavla, upraveno)

Práce s textem:

- a) Nahrad' zvýrazněné příslovce **DOBŘE** jiným synonymním příslovcem.

.....

- b) V druhé části textu najdi dvakrát zvýrazněné slovo **ALE**. V jednom případě jde o spojku, v druhém případě o částici. Ve kterém větěm celku najdeš spojku **ALE**?

.....

- c) Z předložkového spojení **Z PRAVÉ STRANY** utvoř příslovce.

.....

- d) Slovo **KOLEM** může být podstatné jméno, příslovce nebo předložka. Urči, kterým slovním druhem je toto slovo v našem textu?

.....

- e) Utvoř větu, kde slovo **KOLEM** bude jiným slovním druhem. Uveď, o který slovní druh jde.

.....

2. Kterými slovními druhy jsou podtržená slova? Napiš je pod podtržená slova.

a) Přišli tři bratři.

.....

b) Aby ses zahrál, tři si o sebe dlaně.

.....

3. Podle číselného modelu utvoř větu. Zvládneš jen první model, nebo si troufneš i na druhý, obtížnější příklad?

2-8-2-1-5-7-1

.....

2-8-6-2-1-5-7-1

.....

4. V následujících větách urči podtržené slovní druhy. Slovní druh zapiš slovem, nikoli číslicí.

a) „Jednou budu námořníkem!“

.....

b) Chodí cvičit jednou za týden.

.....

5. Z uvedených přídavných jmen utvoř příslovce. Použij je ve větě.

a) nový –

.....

b) hořký –

.....

6. Do textu doplň chybějící slova ve správném tvaru, aby text dával smysl. Která slova doplnit, ti napoví číslo slovního druhu.

Curling(5) hra s dávnou tradicí. Pochází (7) Skotska.

V(1) se soutěží i na zimních(2) hrách.

Soutěží.....(7) sobě dva týmy. V každém hrají čtyři.....(1).

Curling se(5) se zvláštním žulovým (1) s držadlem. Hráči

curlingu(5) dráhu speciálním smetákem. Metení pomáhá snížit tření mezi ledovou plochou(8) kamenem, velmi(2) metení totiž rozpouští(1) a upravuje tak dráhu kamene.

Obrázek 27: Curling¹⁴⁴

7. Nahrad' podtržená zájmena vhodnými podstatnými nebo přídavnými jmény.

Větu celou přepiš.

- a) Všichni přišli včas, ale oni přišli pozdě.

.....

- b) Chci takový svetr.

.....

8. Místo podtržených sloves použij ve větě citoslovce.

- a) Baterka blikala do tmy.

.....

- b) Ozvala se rána a vrabec uletěl pryč.

.....

9. Rozhodni, zda je podtržené slovo předložkou, nebo spojkou.

- a) Přišla pozdě do školy, protože zaspala.

protože:

- b) Viděla zajímavý pořad o rostlinách a zvířatech y Jižní Americe.

o:.....

a:

v:

¹⁴⁴ ČAVNICKÁ, Drahúše a kol. *Hravá čeština 5. Učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2017. ISBN 978-80-7563-057-5. S. 119.

10. Uved', ke kterým slovním druhům patří zvýrazněné spojovací výrazy, uved' za větou:

Dostala jsem nové kolo, které jsem si dlouho přála.

Ted' už vím, kde jsem udělala chybu.

Je malý, ale šikovný.

11. Zakroužkuj na stupnici 1 až 5, jak test hodnotíš:

1 – Test byl pro mě velmi snadný, neměl/neměla jsem žádné obtíže.

2 – Některé úkoly v testu jsem nevěděl/nevěděla, ale u většiny jsem neměl/neměla žádné obtíže.

3 – Polovina úkolů v testu mi přišla snadná, polovina obtížná.

4 – Většina úkolů v testu pro mě byla obtížná, ale některé jsem zvládl/zvládla.

5 - Všechny úkoly byly obtížné.

11.5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

První cvičení je uvozeno výchozím textem, se kterým žáci pracují v pěti samostatně rozpracovaných úkolech. Zadání prvního cvičení zní: „Přečti si následující ukázkou a vypracuj úkoly, které s textem souvisí.“ Jednotlivé úkoly jsou označeny malými písmeny a)-e) a následují po výchozím textu. Text je ukázkou z knihy Oty Pavla *Jak jsem potkal ryby*, který jsem pro potřeby žáků upravila. V tomto textu jsou zvýrazněna některá slova, se kterými žáci pracují v následujících úkolech.

V úkolu 1a měli žáci nahradit zvýrazněné příslovce **DOBŘE** jiným synonymním příslovcem. Toto cvičení patří z hlediska způsobu práce s ním mezi cvičení substituční. Žáci měli nahradit slovo ve větě jiným, přičemž se konstrukce věty neměla změnit.

Celkem nemělo s tímto cvičením problém 87,88 % žáků. Z celkového počtu 66 žáků správně odpovědělo 58 z nich.

Předpokládám, že někteří žáci si synonymní příslovce do původní věty nedosadili, ale určili ho pouze ze zadání úkolu. Některá synonymní příslovce jsou při dosazení do textu méně vhodná. Žáci uváděli tato méně vhodná příslovce: *výborně* 27x, *skvěle* 16x, *pěkně* 8x, *hezky* 5x, *krásně* 3x, *úžasně* 2x, *báječně* 1x, *šikovně* 1x. Nejvhodnější variantou bylo příslovce *správně*, to doplnili 4 žáci. 10 žáků napsalo více možných variant příslovcí.

V úkolu 1b měli žáci najít v textu zvýrazněné slovo **ALE**. Jednou v slovnědruhové platnosti částice, podruhé v platnosti spojky. Žáci měli uvést ten větný celek, ve kterém bylo zvýrazněné slovo spojkou.

Správně odpovědět dokázalo 65,15 % žáků, tj. 43 žáků. Z 23 chybných odpovědí 21,74 % žáků vybralo jiný větný celek z uvedeného textu. Stejně množství žáků neporozumělo zadání. Chybně jako větu se spojkou určilo větu s částicí 17,39 % žáků a 4,35 % žáků si vymyslelo své vlastní souvětí. Celkem 34,78 % žáků nechalo tento úkol bez odpovědi.

Ve cvičení 1. c měli žáci nahradit předložkové spojení **Z PRAVÉ STRANY** vhodným příslovcem.

Většina žáků, která byla v úloze úspěšná, nenapsala slovo *zprava* pravopisně správně. Celkem bylo v této úloze úspěšných 31 žáků, tj. 46,97 %. Z nich ovšem 45,16 % napsalo *z prava*, 6,45 % žáků napsalo *s prava* a pouze 48,39 % žáků, tj. 15, napsalo správně příslovečnou spřežku *zprava*. Z neúspěšných 35 žáků nechalo 57,14 % žáků úkol bez odpovědi, 42,86 % žáků z těchto neúspěšných žáků chybovalo. Objevovaly se odpovědi jako: *vpravo*, *okolo pravé strany*, *z levé strany*, *pravá strana* aj.

Úkol 1. d se týká určení slova **KOLEM** v různé slovnědruhové platnosti. Žáci se ze zadání dověděli, že toto slovo může být podstatným jménem, příslovcem nebo předložkou. V textu najdou žáci právě toto zvýrazněné slovo a mají určit, kterým slovním druhem toto slovo v uvedeném textu je.

Správně odpovědělo 22 žáků, tj. 33,33 %. Z chybujících 44 žáků považovalo 65,91 % určované slovo za příslovce, 4,55 % za podstatné jméno a 2,27 % za přídavné jméno, to ovšem nebylo v nabídce. 27,27 %, tj. 12 žáků, nechalo tuto otázku bez odpovědi.

V **úkolu 1. e** měli žáci vytvořit takovou větu, v níž bude slovo **KOLEM** jiným slovním druhem než v předchozím úkolu. Správně tak učinilo 24 žáků, tj. 36,36 %. Nejčastěji určovali slovo kolem jako substantivum. Mezi 42 chybnými odpověďmi bylo 18 chybějících odpovědí, tj. 42,86 % z celkového počtu chybných odpovědí. Z dalších 24 žáků, kteří chybovali, jich 12 určilo slovní druh chybně a 12 žáků neuvedlo, o který slovní druh se jedná.

Příklady správných odpovědí:

S máminým kolem se mi jezdí dobře. S máminým kolem jsem jel na výlet do Prahy. Jela jsem s kolem na výlet. Jel s kolem ven. Kolem se točí. Jeli jsme s kolem na výlet, ale praskly gumy, a tak jsme jeli domů. Jel dolů s kolem. S kolem jsme dojeli až do Příbyslavi.

Úkol 2 byl zaměřen na slovnědruhovou homonymii. Zvolila jsem dva slovní druhy, se kterými žáci obtíže nemívají. Číslovku určitou základní (tři) a určitý slovesný tvar v rozkazovacím způsobu (tři) v těchto větných celcích: **Přišli tři bratři. X Aby ses zahřál, tři o sebe ruce.** Jde o číslovku a určitý slovesný tvar. Tento úkol činil nejméně obtíž. S určením slova číslovky nemělo obtíže 95,45 % žáků. Sloveso správně poznalo 87,88 % žáků.

Zadání **úkolů 3** znělo: Podle číselného modelu utvoř větu. Zvládneš jen první model, nebo si troufneš i na druhý, obtížnější příklad? Číselné modely: **2-8-2-1-5-7-1** a **2-8-6-2-1-5-7-1**.

Podle prvního, jednoduššího modelu, dokázalo správně vytvořit větu 45 žáků, tj. 68,18 %, za správné řešení však lze považovat pouze takovou větu, která je správná nejen po stránce formální, ale i po stránce významové. Významově nesprávnou větu vytvořilo 19 žáků. Např. Velký a oranžový dům je s anténou. Teplý a vařící hrnek je proti studenosti.

Napsat větu podle druhého, tj. těžšího modelu dokázalo 16 žáků, tedy 24,24 %. Pouze 4 žáci sestavili větu, která je významově správná. Za významově nesprávné považují věty: Železné a dobře divoké zvíře přiběhlo od lesa. Hezký a venku stojící kluk šel na trénink.

Zadání úkolu 4: V následujících větách urči podtržené slovní druhy. Slovní druh zapiš slovem, nikoli číslicí! Ačkoli je v zadání definován způsob práce, celkem 6,06 % žáků napsalo místo slovního pojmenování slovního druhu číslici.

Do testu jsem zařadila věty: **Jednou budu námořníkem!** **X Chodí cvičit jednou za týden.** V první šlo o určení příslovce, v druhé pak měli žáci poznat číslovku. Větší obtíže měli žáci s poznáním příslovce. Správně ho určilo celkem 40,91 % žáků. Číslovku poznalo 75,76 % žáků.

Úkol 5 je zaměřen na tvoření příslovcí z daných přídavných jmen.¹⁴⁵ Utvořená příslovce měli žáci použít ve větách. Zadána byla tato adjektiva: **nový, hořký.**

Někteří žáci správně utvořili příslovce, ale již neutvořili větu. Ve větách, které žáci utvořili, hodnotím, zda je věta významově správná.

Příslovce **nově** správně utvořilo 35 žáků, tj. 53,03 %. Z 31 žáků, kteří odpověděli nesprávně, bylo 41,94 % těch, kteří nechali otázku bez odpovědi. Ostatní chybující žáci utvářeli věty s přídavnými jmény, případně s antonymy či vystupňovanými přídavnými jmény.

Příslovce **hořce** správně utvořilo 45,45 % žáků, nikdo z žáků neutvořil příslovce hořko. Ze zbylých 36 žáků nechalo celkem 41,67 % úkol bez odpovědi. Ostatní chybovali stejně jako v předchozím zadání. Někteří žáci utvořili od adjektiva hořký nesprávně adverbium horce. To pak užíli ve větě ve významu teploty těla či počasí. Např.: *Připadala jsem si horce, protože jsem měla teplotu.* Případně: *Popálil jsem si tu nohu velmi horce.* Dále se chybný komunikační význam objevoval např. ve větách: *Ten hořce slazený čaj mi nechutnal.*

Kognitivně-komunikační přístup je využit také v **úkolu 6.**

Text byl přejet z učebnice Hravá čeština 5 od nakladatelství Taktik, zadání úkolu bylo modifikováno. Text o curlingu byl vybrán záměrně vzhledem k nedávným Zimním olympijským hrám v Pekingu, na nichž byl český curling hodně sledován, a to nejen dospělými, ale také dětmi. K textu je přiložena fotografie hracího kamene s držadlem. Žáci měli doplnit vynechaná slova, a to na základě číselného symbolu označujícího slovní druh vynechaného výrazu.

V úkolu uspěl ten žák, který správně doplnil sedm slov ze dvanácti vynechaných. Každý, kdo měl méně bodů, v úkolu neuspěl.

¹⁴⁵ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství.* 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 134.

Celkem bylo úspěšných 69,70 % žáků. Z těch, kteří neuspěli, bylo 7 žáků, kteří nedoplnili žádné z chybějících slov.

Dva z žáků vzali zadání doslova (*Která slova doplnit, ti napoví číslo slovního druhu.*) a číselné symboly pouze převedli do slovního zápisu. Vzhledem k tomu, že tento případ byl ojedinělý, soudím, že zadání je formulováno správně.

Úkol 7 byl zaměřen na pochopení zástupné funkce zájmen. Žáci se při seznamování se zájmeny dozvěděli, že zájmena mohou zastupovat ve větě celku podstatná jména nebo přídavná jména. Dle zadání měli žáci nahradit podtržená zájmena vhodnými podstatnými nebo přídavnými jmény. Větu pak měli celou přepsat. Uvedeny byly tyto věty: Všichni přišli včas, ale oni přišli pozdě. X Chci takový svetr.

V prvním větěném celku měli žáci nahradit zájmeno podstatným jménem, správně tak učinilo 31,82 % žáků z celkového počtu. Ze 45 chybných odpovědí nebylo 13 zodpovězeno vůbec. Ve druhém případě správně odpovědělo 66,67 % žáků. Z 22 chybných odpovědí 13 žáků nechalo otázku bez odpovědi.

Při nahrazení zájmena **oni** žáci nejčastěji chybně volili substantivum, které neodpovídalo pravidlu o shodě přísudku s podmětem, případně žáci pouze nahrazovali zájmeno **oni** zájmenem jiným. Žáci psali tyto správné odpovědi: *Všichni přišli včas, ale kamarádi přišli pozdě. Všichni přišli včas, ale sousedi přišli pozdě. Všichni přišli včas, ale hosté přišli pozdě.* Chybně pak uváděli: *Všichni přišli včas, ale dvojčata přišli pozdě. Všichni přišli včas, ale my přišli pozdě. Všichni přišli včas, ale teta přišla pozdě.*

Druhá substituce byla pro žáky méně obtížná, a to pravděpodobně z toho důvodu, že se nemuseli soustředit na další jazykové jevy. Žáci uváděli tato správná řešení: *Chci proužkovaný svetr. Chci červený svetr. Chci hebký svetr.* Chybné odpovědi: *Chci mít svetr. Chci tento svetr. Chci si koupit svetr.*

Úkol 8 je zaměřen na používání citoslovcí ve větě místo sloves. Ačkoli jsem se domnívala, že toto cvičení žákům nebude dělat obtíže, v žádné testované třídě ani polovina žáků nepoužila citoslovce ani v jedné větě syntakticky správně. Menší problémy žákům činila první věta: *Baterka blikala do tmy.* V ní správně užilo citoslovce *blik* celkem 40,91 % žáků z celkového počtu, z 39 chybných odpovědí bylo 18 nezodpovězených. Nahradit sloveso citoslovcem v druhé větě (*Ozvala se rána a vrabec uletěl pryč.*) bylo pro žáky velmi obtížné. Správně tuto část úkolu řešilo pouze 19,70 % žáků. Z 53 chybných odpovědí je 23 zcela bez odpovědi.

Žáci původní sloveso nahrazovali jiným slovesným tvarem, např. *svítila, pípala, štěkla, dělala blik, frnknul, hafnul, spadl, odpípal.* Nejčastější chybou byl nesprávný výběr

citoslovce, a to hlavně ve druhé větě. Místo citoslovce frnk, které vyjadřuje zvuk rychlého pohybu, uváděli např. tato citoslovce: *hop, fíí, cvrdliky, cvrdliky, krá, hop, hop pryč, bum*. V jednom případě žák nepracoval dle zadání a určoval ve větě slovní druhy. Jiný žák pod podtržená slovesa napsal, že jde o slovesa.

Úkol 9 je zaměřen na rozlišování předložek a spojek ve větě, a to na těchto modelových větných celcích: *Přišla pozdě do školy, protože zaspala. X Viděla zajímavý pořad o rostlinách a zvířatech v Jižní Americe.*

Spojku v prvním větném celku správně určilo 74,24 % žáků. Ve druhém větném celku zcela správně daná slova zařadilo 50 % dotazovaných žáků. V prvním větném celku neuvedlo řešení 10 žáků, v druhém pak 12 z celkového počtu.

10. úkol je zaměřen na zařazení spojovacích výrazů ke správným slovním druhům.

Vzhledem k věku žáků jsou v tomto úkolu vybrány modelové větné celky s typickými příklady zájmen, příslovcí a spojek.

Dostala jsem nové kolo, které jsem si dlouho přála. X Teď už vím, kde jsem udělala chybu. X Je malý, ale šikovný.

Výsledky potvrdily mou domněnku, že toto cvičení bude pro žáky nejvíce obtížné. Nejčastěji žáci poznali spojku, a to v 46,97 %. Pouze 18,18 % žáků dokázalo správně určit zájmeno a ještě méně, 16,67 %, pak správně určilo slovo *kde* jako příslovce. Neodpovědělo 28,79 % dotazovaných žáků.

11.6 ZÁVĚR

Celková úspěšnost žáků jednotlivých testovaných škol se liší.

Pro mnoho žáků ve všech třídách byla stresujícím faktorem délka a obtížnost testu. Celkem test nestihlo dokončit 43,94 %. Do tohoto čísla jsou započítány také testy, které sice byly vypracovány až do konce, nicméně žák nevypracoval některé z průběžných cvičení z důvodu, že nevěděl odpověď a pokračoval v dalším cvičení. Většina z žáků, kteří test nedokončili, mají oslabené kognitivní funkce, jako např. obtíže v paměti, koncentraci, pozornosti, rychlosti myšlení či sníženou schopnost pochopení informací. Obtížnost a délku testu jsem zvolila cíleně. K lepším výsledkům by přispělo, kdyby byl test býval o dva úkoly kratší. Míru obtížnosti bych neměnila. Cílem totiž nebylo zaměřovat se na slovnědruhé učivo, které žáci procvičují již od druhého ročníku a potvrdit si tak, čemu žáci rozumí, ale zjistit, co žákům činí potíže a vystavět takové vyučovací hodiny, ve kterých s žáky toto problémové učivo učitel prohloubí.

Nejúspěšnější testovanou třídou byl 5. ročník ze ZŠ Jižní předměstí Rokycany, žáci dosáhli celkové úspěšnosti 59,92 %.

Druhá v pořadí byla ZŠ a MŠ Svárov, žáci dosáhli celkové úspěšnosti 50,10 %, třetí v pořadí se umístila 15. ZŠ v Plzni, žáci dosáhli úspěšnosti 45,06 %.

Celková úspěšnost všech 66 žáků je 51,69 %. Příčiny poměrně nízké úspěšnosti mohou být různé.

Předpokládám, že vliv na úroveň znalostí a dovedností žáků v oblasti učiva o slovních druzích mohlo mít distanční vzdělávání, které trvalo od března roku 2020 na našich základních školách osm měsíců. Týkalo se tedy testovaných žáků již od 3. ročníku. Ačkoli může být distanční výuka kreativní, učitel nemůže mít tak dokonalou zpětnou vazbu o pochopení učiva, na niž lze flexibilně reagovat, jako při prezenční výuce.

Dalším faktorem může být velké množství učiva z ČJL, které RVP ZV doporučuje k dalšímu rozpracování v ŠVP. V druhém období 1. stupně se žáci seznamují s učivem z těchto lingvistických disciplín: fonologie, ortoepie, ortofonie, lexikologie, morfologie, syntax a stylistika. Největší důraz je kladen na pravopisný výcvik, který sice netvoří samostatnou disciplínu, v jazykovém vyučování se ale opírá o poznatky z výše uvedených disciplín. Během druhého období 1. stupně se žáci setkají s pravopisem lexikálním, morfologickým a syntaktickým.

Je zřejmé, že učitel může klást na pravopisné učivo větší důraz, než např. na problematiku slovních druhů.

V přípravách na vyučovací hodiny zaměřím pozornost na problémové slovnědruhové jevy, především na ty úkoly, ve kterých žáci dosáhli méně než 50% úspěšnosti. Jsou to tyto jevy:

- utváření příslovcí z předložkových spojení,
- slovnědruhová homonymie,
- utváření příslovcí z přídavných jmen,
- užívání citoslovcí jakožto slovesného přísudku,
- zástupná funkce zájmen,
- sestavování věty dle číselného modelu,
- slovní druhy spojovacích výrazů.

Výsledky výzkumu ukázaly, že žákům činí obtíže vyjadřovat děj vhodným citoslovcem. Ve výuce je třeba vést žáky nejen k pochopení významu citoslovcí, ale také k jejich

funkčnímu užívání. Např. při nácviu vypravování lze ukázat, jak citoslovce mohou oživit děj.

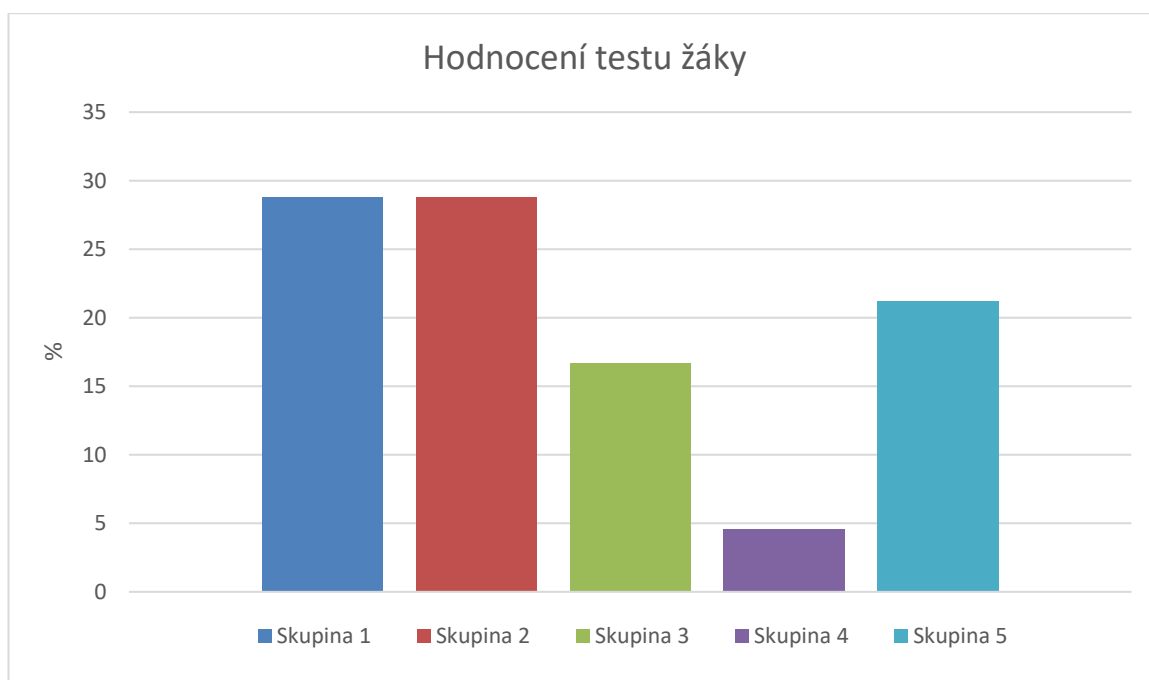
Další problémy měli žáci v úkolech, které se zaměřovaly na poznání stejného slova v různé slovnědruhové platnosti. Na tento jev také zaměřím pozornost ve cvičeních.

Jako problematický se ukázal úkol nahradit zájmeno vhodným podstatným či přídavným jménem.

Úkol vytvořit větu na základě modelu daného čísly symbolizujícími pořadí slovního druhu působí obtíže převážně proto, že s ním mají žáci jen velmi malou zkušenost, aktuální učebnice ho téměř nezařazují.

Největší obtíže žáci měli s rozpoznáním slovních druhů konkrétních spojovacích výrazů. Vzhledem k tomu, že s druhy zájmen se žáci seznamují až v 5. ročníku, není toto učivo ještě dostatečně upevněno.

Poslední otázka byla zaměřena na zhodnocení testu žáky.

Graf 1: Hodnocení testu žáky

Legenda

- **Skupina 1 - 28,79 %.** Některé úkoly v testu jsem nevěděl/nevěděla, ale u většiny jsem neměl/neměla žádné obtíže.
- **Skupina 2 - 28,79 %.** Polovina úkolů v testu mi přišla snadná, polovina obtížná.
- **Skupina 3 - 16,67 %.** Většina úkolů v testu pro mě byla obtížná, ale některé jsem zvládl/zvládla.
- **Skupina 4 - 4,55 %.** Všechny úkoly byly obtížné.
- **Skupina 5 - 21,21 %** žáků neodpovědělo.

12 NÁVRHY PŘÍPRAV VYUČOVACÍCH HODIN ČESKÉHO JAZYKA

Vzhledem k zjištěným výsledkům znalostí žáků pátých ročníků z oblasti učiva o slovních druzích navrhuji následující přípravy hodin, ve kterých uplatňuji takové metody, které podporují prohloubení znalostí o slovních druzích. Volím takové úlohy, které problémové učivo prohlubují a rozvíjejí, případně úlohy s podobnými problémovými jevy. Tyto vyučovací hodiny jsou vystavěny na kognitivně-komunikačním přístupu, ve kterém se zaměřuji na rozvoj komunikačních kompetencí žáků.

12.1 PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA

Ročník: 5.

Tematický celek: Slovní druhy

Téma: Částice

RVP výstupy:

- žák porovnává významy slov,
- žák reprodukuje obsah přiměřeně složitěho sdělení a zapamatuje si z něj podstatná fakta.

ŠVP výstupy:

- žák reprodukuje obsah čteného i mluveného jednoduchého textu, posoudí podstatné.

Výchovně-vzdělávací cíl:

- žák pozná částici,
- žák ve své komunikaci správně užívá částice,
- žák určuje významy jednotlivých částic,
- žák ohleduplně komunikuje se svými spolužáky.

Typ hodiny: fixační – hodina upevňování učiva

Metoda výuky:

- expoziční (poznávací) – dialogické (rozhovor), vysvětlování, (cv. 1),
- problémová (cv. 1),
- samostatná práce (cv. 2) – monologický projev (zpráva).

Forma výuky: frontální a skupinová

Výchovné a vzdělávací strategie: Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální

Pomůcky: kartičky obsahující sdělení, školní sešit, losovátka se jmény, barevné křídly,

tabule, seznam důvodů k možnosti jít/nejít do kina (pro každého žáka)

Úvod hodiny (3 min) - Přivítání, zápis do třídní knihy, kontrola pomůcek – omluvy žáků.

Seznámení žáků s cílem hodiny a tématem.

Aktivita 1: V první části úkolu budu s dětmi diskutovat o významu těchto sdělení, které jsou napsané na tabuli. **(10 min)**

- a) Přijdu v šest. (Význam: Přijdu přesně v šest hodin, je to jisté. Žádná jiná možnost není.)
- b) Přijdu až v šest (Význam: Dříve než v šest nemohu přijít, mám nějaké povinnosti.)
- c) Přijdu asi v šest. (Význam: Nejsem si úplně jistý, ale pravděpodobně přijdu v šest.)
- d) Přijdu možná v šest.

Otázka: Která slova mění význam těchto sdělení? Řekni konkrétně, která to jsou.

Otázka: Dokážeš správně určit, který slovní druh dokáže takto měnit význam věty?

Odpověď: částice.

Dále si s žáky připomeneme, co vše o částicích víme. (Jsou to slova neohebná, neplnovýznamová, nemohou se stát v pozici podmětu a přísudku.)

Aktivita 2: V rozeznávání částic budou žáci pokračovat v práci ve skupině po čtyřech **(10 min)** Každá skupina dostane čtyři tvrzení (každý žák jedno). Každý žák svou skupinu seznámí se svým tvrzením a navrhne možný význam sdělení. Ostatní ve skupině potvrdí, doplní, vyvrátí, opraví...

- a) Prohráli 5:0.
- b) Prohráli prý 5:0.
- c) Prohráli bohužel 5:0.
- d) Prohráli snad 5:0.

Učitel obchází skupiny, poskytuje zpětnou vazbu.

Kontrola: **(5 min)** Pomocí losovátek vyberu náhodně jednoho žáka. Ten spolu se svou skupinu ostatním spolužákům ve třídě sdělí, k čemu došli. Která slova ve větě jsou částice a jaký význam dávají těmto sdělením? Ostatní skupiny si kontrolují správnost vyhledaných částic, případně opraví. Totéž se týká významu sdělení.

Aktivita 3: Napiš sms svému kamarádovi. **(10 minut)**. Chtěli byste spolu jít do kina, ale ty jsi dosud nevěděl, jestli budeš moci. Teď už ale víš, vyber si jeden z těchto důvodů, který rozhodl o tom, jestli půjdeš, nebo nepůjdeš do kina. Sms napiš celou, začni pozdravem, skonči rozloučením. Ve sdělení nezapomeň napsat větu: **Do kina půjdu (doplníš do ní potřebné slovo: asi, možná, vůbec aj.)**

- a) Oběd u babičky, nejistá hodina návratu.
- b) Výpomoc mamince s úklidem, kino je odměnou.
- c) Rodinná návštěva zoo. Maminka ti řekla, že se asi stihnete vrátit a ty moc doufáš a přeješ si, že to tak bude.

Pomocí losovátek vyberu 10 žáků, kteří svou práci přečtou. Při nejasnostech uvedu správné možnosti. Poskytneme s žáky zpětnou vazbu. V závěru cvičení se žáků zeptám, kterým slovním druhem doplnili větu: Do kina půjdu. (částice)

Ahoj Tondo, do kina možná půjdu/nepůjdu. Jedeme k babičce na oběd a nevím, kdy se vrátíme. Ještě Ti napíšu. Míla.

Ahoj Tondo, pomohl jsem mamince s úklidem, byla velmi ráda. Do kina určitě půjdu. Sejdeme se v.... Míla.

Ahoj Tondo, do kina snad půjdu. Maminka říkala, že se do té doby pravděpodobně vrátíme. Moc se těším! Míla.

Závěr hodiny (7 minut)

Co jsme se dnes učili? Co nám šlo a kde máme rezervy?

12.2 PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA

Ročník: 5.

Tematický celek: Slovní druhy

Téma: Citoslovce

RVP výstupy:

- Žák píše správně po stránce obsahové i formální jednoduché komunikační žánry.
- Žák určuje slovní druhy plnovýznamových slov a využívá je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu.

ŠVP výstupy:

- Žák přečte, vyhledá a zaznamenává podstatné informace z textu.

- Žák vytvoří vlastní text.

Výchovně-vzdělávací cíl:

- žák vyjmenuje některé citoslovce,
- žák vysvětlí jejich význam,
- žák citoslovcem vyjádří děj na obrázku,
- žák správně použije citoslovce,
- žák ohleduplně komunikuje se svými spolužáky.

Typ hodiny: opakovací a procvičovací

Metoda výuky: aplikační a procvičovací – práce s obrázkem, práce s textem, třídění pojmů k jejich významům, didaktická hra – pantomima,

Forma výuky: frontální, skupinová, tandemová

Výchovné a vzdělávací strategie: kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské

Pomůcky: Vytisknutý obrázek do dvojice, pracovní list, křídly, tabule, sešity, lepidla, pastelky, psací potřeby, pro každého vytištěné zadání domácího úkolu.

Úvod hodiny: pozdrav, přivítání, zápis do třídnice, kontrola odevzdání domácích úkolů (3 min)

Připomenutí učiva: (3 min) V minulé hodině jsme se učili o citoslovcích. Víme, že citoslovce vyjadřují naši..... (žáci doplní) nebo hlasy a zvuky (lidí) a (zvířat).

Motivace

Aktivita 1. Pro zaujetí žákovy pozornosti ve třídě předvedu pět citoslovců. Žáci určují, co znamenají. (4 min)

- Jupí (radost se)
- Hepčí (kýchám)
- Kykyryký (zvuk kohouta)
- Vrz (vrzat)
- Vrrr (vrnět či vrčet)
- Húhú (houkat)

Sami se poté hlásí a říkají další citoslovce, která je napadnou.

Aktivita 2: Žáci pracují ve skupinách po pěti. Každá skupina za 4 minuty společně vytvoří zásobník pěti až deseti citoslovcí i s co nejpřesnějším vysvětlením jejich významu či užití. Zapiší si je. Následně zvolený zástupce skupiny (v průběhu hry se střídají) předvede a vysloví ostatním skupinám jedno z nachystaných citoslovcí. Zbývající skupiny vysvětlují, co tato citoslovce znamenají. Skupina, která uhádne, pokračuje. Hra končí po 8 minutách. **(12 min)**

Aktivita 3: Žákům do dvojic rozdám barevně vytištěný obrázek, žáci pracují dle zadání. Pokyny: Děj z obrázku piš celou větou. Místo sloves použiješ k vyjádření děje citoslovce. Citoslovce ve větě podtrhni. Vzor: Voda kap, kap z vázy. **(10 min)** Společná kontrola. Žáky vedeme k tomu, aby jejich citoslovce nahrazovalo ve větě slovesný přísudek. Správné příklady okomentujeme, chybné taktéž. Žáci si opravují případné chyby.

Aktivita 4: Každému žákovi rozdám pracovní list, který si nalepí do sešitu.

Pokyny: V následujícím cvičení potřebuješ osm barev. Každou barvou spoj citoslovce s tím, co zvuk vydává. Ke každému napiš větu. Vzor: Vrána krá, kráá na stromě. **(7 min)**

Domácí úkol. Každému žákovi rozdám úryvek pohádky.

Pokyny: Přečti si následující úryvek pohádky, podtrhni si všechna citoslovce (jsou zvýrazněna) a zkus vymyslet pokračování pohádky. Použij v ní co nejvíce citoslovcí. **(3 min)**

Zimní návštěvníci

Na konci vesnice stála starobylá chaloupka. V ní bydlela babička. Venku řádila silná vánice. Vánice buch, buch, buch na dveře! „Přišla jsem na návštěvu, pusť mě dovnitř,“ zakvílela vánice. „Jen si foukej venku!“ křikla babička a neotevřela. Po chvíli na dveře zabušil havran. Ťuk, ťuk, ťuk! „Přišel jsem na návštěvu,“ krákal havran. „Ty patříš na pole!“ vykřikla babička a neotevřela.

Závěr hodiny (3 min)

Co jsme se dnes učili? Co nám šlo a kde máme rezervy?

12.3 PŘÍPRAVA NA HODINU ČESKÉHO JAZYKA

Ročník: 5.

Tematický celek: Slovní druhy

Téma: Zájmena

RVP výstupy:

- žák určuje slovní druhy plnovýznamových slov a využívá je v gramaticky správných tvarech ve svém mluveném projevu
- žák rozlišuje podstatné a okrajové informace v textu vhodném pro daný věk, podstatné informace zaznamenává
- žák volí náležitou intonaci, přízvuk, pauzy a tempo podle svého komunikačního záměru

ŠVP výstupy:

- žák vyhledává klíčová slova v textu
- žák používá správnou techniku mluvení podle typu komunikace, vyjadřuje se se správnou intonací a přízvukem
- žák pozná základní druhy zájmen

Výchovně-vzdělávací cíl:

- žák vyjmenuje druhy zájmen
- žák ve své komunikaci nahradí podstatná či přídavná jména vhodnými druhy zájmen
- žák nahradí zájmena vhodnými podstatnými či přídavnými jmény
- žák sestaví větu dle číselného modelu
- žák ohleduplně komunikuje se svými spolužáky.

Typ hodiny: Opakovací a procvičovací

Metoda výuky: rozhovor, problémová úloha, tvořivá úloha

Forma výuky: frontální výuka, skupinová výuka, práce ve dvojicích

Výchovné a vzdělávací strategie: Kompetence k učení, kompetence sociální a personální, kompetence komunikativní, kompetence k řešení problémů

Pomůcky: losovátka, text pro každého žáka, číselné modely pro každého žáka, interaktivní tabule, 1x lístečky k aktivitě č. 2, přehled druhů zájmen, sešit, lepidlo, psací potřeby

Úvod hodiny: pozdrav, přivítání, zápis do třídnice, kontrola odevzdání domácích úkolů, seznámení se s cílem hodiny (**4 min**)

Motivace: (3 min) Na interaktivní tabuli ukážu žákům nachystanou větu, kde bude napsáno:
Žáci 7. ročníku jeli do zoo a my jsme navštívili Techmanii v Plzni.

Pokyny: Přečti si větu a řekni, kdo všechno jel do Techmanie.

Odpověď: Žáci postupně vyjmenovávají jména žáků ve třídě.

Na tomto případě si ukážeme, že není nutné vyjmenovávat v komunikaci všechna jména, protože by to bylo zdlouhavé. Stačí je nahradit jedním slovem. Jak se jmenuje tento slovní druh?

Odpověď žáků: zájmeno.

Připomenu žákům, že zájmena zastupují ve větě podstatná, nebo přídavná jména.

Připomenutí učiva z minulé hodiny: (3 min) K následující práci si každý z vás může nechat na lavici přehled druhů zájmen, se kterými jsme se v minulé hodiny seznámili. Víme, že zájmena můžeme třídit na různé skupiny. Vzpomeň si na nějaké?

Odpověď: osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná + příklady.

Fixace

Aktivita 1: (15 min) Pokyny: Na začátek hodiny jsem pro vás nachystala text. Přečtete si ho a řekněte, jak na vás působí. Následuje čtení textu. Zdálo se vám v textu něco zvláštního?

Odpověď: Často se opakují slova či slovní spojení, text tak působí rušivě.

Dokážeme tuto slohovou neobratnost vylepšit?

Odpověď: Ano, některá slova (podstatná jména a přídavná jména) nahradíme zájmeny.

Text:

Odpoledne strávím u kamaráda. Kamarádův tatínek opravuje jízdní kola. Rádi tatínka při práci pozorujeme, protože má šikovné ruce. Někdy kamaráda a mě požádá, abychom tatínkovi pomohli. Většinou jen nějakou část podržíme. Někdy opravuje i historická kola, pro tato kola musí shánět součástky v bazarech. Žádného člověka nikdy neodmítnu.

Pokyny: Podtrhni v textu rušivá slova či slovní spojení a napiš nad ně vhodná zájmena. Můžeš nahlížet do tabulky s druhy zájmen. Až budeš mít hotovo, vyměň si práci ve dvojici se spolužákem. Přečti si jeho práci. Každý z vás poté sdělí svému partnerovi připomínky k jeho textu. Případně si opravíš, budeš-li si myslet, že má spolužák pravdu.

Za domácí úkol celý text přepíšeš znovu s přihlédnutím k připomínkám spolužáka. V příští hodině Ti k domácímu úkolu sdělím připomínky já a v další hodině si napíšeme podobný text, který bude ohodnocen známkou.

Aktivita 2: (10 min) Pomocí losovátek vyberu postupně několik žáků, kteří přijdou přečíst před tabulí ostatním spolužákům věty. Tyto věty zároveň promítnu na interaktivní tabuli. Zvýrazněné zájmeno žáci nahradí jiným vhodným slovem. Celou větu mají žáci napsat do sešitu i s nahrazeným zvýrazněným slovem. Zdůrazníme, že se ve větě nic kromě zájmena nesmí změnit!

Práci společně zkontrolujeme, dáváme pozor na pravopis (shoda přísudku s podmětem).

Šárka půjde do kina a ona půjde do divadla.	Ony tam nechtěly jít.
Jejich dovolená se velmi povedla.	Ráda bych měla takový zážitek.
Oni tam nechtěli jít.	Některá zvířata nemám rád.

Aktivita 3: (6 min) Žákům rozdám číselné modely, vlepí si je do sešitu.

Pokyny: Poznáš, ke které větě patří které slovní druhy? Spoj větu s číselným modelem. Společná kontrola.

Moje maminka peče chutný dort.	5 – 6 – 3 – 3 – 6
Kéž je dnes krásné počasí!	3 – 1 – 5 – 2 – 1
Půjdeš dnes se mnou ven?	9 – 5 – 6 – 2 – 1

Pokyny: Vymysli větu do dvojice k tomuto číselnému modelu:

	2 – 1 – 5 – 2 – 1
--	-------------------

Závěr hodiny: (4 min) Připomenutí domácí úkolu. Co jsme se dnes učili? Co nám šlo a kde máme rezervy?

ZÁVĚR

Při analýze učebnic českého jazyka jsem zjistila, že ve většině učebnic jsou žáci vedeni k poznání a pochopení slovních druhů k prostřednictvím textů různého charakteru. Texty rovněž slouží k procvičení učiva. Texty vycházejí ze životní zkušenosti žáků, otázky jsou formulovány a řazeny tak, aby docházelo k rozvoji komunikačních kompetencí žáků.

Učebnice jednotlivých nakladatelství se liší počtem konkrétních cvičení zaměřených na slovnědruhovú třídění slov. Počet těchto cvičení považujeme za nedostatečný, zejména v učebnicích pro 4. a 5. ročník. V ojedinělých případech nejsou učebnice v souladu s očekávanými výstupy z 1. a 2. období 1. stupně ZŠ. Je na učiteli, aby provedl důkladnou analýzu učiva a flexibilně reagoval na potřeby svých žáků vystavěním vyučovacích hodin tak, aby bylo učivo o slovních druzích nejen pochopitelné, ale pro žáky také zábavné a kreativní.

Výzkum provedený v 5. ročnících na třech základních školách ukázal, že žáci mají obtíže v používání citoslovcí. Ve výuce je třeba vést žáky nejen k pochopení významu citoslovcí, ale také k jejich funkčnímu užívání. Např. při nácviku vypravování lze ukázat, jak citoslovce mohou oživit děj.

Další problémy měli žáci v úkolech, které se zaměřovaly na poznání stejného slova v různé slovnědruhovú platnosti. Jako problematický se ukázal úkol nahradit zájmeno vhodným podstatným či přídavným jménem.

Úkol vytvořit větu na základě modelu daného čísly symbolizujícími pořadí slovního druhu působí obtíže převážně proto, že s ním mají žáci jen velmi malou zkušenost, aktuální učebnice ho téměř nezařazují.

Největší obtíže žáci měli s rozpoznáním slovních druhů konkrétních spojovacích výrazů. Vzhledem k tomu, že s druhy zájmen se žáci seznamují až v 5. ročníku, není toto učivo ještě dostatečně upevněno.

Návrhy příprav vyučovacích hodin českého jazyka vycházejí z kognitivně-komunikačního principu výuky, propojují jazykovou složku předmětu český jazyk a literatura s komunikační a slohovou výchovou.

RESUMÉ

Tato diplomová práce se zabývá učivem o slovních druzích na 1. stupni ZŠ. Porovnává vyvození tohoto učiva v učebnicích pro 2. – 5. ročník ZŠ třech různých nakladatelství. Analýzou učebnic bylo zjištěno, že počet cvičení zaměřených na třídění slovních druhů se v učebnicích různých nakladatelství liší. V učebnicích pro 4. a 5. ročník je těchto cvičení malé množství. V ojedinělých případech nejsou učebnice v souladu s očekávanými výstupy za 1. a 2. období 1. stupně ZŠ uvedenými v RVP ZV.

Diplomová práce také uvádí výsledky výzkumu, který se uskutečnil na třech různých základních školách. Jeho cílem bylo zjistit úroveň znalostí a dovedností žáků 5. ročníků týkajících se učiva o slovních druzích.

Předkládaná práce uvádí návrhy příprav na vyučovací hodiny tematického celku Slovní druhy. Cíle těchto vyučovacích hodin vycházejí z výsledků výzkumu. Jsou zaměřeny na to, aby si žáci osvojili slovnědruhové učivo, které se ukázalo jako nejobtížnější. Přípravy na hodiny jsou tedy zaměřeny na učivo o částicích, citoslovcích, zájmenech a na sestavování vět se slovními druhy podle číselných modelů.

Tyto návrhy příprav na hodiny českého jazyka a literatury vycházejí z kognitivně-komunikačního přístupu. Jazyková složka předmětu český jazyk a literatura je v nich propojena s komunikační a slohovou výchovou.

Abstract

This thesis deals with parts of speech in the elementary school curriculum. Comparison of the approach of three publishing houses on the mentioned subject matter, intended for 1st to 5th graders, is employed. The textbooks analysis proved that the number of exercises focused on the classification of parts of speech differ in the observed publishers' materials. Textbooks intended for 4th and 5th grade pupils contain few of these exercises. In very few cases, the textbooks do not meet the expected outputs for the first and the second educational period of the primary school curriculum in accordance with the framework educational programme for basic education.

In addition, the results of the research that took place in three elementary schools are discussed. The main goal of the research was to evaluate the knowledge of the parts of speech among 5th grade pupils.

The thesis also propounds materials facilitating preparation for classes belonging to Parts of speech teaching unit. Objectives of these classes are based on research and aim on

mastering the most difficult aspects of parts of speech by pupils. The auxiliary materials for lesson preparation concentrate on particles, interjections, pronouns and clauses formation in respect to parts of speech usage according to numerical models.

The proposed materials that are meant to help to prepare lessons for the Czech language and literature classes are patterned on the cognitive-communicative approach. They interconnect linguistic constituents of the Czech language and literature school subject with communication and stylistics.

SEZNAM LITERATURY

- ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-87591-10-9. S. 124.
- ANDRÝSKOVÁ, Lenka a kol. *Metodická příručka k učebnici s pracovními sešity Český jazyk 2*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2017. ISBN 978-80-87591-86-4. S. 80.
- BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2016. ISBN 978-80-7489-452-7. S. 125.
- BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 136.
- BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Nová generace*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2021. ISBN 978-80-7489-660-6. S. 143.
- BRABCOVÁ, Radoslava a kol. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1990. ISBN 80-04-24251-0. S. 183.
- BURDOVÁ, Magda a kol. *Český jazyk 2. Učebnice pro 2. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 4. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2018. ISBN 978-80-88285-10-6. S. 95.
- ČAVNICKÁ, Drahůše a kol. *Hravá čeština 5. Učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2017. ISBN 978-80-7563-057-5. S. 128.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 2011. ISBN. 978-80-7235-413-9. S. 448.
- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština a její vyučování. Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a pro studenty učitelství*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1998. ISBN 80-85937-47-6. S. 264.

- ČECHOVÁ, Marie a kol. *Didaktika češtiny*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989. ISBN 80-04-22439-3. S. 251.
- FABIÁNOVÁ, Ivana a kol. *Český jazyk 5. učebnice pro 5. ročník. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola Brno, 2014. ISBN 978-80-87591-42-0. S. 180.
- GREPL, Miroslav a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání. Nakladatelství Lidové noviny Brno, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5. S. 799.
- HÁJKOVÁ, Eva. *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. 1. vydání. Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta Praha, 2021. ISBN 978-80-7603-268-2. S. 175.
- HAUSER, Přemysl a kol. *Metodika vyučování českému jazyku a slohu v 6. – 9. ročníku ZDŠ*. 2. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1964. ISBN 16-909-67. S. 179.
- HAUSER, Přemysl a kol. *Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy*. 1. vydání. Masarykova univerzita, fakulta pedagogická Brno, 1991. ISBN 80-210-0239-5. S. 93.
- HAUSER, Přemysl. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. 2. vydání. Masarykova univerzita Brno, 2003. ISBN 80-210-3081-X. S. 49.
- HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Čeština pro učitele*. 4. vydání. Vade Mecum Bohemiae s.r.o. Opava, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7. S. 375.
- JANÁČKOVÁ, Zita a kol. *Český jazyk 4. Učebnice pro 4. ročník základní školy. Čtení s porozuměním*. 1. vydání. Nová škola – DUHA, s.r.o. Brno, 2019. ISBN 978-80-88285-48-9. S. 143.
- JELÍNEK, Jaroslav a kol. *Úvod do teorie vyučování českému jazyku*. 1. vydání. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1979. S. 272.
- KALHOUS, Zdeněk a kol. *Školní didaktika*. 2. vydání. Nakladatelství Portál, s.r.o. Praha, 20019. ISBN 978-80-7367-571-4. S. 447.
- KAMIŠ, Karel a kol. *Didaktika českého jazyka a literatury*. 1. vydání. Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2016. ISBN 978-80-7452-124-9. S. 340.
- KOSOVÁ, Jaroslava a kol. *Český jazyk 5. Učebnice pro 5. ročník základní školy*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2011. ISBN 978-80-7238-960-5. S. 163.

- LUKÁŠOVÁ, Jolana a kol. *Hravá čeština 2. Učebnice pro 2. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-87881-90-3. S. 120.
- OLŽBUTOVÁ, Jana a kol. *Hravá čeština 3. Učebnice pro 3. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7653-004-9. S. 120.
- STIERANKOVÁ, Irena a kol. *Hravá čeština 4. Učebnice pro 4. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 1. vydání. TAKTIK International, s.r.o. Praha, 2016. ISBN 978-80-7563-030-8. S. 120.
- ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Možnosti integrace ve výuce českého jazyka. Metodická příručka Český jazyk a literatura*. 1. vydání. Národní pedagogický institut České republiky, 2020. ISBN 978-80-7578-048-5. S. 91.
- ŠTĚPÁNIK, Stanislav a kol. *Školní výpravy do krajiny češtiny. Didaktika českého jazyka pro základní školy*. 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-595-1. S. 311.
- ZELINKOVÁ, Olga. *Poruchy učení*. 12. vydání. Portál Praha, 2015. ISBN 978-80-262-0875-4. S. 264.

12.4 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

- Národní ústav pro vzdělávání, 2011-2022. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2021. [online]. NÚV: 11. 2. 2021, [cit. 20. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.nuv.cz/file/4982/>
- Základní škola a mateřská škola Svárov. Školní vzdělávací program Škola pro život. [online]. ZŠ a MŠ Svárov: 1. 9. 2021, [cit. 15. 11. 2021]. Dostupné z: [Dokumenty - ZŠ a MŠ Svárov \(zssvarov.cz\)](#)
- Nová škola – DUHA, s.r.o. 2022. O nás. [online], [cit. 2. 2. 2022]. Dostupné z: [Články - O nás - Nová škola - DUHA, Brno - distribuce učebnic, pracovních sešitů a interaktivních učebnic \(novaskoladuha.cz\)](#)
- TAKTIK International, s.r.o. 2022 O nás, vydavatelství TAKTIK. [online], [cit. 3. 3. 2022]. Dostupné z: [O nás | etaktik.cz](#)

- Nakladatelství Fraus 2022. O nás. 30 let inovace. [online], [cit. 2. 2. 2022]. Dostupné z: [30 let inovace - Nakladatelství Fraus](#)

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK, GRAFŮ A DIAGRAMŮ

Seznam grafů:

Graf 1: Hodnocení testu žáky	86
------------------------------	----

Seznam obrázků:

Obrázek 1: Nová škola – DUHA, s.r.o., 2. ročník	23
Obrázek 2: Nová škola – DUHA, s.r.o., 2. ročník	24
Obrázek 3: Taktik, 2. ročník	27
Obrázek 4: Taktik, 2. ročník	27
Obrázek 5: Fraus, 2. ročník	30
Obrázek 6: Fraus, 2. ročník	31
Obrázek 7: Fraus, 2. ročník	32
Obrázek 8: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník	36
Obrázek 9: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník	37
Obrázek 10: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník	38
Obrázek 11: Nová škola – DUHA, s.r.o., 3. ročník	39
Obrázek 12: Taktik, 3. ročník	43
Obrázek 13: Taktik, 3. ročník	44
Obrázek 14: Fraus, 3. ročník	46
Obrázek 15: Fraus, 3. ročník	48
Obrázek 16: Fraus, 3. ročník	49
Obrázek 17: Nová škola – DUHA, s.r.o.: 4. ročník	55
Obrázek 18: Nová škola – DUHA, s.r.o.: 4. ročník	57
Obrázek 19: Nová škola – DUHA, s.r.o., 4. ročník	59
Obrázek 20: Nová škola – DUHA, s.r.o., 4. ročník	61
Obrázek 21: Fraus, 4. ročník	63
Obrázek 22: Nová škola Brno, s.r.o., 5. ročník	66
Obrázek 23: Nová škola Brno, s.r.o., 5. ročník	67
Obrázek 24: Taktik, 5. ročník	68
Obrázek 25: Taktik, 5. ročník	70
Obrázek 26: Fraus, 5. ročník	71
Obrázek 27: Curling	78
Obrázek 28: Didaktická příprava na hodinu č. 2 – citoslovce	IV

Seznam tabulek:

Tabulka 2.1: Očekávané výstupy jazykové výchovy za 1. období ZŠ	6
Tabulka 2.2: Očekávané výstupy jazykové výchovy za 2. období ZŠ	7
Tabulka 2.3: Očekávané výstupy při PO	7
Tabulka 7.1: Analýza učiva o slovních druzích	33
Tabulka 7.2: Verbální komponenty učebnic 1	34
Tabulka 7.3: Verbální komponenty učebnic 2	34
Tabulka 7.4: Jazyková a komunikační výchova	34

Tabulka 8.1: Učivo o slovních druzích	41
Tabulka 8.2: Analýza učiva o slovních druzích	50
Tabulka 8.3: Verbální komponenty 1	51
Tabulka 8.4: Verbální komponenty 2	51
Tabulka 8.5: Jazyková a komunikační výchova	51
Tabulka 8.6: Splnění očekávaných výstupů za 1. období ZŠ	52
Tabulka 9.1: Analýza učiva o slovních druzích	64
Tabulka 9.2: Verbální komponenty 1	64
Tabulka 9.3: Verbální komponenty 2	65
Tabulka 9.4: Jazyková a komunikační výchova	65
Tabulka 10.1: Analýza učiva o slovních druzích	72
Tabulka 10.2: Verbální komponenty 1	72
Tabulka 10.3: Verbální komponenty 2	73
Tabulka 10.4: Jazyková a komunikační výchova	73
Tabulka 10.5: Splnění očekávaných výstupů za 2. období ZŠ	73
Tabulka 12.1: Tabulka úspěšnosti škol	I
Tabulka 12.2: Tabulka obtížnosti jednotlivých úkolů	III

PŘÍLOHY

Tabulka úspěšnosti škol v jednotlivých úkolech testu				
Pořadové číslo úkolu	ZŠ a MŠ Svárov	15. ZŠ v Plzni	ZŠ Jižní předměstí Rokycany	CELKEM
1 a	85,71 %	81,82 %	95,66 %	87,88 %
b	47,62 %	72,73 %	73,91 %	65,15 %
c	28,57 %	45,45 %	65,22 %	46,97 %
d	28,57 %	22,73 %	47,83 %	33,33 %
e	33,33 %	18,18 %	56,52 %	36,36 %
2 a	95,24 %	95,45 %	95,65 %	95,45 %
b	95,24 %	72,73 %	95,65 %	87,88 %
3 a	80,95 %	59,09 %	65,22 %	68,18 %
b	4,76 %	27,27 %	39,13 %	24,24 %
4 a	38,10 %	22,73 %	56,52 %	40,91 %
b	76,19 %	59,09 %	91,30 %	75,76 %
5 a	52,38 %	45,45 %	60,87 %	53,03 %
b	42,86 %	27,27 %	65,22 %	45,45 %
6	71,43%	45,45 %	91,30 %	69,70 %
7 a	28,57 %	36,36 %	26,09 %	31,82 %
b	80,96 %	45,45 %	73,91 %	66,67 %
8 a	38,10 %	40,91 %	43,48 %	40,91 %
b	14,29 %	22,73 %	21,74 %	19,70 %
9 a	66,67 %	77,27%	78,26 %	74,24 %
b	47,62 %	45,45 %	56,52 %	50,00 %
10 a	33,33 %	18,18 %	4,35 %	18,18 %
b	4,76 %	13,64 %	30,43 %	16,67 %
c	57,14 %	40,91 %	43,48 %	46,97 %

Tabulka 12.1: Tabulka úspěšnosti škol

Tabulka obtížnosti jednotlivých úkolů. Úkoly jsou seřazeny od nejsnazších po nejtěžší podle celkové úspěšnosti v nich.			
Úspěšnost	Zadání úkolu	Druh úkolu	Pořadové číslo úkolu
95,45 %	Urči slovní druh ve větě: tři – číslovka.	Slovnědruhov homonymie.	2 a
87,88 %	Nahraď zvýrazněné příslovce DOBŘE synonymní příslovcem.	Synonymní příslovce.	1 a
87,88 %	Urči slovní druh ve větě: tři – sloveso.	Slovnědruhov homonymie.	2 b
75,76 %	Urči slovní druh ve větě: jednou – číslovka.	Slovnědruhov homonymie.	4 b
74,24 %	Rozhodni, jestli je podtržené slovo ve větě předložkou, nebo spojkou.	Rozlišování neohebných slovních druhů.	9 a
69,70 %	Doplň do textu chybějící slova ve správném tvaru, aby text dával smysl. Která slova doplnit, ti napoví číslo slovního druhu.	Dosazování vhodných slov do textu.	6
68,18 %	Podle číselného modelu utvoř větu.	Sestavení věty dle zadaných slovních druhů.	3 a
66,67 %	Nahraď zájmeno vhodným podstatným či přídavným jménem.	Zástupnost zájmen.	7 b
65,15 %	Urči větný celek, kde je ALE v pozici spojky (v porovnání ALE v pozici částice).	Slovnědruhov homonymie.	1 b
53,03 %	Z uvedeného přídavného jména utvoř příslovce. Použij ve větě.	Utváření příslovcí.	5 a
50,00 %	Rozhodni, jestli jsou podtržená slova předložkou, nebo spojkou.	Rozlišování neohebných slovních druhů.	9 b
46,97 %	Z předložkového spojení Z PRAVÉ STRANY utvoř příslovce.	Utváření příslovcí.	1 c
46,97 %	Uveď, ke kterému slovnímu druhu patří spojovací výraz ve větě: ale – spojka.	Spojovací výrazy.	10 c
45,45 %	Z uvedeného přídavného jména utvoř příslovce. Použij ve větě.	Utváření příslovcí.	5 b
40,91 %	Urči slovní druh ve větě: jednou – příslovce.	Slovnědruhov homonymie.	4 a
40,91 %	Místo podtržených sloves použij ve větě citoslovce.	Citoslovce jako slovesný přísudek.	8 a
36,36 %	Poznej, kterým slovním druhem je slovo KOLEM v našem textu?	Slovnědruhov homonymie.	1 e

33,33 %	Utvoř větu, kde bude slovo KOLEM jiným slovním druhem než ve cvičení. 1e.	Slovnědruhovú homonymie.	1 d
31,82 %	Nahraď zájmeno vhodným podstatným či přídavným jménem.	Zástupnost zájmen.	7 a
24,24 %	Podle číselného modelu utvoř větu.	Sestavení věty dle zadaných slovních druhů.	3 b
19,70 %	Místo podtržených sloves použij ve větě vhodné citoslovce.	Citoslovce jako slovesný přísudek.	8 b
18,18 %	Uveď, ke kterému slovnímu druhu patří spojovací výraz ve větě: které – zájmeno.	Spojovací výrazy.	10 a
16,67 %	Uveď, ke kterému slovnímu druhu patří spojovací výraz ve větě: kde – příslovce.	Spojovací výrazy.	10 b

Tabulka 12.2: Tabulka obtížnosti jednotlivých úkolů

Aktivita 3:

Napiš věty podle vzoru: Voda kap, kap z vázy. Citoslovce podtrhni.

Obrázek 28: Didaktická příprava na hodinu č. 2 – citoslovce¹⁴⁶

¹⁴⁶ BABUŠOVÁ, Gabriela a kol. *Český jazyk 3. Učebnice pro 3. ročník základní školy. Nová generace.* 1. vydání. Nakladatelství Fraus Plzeň, 2020. ISBN 978-80-7489-565-4. S. 123.

Aktivita 4: Nalep, pospoj a napiš věty podle vzoru: Vrána krá, krá na stromě.

Fujtajbl	Zvuk ptačích mládřat.	Frnk, frnnnk
Žbluňk	Zvuk vrabec, špačka či jiného zpěvného ptáka.	Bác
Buch	Zvuk pohybu ptáka.	Píp, pi, pi, pííp, pipi, pípi
Cvrlíky, cvrlíky	Pád knihy na zem.	Cr, crrrr
	Bouchání na vrata pěstí.	
	Zvonění budíku, zvonku.	
	Dopad kamene do vody.	
	Odpor, ošklíbnutí.	